

E. M. Cioran

Zamana Düşüş

metis

E. M. Cioran

Zamana Düşüş

Fransızca yazan Rumen deneme yazarı ve ahlakçısı Emil Michel Cioran 8 Nisan 1911'de Romanya, Rasinari'de doğdu. On yedi yaşında Bükreş Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Lisansını Bergson üzerine hazırladığı bir tezle aldı. 1934'te Bükreş'te yayımlanan ilk kitabı *Umutsuzluğun Doruklarında* (Jaguar Kitap, 2019) kendisinin de kabul ettiği gibi, sonradan Rumence ve Fransızca yazdığı her şeyin özünü barındırır. Hayatın trajik boyutundan habersiz olmakla suçladığı Bergsonculuktan o dönemde koptu. 1937'de dini bir krizin ürünü olan ve tartışmalar yaratan kitabı *Des larmes et des saints* (Gözyaşlar ve Azizler Üzerine) yayımlandı. Aynı yıl Bükreş Fransız Enstitüsü'nden bir burs alarak Paris'e gitti ve oraya yerleşti. 1995 yılında Alzheimer hastalığından öldü. 1947'de Fransızca yazdığı ve Fransa'da yayımlanan ilk kitabı olan *Çürümenin Kitabı*'nı (2000) başlıca şu eserleri izledi: *Burukluk* (1993), *Var Olma Eğilimi* (2016), *Tarih ve Ütopya* (1999), *Zamana Düşüş* (2020), *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üstüne* (2017), *Parçalanma* (2020), *Aveux et Anathèmes* (1981, İtiraf ve Aforozlar).

Ayrıca Cioran'la yapılmış söyleşilerin bir araya getirildiği *Ezeli Mağlup*'u (2007) tavsiye ederiz.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Zamana Düşüş
E. M. Cioran

Fransızca Basımı: La chute dans le temps
Gallimard, 1964

© Éditions Gallimard, 1964
© Metis Yayınları, 2019
Çeviri Eser © Haldun Bayn, 2020

İlk Basım: Temmuz 2020

Yayıma Hazırlayan: Savaş Kılıç

Kapak Resmi: Paul Klee, "Yıldızın Meleği", 1926
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-197-4

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

E. M. Cioran

Zamana Düşüş

Çeviren:

Haldun Bayrı

metis

**EMİL MICHEL CIORAN
KOLEKSİYONU**

•

BURUKLUK 1993

TARİH VE ÜTOPYA 1999

ÇÜRÜMENİN KİTABI 2000

EZELİ MAĞLUP

(Söyleşiler) 2007

VAR OLMA EĞİLİMİ 2016

**DOĞMUŞ OLMANIN
SAKINCASI ÜSTÜNE 2017**

PARÇALANMA 2020

ZAMANA DÜŞÜŞ 2020

İçindekiler

Hayat Ağacı 9

Uygarlaşmışın Portresi 27

Kuşkucu ile Barbar 45

İblis Kuşkucu mudur? 65

Zafer Arzusu ve Dehşeti 73

Hastalık Üzerine 89

Korkuların En Eskisi *Tolstoy Hakkında* 103

Bilgeliğin Tehlikeleri 117

Zamandan Düşmek 133

Hayat Ağacı

İNSANIN HER SANİYE insan olduğunu hatırlaması iyi değil. Kendi üzerine eğilmek zaten kötü; saplantılı bir işgüzarlıkla türün üzerine eğilmek ise daha beter: İçebakıştaki keyfî sefilliklere nesnel bir zemin ve felsefî bir haklılık atfetmek bu. Benliğimizi ezip öğüttükçe, bir kaprise kurban olduğumuzu düşünmekten medet umarız; bütün benlikler bitmek bilmez bir geviş getirmenin merkezi haline gelir gelmez, bir dolambaç üzerinden kendi durumumuzdaki mahzurları umumileşmiş buluruz; kendi kazamız evren düzeyinde geçerli durum, kaide mertebesine erişir.

Önce var olmanın ham gerçeğindeki anormalliği, sonra özgül durumumuzdakini idrak ederiz: *İnsan* olma şaşkınlığından önce, *olma* şaşkınlığı gelir. Mamafih şaşakaldıklarımızın ilk verisini halimizdeki uygunsuzluk oluşturuyor olmalı: İnsan olmak, sadece olmaktan daha az *doğal*. İlgüdüsel olarak hissederiz bunu; nesnelerin mutlu mesut uykusuyla özdeşleşmek için kendimizden yüz çevirdiğimiz her seferinde alınan o haz da buradan gelir. Kendinin karşısına dikilip, hiçbir şeye, garabetimize bile denk gelmediğimizde gerçekten kendimiz oluruz ancak. Bizi bunaltan lanet, yüzünü bilgi ağacına doğru dönmesinden hayli önce ilk atamıza da yük olmaktaydı zaten. Kendinden hoşnut değildi, bilincinde olmadan gıpta ettiği Tanrı'dan ise hiç hoşnut değildi; yıkımının failinden ziyade yardımcısı olan ayar-

tıcının marifetleri sayesinde varacaktı bu bilince. Bilginin içine doğmasıyla, kendinden habersiz bir ilmin içinde, bizden daha kısmetli olanlarla alışverişin doğurduğu kıskançlığın tomurculanıp çiçek açmasına elverişli *sahte* bir masumiyet içinde yaşamaktaydı önceden; üstelik Tanrı'yla görüşme halindeydi atamız, ikisi de birbirini gözetliyordu. Bunun sonucu katiyen iyi bir şey olamazdı.

“Bahçedeki bütün ağaçlardan yiyebilirsin, ama iyiyi ve kötüyü bilme ağacından yemeyeceksin; zira ondan yediğin gün, kesinlikle öleceksin.” — Yukarıdan gelen ikazın aşağıdan gelen telkinlerden daha az etkili olduğu ortaya çıkmıştır: Psikologluğu daha iyi olan yılan kazanmıştır. Kaldı ki, insanın tek hedefi ölmektir; Yaratıcı'sıyla ölümsüzlük değil de bilgi yoluyla aşık atmak isterken, hayat ağacına hiç yaklaşma arzusu duymuyordu, ilgilenmiyordu bile; Yehova da fark etmişti bunu zahir; çünkü ona yaklaşmayı engellememişti dahi: Bir *cahil*'in ölümsüzleşmesinden niye çekinsindi ki? O cahil iki ağaca da saldırıp hem ebediyete hem ilme sahip olsa her şey değişirdi. Âdem suç sayılan meyveyi tadar tatmaz, başına kiminle iş aldığını nihayet anlayan Tanrı, paniğe kapıldı. Bilgi ağacını bahçenin ortasına yerleştirip, onun meziyetlerini, özellikle de tehlikelerini abartırken vahim bir temkinsizlikte bulunmuş, yaratığın en gizli arzusuna yol göstermişti. Ona *öteki* ağacı yasaklamak daha iyi bir politika olabilirmiş. Bunu yapmamış olması, insanın sinsice bir dev vakarına heves ederek *şu haliyle* fazla erişilebilir ve fazla sıradan olan ölümsüzlük perspektifinden cezbolmayacağını muhtemelen bilmesindendi: Oranın yasası, statüsü değil miydi ölümsüzlük? Buna mukabil başka türlü bir çekiciliği olan ölüm, yeniliğin itibarını da kuşandığında, onun için kendi huzurunu ve güvenliğini tehlikeye atmaya hazır bir serüvencinin merakını uyandırabilirdi. Hayli izafî bir huzur ve güvenlik, doğru; zira düşüşün öyküsü, soyumuzun başlatıcısının Aden'in ortasında-yken bir *rahatsızlık* duymuş olması gerektiğini sezdirebilir bize;

böyle olmasa, şeytana bu kadar kolay uymasını nasıl açıklardık? Uymuş mudur? Kendi kaşınmıştır daha ziyade. O mutlu olma beceriksizliği; hepimize miras kalan, o mutluluğu taşıyamama hali zaten görülmekteydi onda. Elinin altındaydı, ilelebet sahip-lenebilecekken reddetti ve o gün bugündür bulamadan peşindeyiz; bulsak da yapamazdık onunla. Bir bilgelik ihlaliyle, Yaratıcı'nın bize pay ettiği *cehalet yeteneği*'ne bir sadakatsizlikle başlamış bir kariyerden başka ne beklenir? Bilgi tarafından zamana itilince, aynı anda bir kader bahşolunmuştur bize. Zira kader ancak cennetin dışında olur.

Bütünsel, tam, kısacası *sahici* bir masumiyetten kovulmuş olsak, bunun pişmanlığını öyle bir hararetle yaşırdık ki, ona kavuşma arzumuz karşısında hiçbir şeyin önemi olmazdı; fakat zehir zaten baştan içimizdeydi, henüz belirginleşmemiştii, akabinde kendini tanımlayacak ve bizi ele geçirip damgalayarak hepten bireyleştirecekti. Fiiliyatımıza ve düşüncelerimize esaslı bir negatifliğin yön verdiği; geleceğin doğmadan miadını doldurduğu; harap edilmiş bir kanın bize şiirsizleştirilmiş, kansızlıktan çıldırmış, kendi üzerine yığılmış bir sırlar evreninin kesinliğini dayattığı; binlerce yıldır atlatılan nafiye badirelerin karşılığı olarak her şeyin hayaletimsi bir iç çekişte çözüldüğü o anlar... tıpkı tarih gibi, kalıcı en ufak gönül rahatlığına tahammülsüzlükten oluştuğu için, tarihi mümkün, hatta tasarlanabilir kılmış o ilk rahatsızlığın vahimleşerek uzaması değil midir o anlar? O tahammülsüzlük, hatta o dehşet, var olma nedenimizi içimizde bulmamıza engel olarak, kimliğimizin ve adeta tabiatımızın dışına bir sıçrama yaptırmıştır bize. Kendimizden kopunca, Tanrı'dan kopmamız kalıyordu geriye: Ta vakti zamanındaki masumiyette tasarlanmış böyle bir emeli, şimdi artık ona karşı hiçbir mecburiyetimiz yokken beslememek ne mümkün? Gerçekten de, bütün çabalarımız ve bütün bilgilerimiz onu ufaltmaya meyleder, sorgulama konusu eder, bütünlüğüne zarar verir. Sapıklığın ve yozlaşmanın izini taşıyan bilme arzusu bizi elinde

tuttukça, hangisi olursa olsun herhangi bir gerçekliğin *dahilinde* kalmaktan da o kadar âciz kılar bizi. Bunun musallat olduğu kişi, zındık, hain, yıkıcı gibi hareket eder; şeylerin hep ya yanında ya dışında olduğundan, içlerine sızdığı zamanlarsa meyvenin içindeki kurt gibidir. Eğer insanın içinde en ufak bir ebediyet istidadı olsaydı, bilinmeyene, yeniye, tahlil iştahının getirdiği yıkımlara doğru koşmak yerine, yakınlığı içindeyken inkişaf ettiği Tanrı'yla yetinirdi. Ondan azat olmaya, kopmaya heves etti ve umduğunun da ötesinde becerdi bu işi. Cennetin birliğini bozduktan sonra, yeryüzünün de birliğini bozarak onun tanzimini ve anonimliğini yıkacak bir parçalanma nedeni getirdi. Kuşkusuz önceden de ölüyordu, ama ilk ayırt edilmezlik içinde bir tamama eriş olan ölüm, onun şimdi verdiği anlama da sahip değildi, onarılmazlığın sıfatlarıyla da yüklü değildi. Hâlik'ten ve mahluktan ayrılıp *birey*, yani varlıktaki kırık ve çatlak haline gelince, ismini kışkırtma raddesinde üstlenip ölümlü olduğunu da bilince, en az şaşkınlığı kadar gururu da büyüdü bununla. Nihayet kendi tarzında ölüyordu, bununla kibirlendi, ama düpedüz ölüyordu, ki bu da aşağılıyordu onu. Açgözlülükle dilemiş olduğu bir çözümü artık istemeyerek, sonunda, içi pişmanlık dolu bir halde, hayvanlara, eski yarenlerine doğru döndü: En aşağılığı da en soylusu da bahtına razıdır, buna teşne ya da mütevekkildir; içlerinde hiçbiri onu örnek almamış, başkaldırısını da taklit etmemiştir. Yaratılmış olmaya hayvanlardan da çok bitkiler sevinir: Isırgan bile Tanrı'nın içinde soluk alır ve oraya sere serpe yayılır; bir tek birey soluksuz kalır orada, onu yaratılıştaki benzersiz olmaya, kaderine razı sürgün ve gönüllü cehennemlik gibi bir çehre sergilemeye teşvik eden de bu soluksuz kalma hissi değil midir? Canlı varlıkların geriye kalanları, kendilerini içinde bulundukları koşullardan ayırt etmedikleri için, bireye nazaran muayyen bir üstünlükleri vardır. Birey ise tam da onları kışkırttığı zaman, onların gayri şahsi zaferine gıpta ettiği zaman, kendi durumunun vahametini anlar. Ölüm merakıyla kaç-

miş olduğu hayatı tekrar yakalamayı deneyecektir boşuna: Hiçbir zaman onunla aynı zeminde bulunmayıp ya berisinde ya ötesinde olacaktır. Kaçtıkça onu ele geçirip boyun eğdirmeye heves eder; bunu başaramadığından da tek desteğinin, endişeyle azap çeken iradesinin tüm kaynaklarını seferber eder: Bitap düşmüş olmasına rağmen yorulmak bilmeyen, köksüz ve tam da köksüz olduğu için fetheden bir intibaksız; hem yerine çakılmış hem dizginlenemeyen, yetersizliklerine çare bulmaya susamış ve başarısızlıkla yüz yüze gelince etrafındaki her şeye şedit davranan bir göçebe; kendisinin bunca çabayla elde edemediği şeyin bir haşereye bu kadar zahmetsiz biçimde verildiğini görünce kudurup kabahat üzerine kabahat işleyen bir yıkıcı. Hayatın sırrını yitirmiştir; yeniden bulup tekrar öğrenebilmek için yolundan fazla saptığındandır ki, eski masumiyetinden her gün biraz daha uzaklaşmaktadır; durmaksızın düşmektedir ebediyetten. Tanrı'yla sadece incelik hususunda, nüanslarda, tefrikte rekabet etmeye gönül indirseydi belki kurtarabilirdi kendini; ama hayır, aynı kudrette gözü vardır. Bunca kendini beğenmişlik ancak bir yozlaşmışın kafasında doğabilirdi; sınırlı bir varoluş yüküyle donatılmıştır o, eksiklikleri nedeniyle hareket yöntemlerini yapay biçimde artırmaya ve hasara uğramış içgüdülerini kendini amansız kılma amaçlı aletlerle ikame etmeye mecburdur. Gerçekten amansız hale gelmesi ise yozlaşma kapasitesinin hiçbir sınırı olmamasındandır. Çakmaktaşıyla, teknik incelikler bahsinde ise el arabasıyla yetinmiş olması gerekirken, kusurlu birinin, biyolojik bakımdan hurdaya çıkmış ve bunca hünerli bir zararlılığa yükselebileceğini kimsenin tahmin edemediği bir tür örneğinin tuhaf üstünlüğünü ilan eden aletleri, bir iblis maharetiyle icat eder ve kullanır. Onun mahlukat ölçeğinde tuttuğu yerde, arslan ya da kaplan bulunmalıydı aslında. Ama iktidarı hedefleyen ve ona erişenler hiçbir zaman kuvvetliler olmaz; hile ve sayıklamayı birleştiren zayıflar olur. Bir yırtıcı kedi, gerçek olan kuvvetine hiçbir şey katma ihtiyacı duymadığından, alet

kullanacak kadar alçalmaz. İnsan her konuda *anormal* bir hayvan olduğu, kendini sürdürüp varlığını perçinleyecek kadar yetenekli olmadığı, dinçlikten değil de noksanlıktan şedit, zayıf bir konumdaysanız gözünüzün yaşına bakmayan, bizzat intibaksızlığı nedeniyle saldırgan olduğu için, bünyesi varoluş mücadelesinin icaplarını karşılayabilse gerçekleştiremeyeceği, hatta tahayyül bile edemeyeceği bir başarının yollarını aramak zorunda kalmıştır. Her şeyi abartmasının, mübalağanın onda hayati bir ihtiyaç olmasının nedeni, en baştan ekseni ve dizgini kaymış olduğundan, kendini *olan*'a sabitleyememesidir; dönüştürmek ve aşmak istemeksizin gerçeği saptayamaması ve ona katlanamamasıdır. İncelikten, *doğumla gelen* o yaşam ilminden yoksundur, dolaysız olanın içindeki mutlağı ayırt etmekte beceriksizdir; tabiatın bütünü içinde, bir olay gibi, bir sapma, bir sapkın mezhep, bir oyunbozan, bir zirzop, her şeyi, korkusunu bile karmaşıklaştıran bir gafil gibi belirir — korkusu vahim bir hal alarak kendinden korkmaya dönmüştür; bir tanrıyı bile yıldırabilecek bir mukadderata maruz kalan, muazzamın cazibesine kapılmış geberiğin yazgısı karşısında duyulan dehşete. Ayrıcalığı trajiklik olduğu içindir ki, Yaratıcı'sından uzun *ömürlü* olacağını hissetmemek elinde değildir; gururu buradan gelir, ürküntüsü de; paniğini yok edivermek, kendisiyle karşılaşmamak için o kendinden kaçma ve üretme ihtiyacı bir de. Kendini fiiliyata bırakmayı tercih eder; ama buna teslim olurken, onu ayağa kaldırıp kırbaçlayan ve üzerine kafa yorup net bir bilincine varmayı denerse felç edebilen bir korkunun buyruklarına itaat etmekten başka şey yapmıyordur aslında. Yatışıp cansızlığın yolunu tutar görünürken, yüzeyine vurup dengesini yok eden de o korkudur. Cennetin ortasında duyduğu rahatsızlık da, bir “can” başlangıcı, taslağı, *potansiyel* bir korkuydu belki de. Hem masumiyet hem korku içinde yaşamamanın hiçbir yolu yoktur; özellikle de korku, ıstıraba susamışlık, kasvete açıklık, meçhule tamah iken. Sadece belirgin bir tehlike karşısında titremekten *hoşlanan* hayvan-

lardan farklı olarak, ürpermeyi içimizde işleriz; zararlıyı, saf tehlikeyi bekleriz; kaldı ki hayvanların insaniliğe doğru kayıp düşüverdikleri, bize benzedikleri yegâne andır o; zira korku – maddeyi aniden katederek hayat verdiği kadar kargaşaya da sokan bu ruhsal akım türü– bir önceden canlandırma, bir bilinç imkânı, hatta bilinci olmayan varlıkların bilincine varış gibi belirlir... Bizi o derecede tanımlar ki, kendini bıraktığı ya da çektiği vakitler dışında; her şeye rağmen iz bıraktığı, mutluluğu tatlı ve hoş bir endişeye indirgeyen o huzurlu aralar dışında, mevcudiyetini fark edemeyiz artık. Geleceğin yardımcısıdır, bizi teşvik eder ve kendimizle uyum içinde yaşamamıza engel olarak kendimizi *kaçış yoluyla* perçinlemeye mecbur bırakır. Harekete geçmek isteyen hiç kimse, bu haliyle korkusuz yapamazdı; ancak azat olmuş kişi ondan kurtulur ve bir çifte zafer kutlar: Hem ona hem kendine karşı bir zafer. İnsan olma vasfından ve vazifesinden feragat etmiş olmasından; dehşetle şişmiş şu sürenin, en nihayetinde hem konusu hem sebebi olduğumuz bir ürküntü biçiminin bize dayatmış olduğu yüzyıllar içindeki şu dörtnala gidişin de parçası olmamasındandır bu.

Tanrı kendisinin “olan” olduğunu ileri sürebilmiŝse, tamamen zıddındaki insan, “olmayan” diye tanımlayabilirdi kendini. Ve tam da o eksiklik, o varoluş noksanlığı, tepki olarak çalım satmaya baŝlamasına yol aarak meydan okumaya ya da yırtıcılığa teşvik eder onu. Kökenlerinden kaçtığı, ebediyeti oluşla takas ettiği, kendi genç cinnetini yansıtarak hayata kötü davranđıđı içindir ki, onu *varlığın büyük döneği* haline getiren bir dizi inkârla anonimlikten çıkar. Tabiata aykırı bir örnektir, güvence-sizliği ölçüsünde mücerrettir. İnorganik kendi kendine yeter; organik ise bağımlıdır, tehdit altındadır, istikrarsızdır; bilinçlilik hükümsüzlüğün zirvesidir. Vaktiyle her şeyden istifade ediyorduk, bilinç hariç; şimdi bilince malikken, onun tarafından hırpalanırken ve gözümüze başlangıçtaki masumiyetin tam aksi ucu gibi görünürken, ne onu üstlenmeyi ne de ondan yüz çevir-

meyi becerebiliyoruz. Herhangi bir yerde kendimizdekinden fazla gerçeklik bulmak, yanlış yola sapmış ve düşüşe müstahak olduğumuzu teslim etmektir.

Cennetteki her şeye rağmen heveskârlığı bitmeyen insan, oradan kovulur kovulmaz heveskârlığı kesmiştir: Becerebileceğine asla inanılmayacak bir ciddiyet ve sebatla, derhal yeryüzünün fethine girişmemiş midir? Mamafih içinde ve üzerinde, humma aralarında kendini gösteren, yeryüzü harici gerçekdışı bir şey taşır. Bulanıklık ve ikirciklik sayesinde, hem buralıdır hem değildir. Yoklukları esnasında, koşuşturmasının yavaşladığı ya da askıda kaldığı anlarda onu gözlemlediğimiz vakit, sadece ilk vatanının değil, o kadar sabırsızlıkla ve dört gözle beklediği o sürgünün de içine etmiş olmanın pişmanlığıyla çileden çıktığını görmez miyiz bakışında? Göstermeliklerle cebelleşen bir gölge; *kendini yürürken gören*, istikametini ya da nedenini ayırt etmeksizin hareketlerini seyre dalan bir uyurgezer. Tercih etmiş olduğu bilme biçimi bir saldırdır, başka deyişle bir günahtır, yaratılışa karşı suç sayılacak bir boşboğazlıktır. Cesareten ziyade tafrasından destek alan rütbesiyle, yıkıcı sıfatıyla kurusıkı önüne dikildiği bir nesne yığınının indirgemıştır yaratılışı; daha önce yasak elma davası esnasındaki o ne yapacağını bilmezlik havası buna kanıttır; bu yüzden Aden'in ortasında kendini yalnız hissetmiştir, onu özel olarak etkileyen bir lanetin sonucu olarak "imparatorluk içinde bir imparatorluk" oluşturmalarının gerektiği yeryüzünün ortasında ise daha da yalnız hissedecektir kendini. Basirette de saçmalamada da eşi benzeri yoktur: Doğanın yasalarına —ortaya çıkacağını öngörmeye hiçbir şeyin imkân vermediği— hakiki bir çelmedir. Fizik bakımından dinozorgiller ne kadar çirkinse ahlak bakımından onlardan da çirkinken, *elzem* miydi insan? Ona bakınca, kendini beğenmişlik etmeden üzerine eğilince, neden bir cezaya uğramaksızın düşünme konusu haline getirilemediği kavranır. Bir canavarın başka bir canavarın üzerine tüm ağırlığıyla çökmesi, canavarlığı iki

misline çıkarmaktadır. Cisimleştirdiği fikre varıncaya kadar insanı *unutmak*, her tedavi usulünün önşartını oluşturmalıdır. Çare varlıktadır, varlıklarda değil; zira varlıkların dertleriyle temas içinde hiç kimse iyileşmez.

İnsanlık bu kadar uzun süre mutlağa bağlanmışsa, kendi içinde bir sağlık kaynağı bulamadığındandır. Aşkının tedavî edici meziyetleri vardır: Kendini hangi kılıkta sunarsa sunsun, bir tanrı, iyileşmeye doğru bir adım anlamına gelir. Şeytan bile bizim için hemcinslerimizden daha etkili bir başvuru merciidir. Bizi aşan bir kuvvete yalvararak ya da onu yerden yere vurarak duadan ve küfürden bilaistihza yararlanabildiğimiz zaman, daha *sağlıklıydık*. Kendimize mahkûm kılınmamızla birlikte denge-sizliğimiz arttı. Kendine olan saplantıdan kurtulmaktan daha acil bir zaruret yoktur. Peki ama bir sakat, bizzat özündeki zaaf olan sakatlığı yokmuş gibi davranabilir mi? Devasızlık mertebesine terfi etmişizdir; elemli maddeyiz, uluyan teniz, çığlıkların kemirdiği kemikleriz; bizzat sessizliklerimiz ise boğuk hıçkırıklardan ibaret. Tek başımıza, varlıkların artakalanından çok daha fazla acı çekeriz; gerçeği ayaklar altına alan ıstırabımız ise, onun yerine geçer, onun yerini tutar; öyle ki, katiyetle acı çeken kişi katiyetle bilinçli olur; dolayısıyla, acı ile bilinç gibi birbirine bağlı olan dolaysız ile gerçek bakımından tamamen suçludur.

Bilgelerin bize, kendilerinin de bizden fazla erişemediği te-laşsızlığı öğretmeye girişmeleri ise, dertlerimizin mahlukatın topundan daha çok ve daha dokunaklı olmasındandır. Kusursuz bir kişiyle karşılaşmış olmakla övünebilecek kimse yoktur; oysa hem iyilik hem kötülük bakımından her cinsten aşırılarla düşüp kalkarız: meczuplar, çilekeşler, peygamberler, bazen de azizler... Bir itaatsizlik ve reddediş fiiliyle doğduğumuzdan, ilgisizliğe pek hazırlanmamıştık. Akabinde bilgi gelerek bizi iyiden iyiye uygunsuz kıldı. Bilgi aleyhinde sızlanılabilecek tek şey, yaşamaya yardım etmemiş olmasıdır. Ama işlevi gerçekten bu mudur ki? Sinsi maksatlarımızı doğrulasın, güç ve yadsıma düş-

lerimizi kolaylaştırsın diye dönmemiş miyizdir ona doğru? En tiksiniç hayvan bile, bir anlamda, bizden iyi *yaşar*. Bilgelik reçetelerini lağımlarda aramıyor olsak da, tam da sadece bir sıçan olduğu ve başka hiçbir şey olmadığı için bir sıçanın bize nazaran sahip olduğu avantajlar nasıl teslim edilmez? Daima farklı olan bizler, ancak tanımımızdan uzaklaştığımız ölçüde kendimiz oluruz; insan, Nietzsche'nin sözüyle, *das noch nicht festgestellte Tier*, henüz türü belirlenip tasnif edilmemiş hayvan olduğu için. Başkalaşıma, mümkün, elikulağında surat ekşitmemize kafayı takan bizler, gerçekdışılık biriktiririz ve sahtelik içinde azmanlaşırız; zira kendimizi bilip insan olduğumuzu hissederek hissetmez, devliği hedefleriz, olduğumuzdan daha büyük görünmek isteriz. Akıl sahibi hayvan, yolundan sapmış tek hayvandır; ilk durumunda sebat etmek yerine, çıkarlarını hiçe sayarak adeta kendi imgesine inanmazlaşmış gibi kafasında bir başka durumun hayalini kurmaya uğraşandır. Endişeden ziyade hoşnutsuzluk duyar (endişe bir çıkış talep eder, tevekküle götürür), baş dönmesine ramak kala bir tatminsizlikle gönül eyler. Kendiyle de dünyayla da asla tamamen benzeşemediğinden, etkilendiği ya da teşebbüs ettikleriyle özdeşleşmekten tiksinen o benlik parçasında, o yokluk mıntıkasında, dünya ile kendi arasındaki, kendi ile evren arasındaki o gedikte özgünlüğü faş olur ve onu sadece varlıklara karşı değil —ki bu meşrudur—, aynı zamanda ve bilhassa şeylere karşı —ki bu daha az meşrudur— bir *samimi yetsizlik* halinde tutan çakışmazlık melekesi gösterir kendini. Kökünde ikilidir, büzüşmüş ve gergindir; ikiliği de, tıpkı büzüşmüş ve gergin olması gibi, onu istekliliğin aşırılıklarına mahkûm eden içerik yetersizliğinden, varoluş noksanlığından türer. Ne kadar *olursak*, o kadar az *isteriz*. Bizi fiiliyata iten, içimizdeki varlık-olmayandır; sarsaklığımız ve intibaksızlığımızdır. İnsan ise sarsaklığın ve intibaksızlığın ferîştahı olduğu içindir ki sahip olduğu kuvvetlerle orantısız vazifelere katlanmak ve mükemmeliyetsizliğinin damgası ve kendini perçinleyerek çök-

menin kesin yolu olan iradeye kurban gitmek onun ayrıcalığı ve talihsizliğidir...

Kendini bulmak, zamana bağlı olmayan özüyle birlikte kendi kendiyile tanışmak için yırtınmak yerine, melekelerini dışarıya doğru, tarihe doğru çevirmiştir. Bu melekeleri içselleştirmiş olsa, icra ve istikametini değiştirmiş olsa, selameti de bulmuş olurdu. Zamanı benimsemek içinse, nasıl zıt bir çaba göstermiştir! Kendini kurtarmak için de mahvolmak için gereken kadar enerji harcanır. Mahvolurken de, başarısızlığa hazırlıklı olduğundan, her ne kadar oluşun manevralarına girmemek şartıyla da olsa, onun elinden kurtulabilecek kuvvette olduğunu ispat eder. Ama bu manevraların cazibesine kapılır kapılmaz, kendini buna bırakmış, bununla kendinden geçmiştir: Sarhoşluk temelli, ancak gerçekdışılığa razı olunca bahşolunan lütuf hali. O zamandan beri girişmiş olduğu her şey, cevhersizlik tutkunluğu, edinilmiş yanılısma, olmayanı varmış gibi tasarlama alışkanlığı niteliğindedir. Görünüşlerde uzmanlaştığından, hiçliklerde ustalaştığından (tahakküm açlığını başka nasıl ve ne üzerinden giderebilirdi ki?) bunların yansımaları olan bilgileri biriktirir; ama hakiki bilgisi hiç yoktur: Sahte masumiyetinin karşılığı olan sahte bilgisi ona mutlaktan yüz çevirttiğinden, bildiği her şey bilinmeyi hak etmiyordur. Düşünmek ile tefekküre dalmak arasındaki, bir meseleden bir başkasına atlamak ile tek meselenin dibini karıştırmak arasındaki çatışkı tamdır. Tefekkür yoluyla çeşitliliğin ve kazailiğin, geçmişin ve geleceğin boşunalığını algılayınca, haddi hududu olmayan âna daha da iyi gömülürüz. Göstermelikler sayesinde ilerlemektense, delirme dileğinde bulunmak ya da kendini Tanrı'da yok etmek bin misli evladır. Telfaz edilmeyen, sersemleşene ya da orgazma kadar içinden tekrarlanan bir dua, bir fikirden, bütün fikirlerden daha ağır çeker. Hangisi olursa olsun bu dünya haricindeki bir dünyayı taramak, ıpıssızlığa sessiz bir güzellemeye kendini kaptırmak, *başka yer öğrenimine atılmak...*

Hakikaten bilmek, *esas*'ı bilmektir, taahhüde girmektir, tahlille ya da sözle değil bakışla nüfuz etmektir. Yaygara içinde (*gürültü* ilk günahın doğrudan sonucudur) tezahüratta bulunan, geveze, şamatacı, bağıra çağıra konuşan o hayvanın sesinin kesilmesi gerekir; zira sözcüklerle ahdini hâlâ sürdürürse, yaşamın tecavüze uğramamış kaynaklarına asla yaklaşmayacaktır. Metafizik bakımdan *yüzeysel* bir bilgiden azat olmadığı müddetçe de, dayanak ve kıvam noksanlığı çektiği ve içindeki her şeyi sahteciliğe yöneltten şu varoluş kalpazanlığında inat edecektir. Varlığını har vurup harman savurdukça, kaynaklarından fazlasını istemeye girişir; umutsuzca, şirretçe ister ve elindeki göstermelik gerçekliği tüketmiş olacağı zaman, ortalıktan silininceye ya da gülünç duruma düşünceye kadar daha da tutkuyla isteyecektir. Yaşamakta beceriksizdir, yaşıyor gibi yapar; bu nedenledir ki, elikulağındalığa tapınması vecde yaklaştığından, bilmediğinin, aradığının, çekindiğinin karşısında; beklediği, var olmayı umduğu ve bir önceki an kadar az var olacağı ânın karşısında zaafa kapılır. Put gibi yarına taparak yaşayanların hiç geleceği yoktur. Şimdiki zamanı ebedi boyutundan yoksun bıraktıklarından, ellerinde medet umacak irade kalır sadece — büyük cezaları.

Birbiriyle bağdaşmaz ve çelişik düzenlere bağlıdır insan; türümüzün eşsiz tarafı ise adeta âlemlerin dışında yer almasıdır. Dışsal olarak her şeyimiz hayvanı andırıp hiçbir ilahi veçhemiz olmasa da, ilahiyat bizim halimizi zoolojiden daha iyi açıklar. Tanrı bir anormalliktir, hayvan ise değildir; bizim de Tanrı gibi tipimiz saptanamaz; indirgenemediklerimizle var oluruz. Şeylerin kıyısında kaldıkça, her şeyin kıyısında olanı daha çok anlarız; hatta belki de yalnız onu iyi anlarız... Durumu hoşumuza gider ve büyüler bizi; *yüce* olan anormalliği ise, bizimkinin ideal dışavurumu, tamamen ermesi gibi görünür bize. Mamafih onunla ilişkilerimiz karışıktır: İkirciksiz ya da art düşüncesiz sevelediğimizden, sorgularız onu, sorularımızla bunaltırız. Seyre dalışın yıkımı üzerinde dikilen bilgi, bizi esas birlikten, şaşkınlığı

ve meseleyi ortadan kaldıran aşkın bakıştan uzaklaştırmıştır.

Tanrı'nın, dünyanın ve kendinin kıyısında, her zaman kıyıda! Bu paradoksu daha iyi hissettikçe, aklını buna takıp alınyazımıza bağlanan bariz olamayışı algıladıkça, daha da insanlaşılır; zira insan olunabilmesi *inanılmaz* bir şeydir... – elimizde bin tane çehre olup hiçbiri olunmaması, her an kimlik değiştirip yine de düşükleşmeden vazgeçilmemesi. Gerçekle aran bozulmuşken, kendinle aran bozulmuşken, kendine ve başkalarına nasıl güvenirsin? Safların ve safdillerin bize bu kadar az benzemeleri, bizim soyumuzdan gelmemelerinden, *serpilemedikleri* için, cennet ve tarihe teslim olmadıkları için, cennet ile tarihin arasında yarı yolda kalmış olmalarındandır.

Bir fiyasko üstadının eseri olan insan, akamete uğramıştır kuşkusuz, fakat usta işi bir akamettir bu. Vasatlığı bile olağanüstüdür, ondan nefret edildiği zaman bile itibarı yerindedir. Onun üzerine kafa yordukça, Yaratıcı'nın onu yaratmış olduğu için “kalben kederlendiği” kavranır yine de. Onu gözümüzde büyütmeden, bize yaratılmışın sadece zahirini gösterip içindeki derin, tarihüstü, *olumlu anlamda* gerçekdışı ve yeryüzü harici olanı, onda iyilik ve kötülük bilgisi ağacı kurgularına karşı olanı göstermeyen duyguya, tiksintiye kapılmadan, onun bu hüsrânını paylaşalım. Kurgular dedim, zira bir fiili biz iyi ya da kötü telakki eder etmez, o artık bizim özümüzün parçası olmaktan çıkar; bilginin bize bağışladığı, dolaysızın dışına, yaşanmışın dışına doğru kaymamızın sebebi, o fazladan eklenmiş varlığın parçası olur. Fiiliyatı nitelemek, *adlandırma*, görüş beyanı saplantısına boyun eğmektir; oysa, bir bilgenin dediği gibi, görüşler doğamızın bütünlüğünü ve bizzat doğayı tahrip eden “tümörler”dir. Görüş beyanından imtina edebilseydik, hakiki masumiyetin sahasına girer ve aşamaları *geriye doğru* atlayarak, kurtarıcı bir çekilmeyle hayat ağacının altında yeniden doğardık. Değerlendirmelerimize ayağımız dolanmış bir halde, ekmek ve sudan vazgeçebilip iyilik ve kötülükten vazgeçemezken, kökeni-

mizi nasıl yeniden bulmalı? Varlıkla doğrudan bağlara hâlâ nasıl sahip olmalı? Ona karşı günah işlemişizdir; yolumuzu şaşır-mamızın sonucu olan tarihin anlamını ise ancak onu uzun bir kefarete, soluk soluğa bir pişmanlık, *adımlarımıza inanmaksızın* üstün çıktığımız bir yarış telakki edersek anlarız. Zamandan daha hızlıyız, hem sahtekârlığını hem yapmacıklarını taklit ederek aşarız onu. Aynı şekilde Tanrı'yla rekabette, onun şaibeli veçhelerini, evren yaratıcısı cihetini, onu yoksullaştırıp ufaltacak, bizimkinin habercisi bir *düşüş*'e atacak eseri tasarlamaya, yaratmaya sürükleyen parçasını taklit ederiz maymun gibi. Bir başladıktan sonra, işi bitirmeyi bize bırakmıştır; sonra kendine, oradan hiç çıkmaması tercih edilecek bezginliğine dönmüştür. Mademki farklı bir hükme varmış, bizlerden ne beklenir? İmtina etme imkânsızlığı ve yapma takıntısı, bütün düzeylerde iblisane bir ilkenin mevcudiyetinin alametidir. Aşırılığa, ölçsüzlüğe, *cengâverliğe* yöneldiğimiz zaman, varlık-olmayan'ın üzerine çullanarak içindeki varlığı ayıklayan ve bize yem olarak veren müstakbel gasplarımızın teşvikçisini, az çok bilinçli bir halde takip ederiz. O'nda karanlıklarımıza uyan kasvetli bir ışık olmalı. Şu lanetli berraklığın zamandaki yansıması tarih, tanrısallığın tanrısız olmayan boyutunun tezahürü ve uzantısıdır.

Tanrı'yla akrabalığımızdan ötürü, O'na yabancı muamelesi yapmak yakışıksız olurdu; üstelik bizim yalnızlığımız, daha mütevazı bir ölçekte de olsa, onunkini çağrıştırmaktayken. Fakat bu yalnızlık ne kadar mütevazı olursa olsun, yine de az ezmez bizi; hele üzerimize bir ceza gibi çöküp tahammül edilmesi maharet ve doğaüstü yetenekler isterken — yaratılış olayı ayrı tutulursa her zaman her şeyden kopuk olmuş olanın yanına değil de nereye sığınalım? Yalnız olan, daha yalnızla doğru, *tek* yalnızla doğru, bilgi serüveninden beri hissemize bir tek olumsuz veçheleri düşene doğru gider. Yaşam'a doğru eğilmiş olsaydık böyle olmazdı. Öyle yapmış olsaydık, tanrısallığın bir başka yüzünü öğrenmiş olur ve belki de bugün, karanlıklarla da hiçbir iblisane

unsurla da lekelenmemiş bir nurla sarınlanırdık; melekler gibi merak etmediğimiz ölümden, onlar kadar muaf olurduk.

Başlangıcımızın hakkını verememiş olduğumuzdan, geleceğe doğru koşar, kaçarız. Hırslımız ve çılgınlığımız, hatırasının tasallutuna uğramamamızın imkânsız olduğu o hakiki masumiyeti *teğet* geçmiş olmamızın pişmanlığından gelmez mi? Aceleciliğimize ve zamanla yarışmamıza rağmen, bilgi ağacının olduğu cennetin değil de Âdem'in ihlalinin karşılığı olarak yolu "iki tarafı keskin kılıçlı" melekler tarafından korunan hayat ağacının olduğu o hakiki cennet görüntüsünün yer ettiği hafızamızın derinliklerinden peyda olan çağrılar bastıramayız. Bir tek hayat ağacı tekrar fethedilmeye değerdir, pişmanlık dolu çabalarımızı bir tek o hak etmektedir. Vahiy Kitabı'nda (II, 7) coşkuları asla azalmayan "muzafferler"e vaat olarak zikredilen de hep odur. Bu yüzden Kitabı Mukaddes'in sadece ilk ve son kitaplarında görülür; zamanın hem başının hem sonunun simgesi gibi.

İnsanın kendi durumundan feragat etmeye ya da onu yeni bir gözle değerlendirmeye hazır olmaması, bilginin ve iktidarın nihai derslerini henüz çıkarmamış olmasındandır. Kendi ânının da geleceğine, Tanrı'yı yakalayıp geçmenin elinde olduğuna kanaat getirmiştir ve *-hasetle-* evrim fikrine bağlanır; sanki *ilerleme* olgusu onu ille de en yüksek mükemmeliyet derecesine taşımak zorundaymış gibi. Başka olmayı isteye isteye, sonunda hiçbir şey olmaz; hiçbir şey değildir artık. Evrilir kuşkusuz; ama kendine *karşı*, onu harap eden bir karmaşıklığa doğru ve kendi aleyhine evrilir. Oluş ve ilerleme görünürde komşu, gerçekte ayrı mefhumlardır. Her şey değişir elbette, ama asla değilse de nadiren iyiye doğru olur bu. Kökendeki rahatsızlığın, atamızda evrime, oluş ile ilerlemenin özdeşliğine imanı ve yenilik arzusunun uyandıran o sahte masumiyetin mutlu mesut eğrilmesi; ancak insan, yolunu kaybedişinin sınırına, en uca ulaştığında, nihayet güce değil de kurtaran bilgiye doğru dönerek kendi marifetlerine ve eserlerine kati bir *hayır*'la karşı çıkabilecek hale

geldiği zaman çökecektir. Ona yapışıp kalmayı sürdürürse, o zaman gülünç bir tanrı ya da modası geçmiş bir hayvan kariyerine atıldığına hiç şüphe kalmaz; kendine sadakatsizliğinin en son safhası, küçültücü olduğu kadar da kullanışlı çözüm. Yöneldiği tercih ne olursa olsun, düşmüşlüğüne bütün mezzetlerini de tüketmemiş olmasına karşın, yine de o kadar aşağı düşmüştür ki, neden sesi ve aklı sönüp gidene kadar durmadan dua etmediğini anlamakta zorlanırsınız.

Mademki Âdem'den beri tasarladığımız ve giriştiğimiz her şey ya şaibeli ya tehlikeli ya yararsız, ne yapmalı? Türle ilişkisi mi kesmeli? Asıl insan olduğuna pişman olunduğu vakit insan olduğunun unutmak olur bu. Bu pişmanlık sizi bir ele geçirdiğinde ise, onu geçiştirmenin yolu yoktur: Hava kadar kaçınılmaz ve o kadar ağır hale gelir... Çoğu insan farkında olmadan, bunu düşünmeden soluk alır elbette; solukları bir gün kesilirse, mesele haline gelen havanın onlara nasıl her an musallat olacağını göreceklidir. Soluk aldığını *bilenlerin* vay haline; asıl da, insan olduğunu bilenlerin vay haline. Başka şey düşünemez olduklarından, tüm yaşamları boyunca saplantılı mağdurlar olarak akılları bunda kalacaktır. Çözülmezin arsız olup, azap verici bir konu, sonu olmayan bir konu aranmış olduklarından, ıstıraplarına müstahaktırlar ama. *İnsan* onlara bir an huzur vermeyecektir, insanın daha katedecek yolu vardır... Edinilmiş yanılsama icabı ilerlediği için de, durması için yanılsamanın ufalanıp dağılması ve ortadan kalkması gerekirdi; fakat zamanla suç ortaklığını sürdürdüğü müddetçe yok edilemezdir bu.

Uygarlaşmışın Portresi

İNTİZAMSIZI, öngörülemezi ve biçimsizi insani manzaradan kovmak için yırtınmak, münasebetsizliğe yakın bir iştir. Bazı kabilelerde artık yük olan yaşlıların parçalanarak yenmesinden hoşlanılmasına üzülebiliriz kuşkusuz; bu kadar dikkat çekici sefa düşkünlerini av gibi kovalamaya gelince, hiç razı olmayacağız buna — üstelik yamyamlığın hem kapalı bir ekonomi modelini hem de üstünde boş yer kalmayan bir gezegene günün birinde cazip gelebilecek bir âdeti temsil ettiğini de hesaba katarsak. Acımasızca peşlerine düşülüp avlanmalarına, dehşet içinde yaşamalarına ve günümüzün en büyük kaybedenleri olmalarına rağmen, yine de benim derdim insanyiyenlerin başına gelenler üzerine ağlaşmak değil. Şurada anlaşalım: Onların durumu ille de kusursuz değildir. Kaldı ki gitgide seyrek görülür olmuşlardır: Kendilerine güvenlerini yitirmiş, davalarını savunmaktan âciz, canının derdine düşmüş bir azınlıktır. Geleneklerine ve ayrıcalıklarına bağlı kalan ve hiçbir şeyin haklı göstermediği bir azgınlıkla üzerlerine gidilen hatırı sayılır bir kitlenin, okuma yazma bilmeyenlerin durumu ise hepten farklıdır. Zira okumayı da yazmayı da bilmemek en nihayetinde bir dert midir? Açık yüreklilikle söylersem, böyle bir şey düşünemem. Daha da ileri gideyim; aslında belirtmeliyim ki, ancak son okumaz yazmaz ortadan kaybolduğunda insanın yasını tutabileceğiz.

Uygarlaşmışın geri olduğu söylenen halklara gösterdiği ilgi çok şaibelidir. Kendine daha fazla tahammül edemediğinden,

başına çöken dertlerin fazlasını onların üzerine yıkmaya uğraşır, çilelerinden tatmaya iter onları, tek başına meydan okuyamadığı bir kadere kafa tutmaları için yalvarır. “Evrilmemiş” olmalarının nasıl bir şans anlamına geldiğini göre göre, onlar nazarında, bozuma uğrayıp eksenini kaymış bir gözü karanın hınçlarını duyuyor. Onun o kadar uzun zamandır çeke geldiği ve yakayı kurta ramadığı alçalma sürecinin dışında, ne hakla kıyıda durmaktadırlar? Uygarlık, uygarlığın eserleri ve çılgınlığı, onun kendi kendini çarptırdığı ve şimdiye kadar kurtulabilmiş olanlara bu sefer kendi dayatacağı bir ceza gibi görünür ona. “Gelin musibetleri paylaşalım, cehennemimle dayanışma gösterin”... onlara yönelik teveccühünün anlamı budur; boşboğazlığının ve gayretkeşliğinin anlamı budur. Kendi kusurlarından, daha çok da “aydınlanmaları”ndan gına getirdiğinden, ne mutlu ki muaf olanlara bunu dayatmak için uğraşadurur. Henüz hiç “yolu aydınlanmamış”, kendinden de bezmemiş olduğu bir dönemde bile zaten böyle davranmaktaydı; tamahkârlığa, macera ve kepezelik açlığına teslim olmaktaydı. İspanyollar, kariyerlerinin zirvesinde, hem imanlarının onlardan istedikleri hem de Kilise’nin katıklıkları yüzünden kuşkusuz baskı altında hissetmişlerdir kendilerini. *Reconquista* ile bunun intikamını almışlardır.

İnancınızı bir başkasına benimsetmeye mi çalışıyorsunuz? Hiçbir zaman onun selamete ermesi için olmayacaktır bu; onu *sizin gibi* dert çekmeye mecbur bırakmak içindir, aynı badirelerle karşılaşp aynı sabırsızlığı yaşaması içindir. Sabahlara kadar uyumuyor, dua ediyor ve endişelere mi gark oluyorsunuz? Bari öteki de aynısını yaşasın, iç çeksin, inildesin, sizinle aynı işkenceler ortasında çırpınsın diyedir. Müsamahasızlık, şöyle veya böyle istemiş oldukları bir azabın umumileştiğini ve kurumlaştığını görme temennisinden ibaret bir imanları olan harap ruhların işidir. Başkasının mutluluğu, hiçbir zaman bir eylem saiki ya da ilkesi olmamış olduğundan, ancak vicdanını rahatlatmak ya da soylu bahaneler uydurmak için zikredilir: Az-

medip yaptığımız herhangi bir işe yönelten ve o işin icrasını hızlandıran saik, neredeyse daima itiraf edilemezdir. Kimse kimseyi kurtarmaz; zira ancak kendi kendimizi kurtarabiliriz ve ancak göz kamaştırmak isteğiyle saçıp savurduğumuz mutsuzluğu kanaat kılığına iyice sokabildiğimizde beceririz bunu. Büründüğü görünümle ne kadar muteber olursa olsun, inanç yayıcılığı yine de sonuçları bakımından bariz bir saldırganlıktan bile beter olan şaibeli bir cömertlikten türer. Lakin, kabullendiği disipline de, razı olduğu boyunduruğa da tek başına tahammül edebilen hiç kimse yoktur. Misyonerin ve havarinin neşesinin altında, kabahat arayan bir göz sırtıtmaktadır. Özgürleştirmek için değildir bu kesinlikle; inancını benimsetme girişimine zincirlemek içindir.

Birisi kendini bir kesinliğe kaptırır kaptırmaz, sizin kararsız görüşlerinizi, dogma ya da sloganlara direncinizi, bunlara itaatteki yeteneksizliğinizin isabetini kıskanır. Bir tarikata ya da bir partiye mensup olduğu için gizliden gizliye yüzü kızarır, bir doğruya sahip olup ona kul köle haline geldiği için utanç duyar; açıkça düşmanı olanlara, ellerinde bir başka doğruyu bulunduranlara kızmayacaktır; ama size, hiçbir doğrunun peşinden gitmeyen İlgisiz'e kızacaktır. Onun içine düştüğü kölelikten kaçmak için, maymun iştahlılıkta ya da takribilikte mi sığınak aradınız? Size engel olmak için, kendininkine benzer bir kulluğu mümkünse size de kabul ettirmek için elinden gelen her şeyi yapacaktır. Bu hadise o kadar evrenseldir ki, kesinlikler kısmını aşarak nam kısmını da kapsar. Aynı şekilde Edebiyat da bunun can sıkıcı örneklerini sunmaktadır. Muayyen bir itibarın sefasını sürüp sonunda bunun ıstırabını yaşamayan; tanınmış ya da anlaşılmış olmaksızın, ne kadar dar olursa olsun bir izleyici kitle-sine sahip olmaksızın rahatsızlığı duymayan bir yazar var mıdır? Meçhullüğün konforu içinde yan gelip yatan arkadaşlarına haset duyarak, onları oradan çekmeye, onlar da başarının azaplarına ve endişelerine uğrasın diye huzurlu gururlarını fişteklemeye

çalalayacaktır. Buna ulaşmak için her manevra meşru görünecektir ona. O andan itibaren hayatları bir kâbus haline gelecektir. Onları taciz eder, üretmeye ve kendini teşhire iter; narinlerin ve irade yitimine uğramışların en büyük rüyasını, yasadışı bir zafer hevesini kırar. Yazın, yayımlayın, diye hiddetle tekrarlar onlara, hayâsızca. Kendilerini neyin beklediğinden habersiz zavallılar işe koyulur. Bir tek o bilir bunu. Onları pusuda bekler; onların çekingen sayıklamalarını ölçsüz bir şiddetle, bir kaçığın hararetiyle över; güncellik uçurumuna atmak için de, onlara düşkün müritler bulur ya da uydurur; bir okur güruhunu, her yerde mevcut görünmez canileri takar peşlerine. Zıyanı verdikten sonra sakinleşip sıvışır; himaye ettiklerinin de onunla aynı utançlara ve ıstıraplara yem olduğu gösteriyi zevkten dört köşe seyreder. Adını artık hatırlamadığım bir Rus yazarın formülü o utançları ve ıstırapları iyi özetlemektedir: “Sırf birilerinin bizi okuduğu düşüncesi, aklımızı kaçırmamıza yeter.”

Tıpkı şöhretin isabet ve sirayet ettiği yazarın bunu henüz ondan etkilenmemişlere yaymaya yırtınması gibi, uygarlaşmış da, çığırından çıkmış bir bilincin kurbanı olduğundan, kendi parçalanmalarına kapalı halklara bunun boğucu sıkıntılarını bulaştırmak için şekilden şekle girer. Onu yıpratın ve harap eden bu kendiyle bozuşmayı onların tatmamasını, bunu merak etmemelerini ve dışlamalarını nasıl kabul etsin? Onlara boyun eğdirmek için, onları kendine benzetmek için ve kendisiyle aynı cefayı çeksinler diye, hünerlerinin hiçbirini ihmal etmeden uygarlığıyla yemleyecektir onları; bu uygarlığın saygınlığı ise, sonunda gözlerini kamaştırarak muhtemel iyiyle kötüyü ayırt etmelerine engel olur. Bunun sadece zararlı taraflarını, bunu danışıklı ve yöntemli bir salgın haline getiren her şeyi taklit edeceklerdir. O zamana kadar zararsız ve uysal mı olmuşlar? O andan sonra kuvvetli ve tehditkâr olmak isteyerek, aslında onların da kendileri gibi hem kuvvetli hem tehdit altında olacaklarının bilincindeki velinimetlerine büyük tatmin vereceklerdir. Dolayısıyla ve-

linimetleri onlarla ilgilenecek ve “yardımcı olacaktır”. Kendisiyle aynı meselelere ayaklarının dolandığını ve aynı mukadderata doğru atıldıklarını seyreylemek ne tesellidir! Bütün dilediği, onları karmaşık ve saplantılı kaçıklar haline getirmektir. Aletlere ve lükse yönelik, tekniğin yalanlarına yönelik toy coşkuları onu teskin eder ve içini rahatlatır: İlave mahkûmlar; ona yardım da edebilen, ezici yükün bir kısmını üstlenebilen ya da en azından onunki kadar ağır bir yükü taşıyabilen umulmadık kader yoldaşları. “Terfi” diye adlandırdığı budur; hem kalleşliğini hem de yaralarını kamufle etmek için iyi seçilmiş bir sözcük.

Uzak kaldıkları tarihi yakalamakta acele etmeyen halklarda insaniyet kalıntıları bulunur ancak. Ulusların artçılarıdır, tasarı eğilimi akıllarının köşesinden geçmez, modası geçmiş meziyetlerini işlerler, eskimişliği bir vazife gibi benimserler. “Geri kalmış” oldukları kesindir; orada tutunmalarının yolu olsaydı durgunlukları içinde memnuniyetle sebat ederlerdi. Ama bunu yapmalarına izin verilmez. Ötekilerin, “ilerlemişler”in onlara karşı ördükleri komplo ağı, oyunu bozamayacakları bir ustalıkla işletilmektedir. Alçaltma süreci bir başladığında, buna karşı çıkmamanın hiddetiyle, çömezlere yaraşır bir patavatsızlıkla akışını hızlandırmaya ve gelen derdin gideni aratması minvalli yasa uyarınca, tiksiniçliğini benimseyip onu aşmaya koyulacaklardır. Ve kendilerinin de düşmeyi bildiklerini, hatta düşkünlük bahsinde onları aşabileceklerini ötekilere göstermek için bile olsa, “en yeni”den haberdar olmak isteyeceklerdir. Buna şaşırarak ya da bundan yakınmak neye yarar? Her tarafta göstermeliklerin öze, endişe ürpertisinin dinginliğe baskın çıktığı görülüyor mu? Ve yok edilemeyen can çekişmesine tanık olduğumuz söylenemez mi? Her ileri adım, her dinamizm biçimi şeytani bir şey içerir: “İlerleme” Düşüş’ün modern muadilidir, lanetlenmenin dindışı versiyonudur. Buna inanıp teşvikçiliğini yapanlar, yani eninde sonunda biz hepimiz iğrençliğe, şu makinelere, ancak esaslı bir felaketle kurtulabileceğimiz şu kentlere yazgılı,

yürüyüş halindeki lanetlenmişlerden başka neyiz ki? İcatlarımız için yararlılıklarını kanıtlamanın ve gözümüzde tekrar itibar kazanmanın tam fırsatı olurdu bu felaket.

Şayet “ilerleme” bu kadar büyük bir dertse, nasıl oluyor da gecikmeksizin onu başımızdan defetmeye hiç kalkışmıyoruz? Ama iyiyi ister miyiz ki? Bizim hissemize düşen, daha ziyade onu gerçekten istememek değil mi? Sapıklığımızla istediğimiz ve peşine düştüğümüz, “en iyi”dir: Mutluluğumuza her noktada ters, netameli ısrar. Ceza görmeden ne “kusursuzlaşılır”, ne ilerlenir. Hareketin bir sapkınlık olduğunu biliriz; tam da bunun içindir ki bizi çeker, ona atılırız ve devasız kaçıklar olarak huzurun ortodoksluğuna tercih ederiz onu. Ot gibi boy atalım, cansızlık içinde serpilelim diye yapılmıştı; şu cisimsiz sterilize varlıklar kaynaşmasının, her şeyin kımıldayıp hiçbir şeyin yaşamadığı şu hayaletler kovanının sorumlusu hijyenle ve hızla mahvolmak için değil. Organizmaya muayyen dozda kir elzem olduğundan (fizyoloji ve pislik birbirinin yerine geçebilir terimlerdir), yerküre ölçeğinde bir temizlik beklentisi meşru bir kaygı uyandırır. Bitli ve huzurlu iken, hayvanların refakatiyle yetinmemiz, daha binyıllar boyunca onların yanında kokuşmamız, laboratuvarlardan ziyade ahırların kokusunu solumamız, şifa çarelerimizden değil de hastalıklarımızdan ölmemiz, boşluğumuzun etrafında dönmemiz ve oraya uslu uslu gömülmemiz gerekirdi. Bir vazife ve takıntı olması gereken *namevcudiyet*’in yerine olayı koymuşuzdur; oysa her olay bozar ve kemirir bizi, çünkü ancak dengemiz ve süremiz pahasına çıkar ortaya. Geleceğimiz daraldıkça, bizi yıkanın içine yuvarlarız. Uyuşturucumuz uygarlıktır; onunla öyle zehirlenmişizdir ki, ona olan bağılılığımız, kendinden geçme ve tikslenme karışımı olan bir iptila hadisesinin özelliklerini arz eder. Olduğu haliyle, işimizi bitirecektir, bu hususta hiç şüphe yoktur; bundan vazgeçip azat olmaya gelince, yapamayız bunu, bugün her zamankinden az. Bizi bundan kurtarmak için kim yetiştirdi imdadımıza? Kadim örf ve

âdetleri fazla karmaşık bulan bir Antisthenes, bir Epikuros, bir Khryssippos, bizimkiler hakkında ne düşünürlerdi? Ve hangimiz, metropollere taşındıktan sonra, orada sükûnetini muhafaza edecek karakteri gösterebilir? Bize nazaran her bakımdan daha sağlıklı ve daha dengeli olan eskiler bilgelik olmadan da yapabilirlerdi, ama yine de birini geliştirdiler; bizi hepten eleyen ise bunun ne kaygısına ne de kapasitesine sahip olmamızdır. Modernler arasında tabiatı putlaştırdığı için uygarlaşmışlığın mahzurlarını ilk kınayanın bir bilgenin tam aksi olmuş olması manidar değil mi? İletimizin teşhisini bizden daha hasta, daha bariz bir kaçığa, düpedüz bir manyağa borçluyuzdur; hezeyanımızın öncüsü ve modelidir o. Daha yakın zamanda psikanalizin, dertlerimizi yatıştırmaktan ziyade tahriş etmeye düşkün ve safdil rahatsızlıklarımızın yerine imbiikten süzülmüş rahatsızlıklar geçirme sanatında pek uzman olan şu sadist tedavi yönteminin ortaya çıkışı da az manidar görünmez bize.

Her ihtiyaç, bizi hayatın yüzeyine doğru yönelterek derinliklerinden kaçırır; değeri olmayana, olamayacak olana değer atfeder. Bütün tertibatıyla uygarlık, bizim gerçekdışına ve yararsıza meylimiz üzerine kurulur. İhtiyaçlarımızı azaltmaya, sadece elzem olanı karşılamaya razı olsak, hemen o anda çökerdi. Bu yüzden, sürmek için, bize daima yeni ihtiyaçlar yaratmaya, bunları aralıksız çoğaltmaya zorlar kendini; zira acıya ve kıvanca ilgisizlik uygulamasının umumileşmesi, bir topyekûn yok etme savaşından çok daha vahim sonuçlara yol açabilir onun için. Tabiatın mukadder mahzurlarına cabadan mahzurlar ekleyerek bizi iki misli acı çekmek zorunda bırakır, ıstıraplarımızı çeşitlendirir ve sakatlıklarımızı kuvvetlendirir. Sakın kalkıp da içimizdeki korkuyu tedavi etmiş olduğu söylenmesin. Aslında, ihtiyaçlarımızın çoğalması ile dehşet konularımızın artışı arasındaki bağlantı barizdir. İhtiyaçlarımızın kaynağı olan arzularımız, içimizde sabit bir endişeye yol açar; onun ürpertisi, tabiatayken kısa süreli bir tehlike önünde duyulan ürpertiden başka

türlü katlanılmazdır. Duraklamalı titremeyiz artık; amansızca titreriz. Korkunun kaygıya dönüşmesiyle ne kazanmışızdır? Anlık bir panik ile yaygın ve sürekli bir diğer panik arasında gidip gelmeye kim dayanabilir? Böbürlendiğimiz güvenlik, tüm anlarımızı, hem şimdi hem geleceğinkileri zehirleyen kesintisiz bir çarpıntıyı gizler; kimi anları vuku bulmamış, kimilerini de kavranılmaz kılmaktadır. Arzularımız dehşet konularımızla iç içe geçtiğinden, bunu hiç hissetmem diyene ne mutlu! Daha bunlardan birini hisseder hissetmez, o da bir başkasını doğurur; sağlıksız olduğu kadar acınası bir sürekliliktir bu. Dünyaya katlanmaya uğraşalım ve ondan aldığımız her izlenimi, *dayatılmış*, bizi alakadar etmeyen, bizim değilmiş gibi tahammül ettiğimiz bir izlenim olarak görelim daha ziyade. “Başıma gelenlerin hiçbiri benim elimde değil, hiçbir şey benim değil,” der Ben; buralı olmadığına, yanlış evrene geldiğine ve ancak ilgisizlik ile sahte-kârlık arasında seçim hakkı olduğuna kanaat getirdiği vakit.

Görünüşlerin hizmetindeki her arzu, özümüzün dışına bir adım attırarak bizi yeni bir nesneye çiviler ve ufkumuzu sınırlar. Mamafih, ne kadar azarsa, içinden yayıldığı o marazi susuzluğu tefrik etmemize o kadar imkân verir. Tabii olmaktan mı çıkıyor-
dur? Biz uygarlaşmışların haline mi bağlıdır? Temelden bulaşıktır, cevherimize varıncaya kadar bozup kirletir bizi. Derin zorunluluklarımıza eklenen, bizi biçimsizleştiren ve lüzumsuz yere ket vuran her şey kusurdur. Buna mukabil, uygarlığımızın aktığı yönün aksinde yaşamaya teşvik eden her şey, bizi gidişatı bozup sabote etmeye çağıran her şey, erdemdir. Öte yandan, eğer bu sözcüğün bir anlamı varsa, mutluluk; asgarilik ve etkisizlik özleminden, donakalma mertebesine çıkartılmış *beride olma* özleminden ibarettir. Yegâne çaremiz: Sadece fiiliyatın meyvesinden değil fiilin kendisinden de vazgeçmek, randıman-sızlığa katlanmak, enerjilerimizin ve şanslarımızın büyük bir kısmını kullanmadan bırakmak. Kendimizi yetenek ya da meziyetlerimizin ötesinde hayata geçirmek istemekten suçlu, *ifrata*

kaçtığımızdan rate, hakiki kemâle varmaktan âciziz, gerile gerile hiçleşmişiz, kaynaklarımızın tüketilip çarçur edilmesiyle büyürüz, potansiyelimizi de sınırlarımızı da hesaba katmadan harcarız kendimizi. Uygarlığa, onun yavaş yozlaşma olarak tüm içerdiklerine alışmak için sergilediğimiz çabalarla vahimleşen bezginliğimiz de buradan gelir. Tabiatın da yozlaşmış olduğu inkâr edilemez; ama tarihlendirilmemiş bu yozlaşma, hatırlanması zor ve kaçınılmaz bir derttir, buna peşinen uydururuz kendimizi; oysa eserlerimizden ya da kaprislerimizden doğan uygarlık yozlaşması, bize rastlantısal görüldüğü ölçüde daha da ezici bir biçimde, bir tercihin ya da bir fantezinin, önceden tasarlanmış ya da keyfi bir musibetin damgasını taşır; haklı ya da haksız yere, olmasa da olabileceğine, biz istemesek onun hiç vuku bulmamış olabileceğine inanırız. Bu da onu bizim gözümüzde, olduğundan daha menfur kılar sonunda. Tabiatın bizi bolca donattığı kaba ama eninde sonunda katlanılabilir çilelerle yetinebilecekken, ona tahammül etmek ve yol açtığı ince çilelerle karşı karşıya kalmak zorunda olmanın tesellisini bulamayız.

Arzulardan kopabilecek durumda olsaydık, aynı anda kaderden de kopardık; varlıklardan, şeylerden ve kendimizden üstün olup, kendimizi dünyayla karıştırmaya da ayak direyince, kimliğimizi feda ederek, bir anonimlik ve feragat alıştırmasından ayrılmaz olan özgürlüğe erişirdik. “Ben *hiç kimse*’yim, adımı yendim!” diye haykırır, artık iz bırakmakla alçalmak istemeyip, Epikuros’un “Hayatını gizle” buyruğunu yerine getirmeyi deneyen kişi. Tabiatüstülük ve çarpıntılı iyilikseverlikle geçen iki bin yıl dolayısıyla sırtını yitirdiğimiz yaşama sanatı söz konusu olur olmaz, daima geri döndüğümüz o eskiler. Hıristiyanlığın kafamıza zorla soktuğu o hararet biraz azalınca, karşıt güçleri dengeleyiciliklerine ve yumuşaklıklarına döneriz o eskilerin; içimizde uyandırdıkları merak, ateşimizin düşmesine, sıhate doğru bir gerilemeye tekabül eder. Ve yine onlara döneriz, çünkü onları evrenden ayıran mesafe evrenin kendisinden de

geniştir; beyhude yere azizler nezdinde aradığımız bir ilgisizlik biçimi önerirler bize.

Hristiyanlık bizi hezeyan içinde kimseler haline getirerek, istemeye istemeye –şimdi kurbanı olduğu– bir uygarlığı doğurmaya hazırlıyordu: Aşırı ihtiyaçlar, aşırı talepler yaratmamış mıdır bu bizde? O talepler, o ihtiyaçlar, başlangıçta içsel de olsalar, gitgide bozulacak ve dışarıya yöneleceklerdi; tıpkı onca duanın yayıldığı coşkunun, aniden askıya alınmasıyla, hem dağılamayıp hem uğraşsız da duramayıp, yedek tanrıların hizmetine girmek ve hiçlikleri ölçüsünde simgeler şekillendirmek zorunda kalması gibi. Sahte sonsuzlara, metafizik boyutu olmayan bir mutlağa teslim oluruz o zaman; vecde ulaşamadığımız için hıza dalarız. Yerimizde duramamamızın karşılığı olan şu soluk soluğa hurdalık ve onu kullanan şu hortlaklar, şu robotların geçit töreni, şu sanrılılar alayı! Nereye giderler? Neyi ararlar? Hangi cinnetin soluğuyla sürükleniyorlardır? Onları bağışlamaya meylettığım, bende uyandırdıkları dehşet ya da tiksintinin meşruluğu üzerine kuşkulara kapıldığım her sefer, kırlara giden yolların pazar günlerindeki halini aklıma getirince, o motorize haşaratın görüntüsü tiksintilerimi ve ürküntülerimi pekiştirmeye yetiyor. Bacakların kullanımı ortadan kalktığından, direksiyonları başındaki o kötürümlerin arasındaki yürüyüşçü, bir eksantriği ya da bir sürgünü andırır; yakında bir ucube gibi bakılacaktır ona. Zeminle temas kalmamıştır artık: Ona dalan her şey bizim için yabancılaştı ve anlaşılmazlaştı. Her tür kökten kesildiğimizden, üstelik toza veya çamura da el değdiremediğimizden, sadece şeylerle yakınlığı değil bizzat yüzeyleriyle teması kesme marifetini de başarmışsınız. Uygarlık bu safhada iblisle bir anlaşma gibi görünürdü; şayet insanın satacak bir ruhu hâlâ olsaydı.

Bütün o aletler hakikaten “zaman kazanmak” için mi icat edilmiştir? Mağara adamından daha nasipsiz, daha yoksun olan uygarlaşmışın kendine ait tek bir ânı yoktur; hobileri bile ateşli

ve baskıcıdır: Tatlı tembelliğin efkârına ve plajların kâbusuna boyun eğen, izinli bir kürek mahkûmu. Miskinliğin kural olduğu, bu konuda herkesin eşsizleştiği diyarların müdavimi olduğu zaman, hiç kimsenin miskinliği bilmediği ve sefasını sürmediği, hiç kimsenin durup soluklanmadığı yerlere zor intibak edilir. Saatlere bağımlı varlık, insani bir varlık mıdır hâlâ? Esas olan hariç tüm kölelikleri sarstığını bildiğimizde de, kendine özgür demeye hakkı var mıdır o varlığın? Beslemekte olduğu, kendi özüyle şişmanlattığı zamanın insafına kalarak, bir asalağın ya da bir tiranın refahını temin etmek için tükenir ve kansızlaşır. Çılgınlığına rağmen hesap yaparak, “işin içinde” değiller diye, yani başları dönmüyor diye kınadığı “az gelişmiş” halklara bir “program” biçiminde hibe etse, kendi tasalarının ve sıkıntılarının azalacağını hayal eder. Onları daha da hızlandırmak için endişe zehrini aşılayacak ve aynı velvele belirtilerini onlarda tespit etmeden bırakmayacaktır yakalarını. Soluk soluğa, perişan ve dakik bir insanlık rüyasını gerçekleştirmek maksadıyla, kendi hummasının ve karanlıklarının fazlalığını boşaltmak için daima yeni kurbanlar arayışıyla kıtalar katedecektir. Onu seyre dalınca, cehennemin hakiki tabiatı az çok görülür: Ebediyen zamana mahkûm olunan yer değil midir orası?

Evreni ne kadar egemenliğimiz altına alsak ve sahiplensek de, zamanın hakkından gelmediğimiz müddetçe köle kalacağız. O zafer de vazgeçişle elde edilir; biz ise fetihlerimiz yüzünden buna bilhassa elverişsizizdir; öyle ki fetihlerin sayısı arttıkça boyun eğişimiz daha da öne çıkar. Uygarlık şeylere nasıl el koya-çağımızı öğretir, oysa onları elimizden çıkarma sanatında yol göstermelidir bize; zira yoksunlaşma çiraklığı etmeden özgürlük de olmaz “hakiki yaşam” da. Bir nesneyi elime geçirince kendimi onun sahibi görürüm; aslında kölesiyimdir onun; kendim imal edip kullandığım aletin de kölesiyimdir. Zincire eklenecek fazladan bir halka anlamına gelmeyen hiçbir yeni kazanım yoktur; zayıflık sebebi olmayan bir güç etkeni de. Yetenek-

lerimiz bile kullaşmamıza katkıda bulunur; diğer yeteneklerin üzerinde yükselen zihin onlardan daha az özgürdür: Melekelelerine ve hırslarına mihlanmıştır, becerilerinin mahkûmudur; kendi aleyhine işler ve kendi selameti pahasına değer kazandırır onlara. Biri ya da bir şey olmakla kendini kısıtlarsa kimse azat olamaz. Sahip olduğumuz ya da ürettiğimiz her şey, varlığımızın üzerine eklenen ya da ondan doğan her şey, tabiatımızı bozar ya da boğar bizi. Hiçbir işe girişmeden potansiyellikte ve etkilenmezlikte sebat etmek varken, bizzat varlığımıza varoluşu ilıştirmiş olmak nasıl bir hata ve nasıl bir yaradır! En büyük yara olan doğma derdini hiç kimse üzerinden atamaz. Oysa bir gün iyileşmek umuduyla hayatı kabullenir ve badirelerine katlanırız. Yıllar geçer, yara kalır.

Uygarlık farklılaştıkça ve karmaşıklaştıkça bizi ona bağlayan bağlara lanet okuruz. Soloviev'in dediğine göre uygarlık sonuna (Rus filozofa göre her şeyin sonuna) "en ince yüzyıl"ın tam ortasında yaklaşacaktır. Kesin olan ise, en yerleşik görüldüğü anlardaki kadar nefret ve tehdit edildiği hiç olmamıştır uygarlığın; Aydınlanma'nın en çetin ânında onun âdetlerine ve saygınlığına, gurur duyduğu tüm fetihlerine yöneltilen saldırılar buna tanık. "Kibar yüzyıllarda kaba yüzyıllarda hayran olunana hayranlık duymak bir nevi din gibi benimsenir" diye kaydediyor, bu kadar haklı bir coşkunluğun nedenlerini anlamaya yatkın biri olmadığını kabul etmemiz gereken Voltaire. "Tabiata dönüş" kendini salonlar döneminde dayatmaktaydı her halükârda; tıpkı acıya ve kıvanca ilgisizliğin, ancak, abuk subukluklardan ve sistemlerden bezen zihinlerin bir bahçenin nefasetini *agora*'nın tartışmalarına tercih ettikleri bir zamanda tasarlanabilmesi gibi. Bilgelik çağrısı daima ifrata kaçan bir uygarlıktan gelir. Tuhaf şey: Bizimkinin yanında bütün anlarıyla bize özelemlerimizin ideal nesnesi gibi görünen o kadim dünyayı tıka-basa doyunluğa götüren süreci tasavvur etmemiz zordur. Kaldı ki, bugün adlandırılmayanla karşılaştırıldığında, başka herhan-

gi bir dönem kutsanmış gibi görünür bize. Hakiki istikameti-mizden saparak, yüzyılın sonuna, şu tam anlamıyla incelikli yüzyıla gireceğiz (doğru sıfat *karmaşık* olurdu); zorunlu olarak kendimizi tüm düzeylerde olmuş olmamız gerekenin zıddında bulacağımız yüzyıl olacaktır bu.

Durumumuza kayıtlı kötülükler iyiliklere baskın çıkmaktadır; bunlar dengelenseydi bile, sorunlarımız hallolmazdı. Bura-ya hayatla ve ölümle boğuşmak için gelmişiz; gizleme girişimi ve çözülmezin makyajlanması olan uygarlığın bizi davet ettiği gibi, onları savuşturmak için değil. Hiçbir süre ilkesi içermediğinden, uygarlığın her biri bir çıkmaz olan avantajları, ne daha iyi yaşamamıza ne daha iyi ölmemize yardım eder. Yararsız bi-limi yanına alıp tüm afetleri silip süpürmeyi, ya da ilgimizi uyan-dırmak için ödül niyetine bize gezegenler vermeyi başarabilse, güvensizliğimizi ve zıvanadan çıkışımızı artırmaktan başka bir şey yapamazdı. O yırtınıp kurumlandıkça, bizi ödüllendiredur-duğu kolaylıklar ve harikalardan habersiz olma ayrıcalığındaki çağları kıskanırız. “Arpa ekmeği ve biraz suyla Jüpiter kadar mutlu olunabilir” diye tekrarlamaktan hoşlanıyordu hayatımızı gizlemeye çağıran bilge. Hep onu zikretmek bir takıntı mıdır? Peki ama kime başvurmalı, kimden öğüt istemeli? Çağdaşları-mızdan mı? İtirafı, iştahı ve çabayı tanımlayarak bizi lirik, aç-gözlü ve bitkin hortlaklara döndürmekle suçlu şu boşboğazlar-dan, şu yatışmamışlardan mı? Şirretliklerinin tek mazereti, taze bir içgüdüden ya da samimi bir atılımdan değil, önü tıkalı bir ufuk karşısındaki panikten türemesidir. Geleceğin üzerine eğilip donakalmış nice filozofumuz, anların elinden kayıp gittiğini hissederek artık bunu aklına getirmemeye çabalayan –ama akli hâlâ orada kalan– bir insanlığın yorumcularıdır aslında. Sistem-leri eninde sonunda o takıntının ve adeta daldan dala gidişatının görüntüsünü sunar. Aynı şekilde Tarih, ancak insanın Tarih’e malik olduğundan, onun faili olmayı sürdürdüğünden kuşku duyması için her türlü neden olduğu anda uyandırabilirdi onla-

rın ilgisini. Sanki her şey, tarih de elinden kayıp gittiğinden, tarihsel olmayan, kısa ve çarpıntılı bir kariyere başlıyormuş gibi olup biter aslında; o zamana kadar bayıldığı musibetleri saçmalık derekesine sürerdi bu kariyer. İleri doğru attığı her adımla, varlık olarak muhteviyatı cılızlaşır. Ancak geri çekilince, şeylerle ve kendimizle aramıza mesafe koyunca var oluruz. Kimıldanmak kendini yapaya ve kurgusala kaptırmaktır; mümkün ile cennazevi arasında istismara dayalı bir ayrımcılık uygulamaktır. Ulaştığımız hareketlilik derecesinde, davranışlarımızın ve bahıtımızın efendisi değiliz artık. Biz sonumuza yaklaştıkça maksatlarının gizemi gitgide azalan; kendi rolünden çıkarak bir anlığına da olsa durup bakan herkese, bir parçası olduğu şu soluk soluğa ve trajik sürünün seyrinin zahmetsizce faş olduğu; negatif bir takdiri ilahi tarafından yönetildiği kesindir buranın.

Her şey göz önüne alındığında, sonun yüzyılı en ince yüzyıl olmayacaktır; en karmaşık yüzyıl da olmayacaktır; ama en telaşlısı, hareket içinde, uygarlık içinde betere doğru üstün bir hamleyle çözülen varlığın kendi yol açtığı girdapta ufalanıp dağıldığı yüzyıl olacaktır. Oraya gömülmesini artık hiçbir şeyin engelleyemediği andan itibaren, meziyetlerimizin o uygarlığa karşı icrasından vazgeçelim; hatta onun teşne olduğu aşırılıklarda, infiallerimizi ılımlılaştırmaya ve horgörülerimizi gözden geçirmeye davet eden coşkunluk verici bir şeyler ayırt etmeyi de bilelim. Ancak bu şekilde, çılgınlıklarının derin nedenlerini, bilinçdışı dürtülerini düşünürsek o hayaletler, o robotlar, o sanrılılar daha az nefrete müstahak olur: Onlara tanınan mühletin günden güne dolduğunu ve akıbetin bir çehreye büründüğünü hissetmiyorlar mıdır? Hıza gömülmeleri de bu fikri kendilerinden uzak tutmak için değil midir? Bir *başka* gelecekten emin olsalardı, kaçmak ya da kendinden kaçmak için hiçbir sebepleri olmazdı; ahenklerini ağırlaştırır ve çekinmeden süresiz bir bekleyişe girerlerdi. Fakat onlar için şu veya bu gelecek söz konusu bile değildir, zira gelecekten düpedüz yoksundurlar; acele edip

hep daha hızlanarak ve kendilerine en ufak bir an tanımayarak unutmak istedikleri, kanın çıldırmasıyla fırlayan, karanlık, formülleştirilmemiş, öngörmekten çekindikleri bir kesinlik vardır orada. Bununla birlikte, tam da kendilerini bundan uzak tutacağını düşündükleri şu eda ile, o kesinliğin barındırdığı kaçınılma-za kavuşurlar. Bunca acelenin, bunca sabırsızlığın sonucudur makineler, sebebi değil. Uygarlaşmış mahvına sürükleyen onlar değildir; daha ziyade zaten oraya gittiği için icat etmiştir makineleri; oraya daha çabuk ve daha etkili biçimde ulaşmanın yolları, yardımcılarıdır bunlar. Koşmaktan memnun olmadığı için, oraya *gazlamak* istemekteydi. Bu anlamda ve sadece bu anlamda, makinelerin onun gerçekten “zamandan kazanması”na imkân verdikleri söylenebilir. Dağıtımını yapar bu makinelerin; geride kalmışlara, gecikmişlere, felakete doğru yarışta onu takip edebilsinler, hatta geçebilsinler diye, evrensel ve mekanik bir amok koşusunu dayatır. Ve bunun gelişini temin etmek maksadıyla insani manzarayı düzleştirip tekbiçimlileştirmeye, aykırılıklarını silmeye ve şaşırtıcı yönlerini defetmeye yırtınır; anormallikler değildir bunlar, *anormallik*’in ta kendisidir – davranış kuralına, mecburiyete dönüştürülen her zamanki yeknesak anormalliktir. Bunun elinden kaçanları taassupla ya da zirzoplukla suçlar ve onları doğru yola, kendi hatalarının yoluna sokmadan pes etmez. En başta okuma yazma bilmeyenler itici bulur buna düşmeyi; dolayısıyla zorlayacaktır onları; bilginin tuzağına düşüp içlerinden hiçbirinin ortak mutsuzluktan kurtulamaması için okuma yazma öğrenmeye zorlar onları. Gözü o kadar başka şey görmez ki, onunkinden başka bir yanılgı türünün seçilebileceğini aklı almaz. Kendini alaya alma alıştırmaları için elzem olan ve yazgısına basit bir göz atsa teşvik bulacağı mesafeden yoksundur; böylelikle kendine karşı her tür başvurudan mahrum kalır. Ötekiler için daha da meşum hale gelir böylece. Saldırgan ve acınası bir bütündür; muayyen bir dokunaklılığı da yok değildir. Takılıp kaldığı içinden-çıkılmazlık karşısında neden onu

kınamak ve ona saldırmaktan biraz rahatsızlık duyulduğu anlaşılır bir şeydir; üstelik tiksiniç biri bile olsa şifasızın teki hakkında kötü konuşmadaki zevksizliği saymadık daha. Ama zevksizlikten kaçınıyorsak, herhangi bir şey hakkında en ufak bir yargıda bulunabilir miyiz ki hâlâ?

Kuşkucu ile Barbar

TÜM İNSANLIĞI çarpıntılara kapılmış, ya da en azından kapılmaktan korkar halde hayal etmek kolay olabilse de, buna karşılık genellikle sadece bazı seçme lanetlenmişlere mahsus şüpheyne insanlığın tamamının yükselebildiğini zannetmek, gözümüzde fazla büyütme olur onu. Bununla birlikte, tanrı değiştirdiği ve çelişik isteklere boyun eğdirilen ruhların artık hangi davayı savunacaklarını da, hangi hakikate bağlanacaklarını da bilmedikleri o anlarda, insanlık kısmen erişir şüpheyne. Hristiyanlık Roma'yı istila ettiğinde, uşaklar hiç duraksamadan benimsediler onu; *patrici*'ler ise ondan iğrendi ve tiksintiden meraka, meraktan ateşliliğe geçişleri zaman aldı. *Hypotyposes pyrrhoniennes* ("Pyrrhonculuğun Somut Sunumları") okuyan birinin İncil karşısındaki halini düşünün! İki ayrı doktrin değil de birbirine indirgenemeyen iki ayrı evren, hangi hünerle uzlaştırılır? Ve zihnin son hayretlerinde çırpınırken, yeniyetme meselleriyle teşrikimesaiye nasıl girilir? 3. yüzyıl başında Sextus'un çıkarttığı, tüm kadim şüphelerimizin dökümü olan incelemeler, bunaltıcılığın eksiksiz bir derlemesidir; yazılmış olan en baş döndürücü—söylemek gerekir ki aynı zamanda da en sıkıcı—şeydir. Yeni batıl inançlarla rekabet edemeyecek derecede incelikli ve yönemli olduklarından, miadı dolmuş, mahkûm edilmiş ve geleceksiz bir dünyanın ifadesiydiler. Bununla birlikte, tezlerini derleyip topladıkları kuşkuculuk, yitirilmiş mevzilerinde bir süre-

liğine tutunabilmiştir; Hıristiyanlar ile Barbarların onu ufaltıp yok etmek için çabalarını birleştirecekleri güne kadar.

Bir uygarlık mitosla başlar ve şüphe içinde biter – kendine karşı çevrildiğinde pratik şüpheyi son veren teorik şüphe içinde. Henüz yaratmamış olduğu değerleri sorgulama konusu etmekle başlayamaz işe; o değerler üretildiğinde ise bezip kopar onlardan, inceleyip yıkıcı bir nesnellikle tartar bu değerleri. Doğurmuş olduğu ve şimdi sürükleneduran muhtelif inançların yerine, bir tereddütler sistemi koyar, metafizik enkazını *hazırlar*; herhangi bir Sextus ona yardımcı olduğunda da harikulade başarır bunu. Kuşkuculuk ilkçağ bitişinde sahip olduğu itibarı, ne bir Montaigne'e rağmen Rönesans'ta, ne de bir Hume'a rağmen 18. yüzyılda bulmuştur. Yalnız Pascal, isteseydi, kurtarıp ıslah edebilirdi onu; ama yüz çevirdi ve modern felsefenin kıyısında sürünmeye bıraktı. Bugün biz de tanrı değiştirme noktasında olduğumuza göre, bunu işlemeye yetecek mühletimiz olacak mı? Bir rağbet yenilenmesi görececek mi? Yoksa aksine, düpedüz yasaklanarak dogmaların uğultusu içinde mi bastırılacak? Bununla birlikte önemli olan, dışarıdan tehdit altında olup olmadığı değildir; onu gerçekten işleyebilmemizdir, ona boyun eğmeden karşısına çıkabilmeye gücümüzün olmasıdır. Zira uygarlık meselesi olmaktan da evvel bireysel bir meseledir ve bu bakımdan, tarihte büründüğü ifadeden bağımsız olarak da ilgilendirir bizi.

Yaşamak için, sırf nefes almak için bile, dünyanın ya da kavramlarımızın bir hakikat zemini içerdiğine o manasız inanma çabasını göstermemiz gerekir. Şu veya bu nedenle çaba gevşer gevşemez, en ufak kesinliğin bize yolunu şaşırma gibi görüldüğü; alınan her tavrın, zihnin ileri sürdüğü ya da ilan ettiği her şeyin bir sayıklamayı andırdığı o saf kararsızlık haline düşeriz. Her olumlama bize aynı derecede maceralı ya da küçültücü gelir; aynı şekilde, her olumsuzlama da. Yıllar boyunca, şüpheyi

aşip bu marazdan sıyrılmaya uğraşmış ve birkaç başarı elde edebilmişken, sonunda buraya varmanın, tuhaf olduğu kadar acınası da olduğuna itiraz edilemez. Fakat bunu hakikaten duyduysa hiç kimsenin tamamen bertaraf edemediği bir derttir bu. Burada söz konusu olacak olan ise, tekrar bir düşüştür.

Her şeyden önce, olumlama ile olumsuzlamayı aynı düzleme koymakla hata etmişizdir. Kabul ederiz ki olumsuzlamak, tersten olumlamaktır. Bununla birlikte olumsuzlamada yine de fazladan bir şey, bir endişe ilavesi, bir tekilleşme iradesi ve tabiata aykırı unsur gibi bir şey vardır. Tabiat kendini bilse ve formül mertebesine çıkabilmiş olsaydı, bitmek bilmez bir dizi varoluş hükmü hazırlardı. Olanı reddetme ve olmayandan hoşlanma melekesine sadece zihin maliktir. Ancak olumsuzladığım vakit kendimin bilincine varırım, olurum; olumlar olumlamaz başkasıyla değiştirilebilir hale gelirim ve eşya gibi davranırım. İlkel Birlik'in ufalanıp dağılmasına hayır yön vermiştir; önemli veya havai her olumsuzlama biçimiyle beraber gelen yerleşik ve sağlıklı bir haz... Başta Tanrı'nınki olmak üzere saygınlıkları alaşağı etmeye çabalarız, ama suçumuzu hafifletmek için belirtmek gerekir ki, doğrularımızı sorgulama konusu ederken, içimizdeki olumsuzlamadan şüpheye doğru kayarken, kendimizinkini yıkmak için daha da çok yırtınırız.

Olumsuzlama daima bir şey namına, olumsuzlamanın haricindeki bir şey namına yapılır; şüphe ise, kendini aşan hiçbir şeyden övünme payı çıkarmadan, kendi çatışmalarından beslenir; aklın kendi kendine illallah diyerek kendi temellerine saldırdığı ve onları devirerek ilan ettiği savaştan beslenen şüphe, nihayet serbest kalarak ne olursa olsun bir şeyi olumlama ya da olumsuzlama gülünçlüğünden kurtulur. Akıl kendi kendiyi dışırken, biz kendimizi yargıç mertebesine koyar ve aklın erişemediği ya da sadece bir aksaklığı olabildiği bir *ben* namına onu inceleyebileceğimizi ya da ona mâni olabileceğimizi zannederiz; üstelik mantık bakımından onun geçerliliğine tanıklık ya da

itiraz etmek için kendimizi onun üzerinde görmemizin imkânsız olduğunu hesaba katmayız, nitekim aklın üzerinde bir merci de yoktur, ondan kaynaklanmayan bir yargı da olmamıştır. Pratik bakımından yine de –bir kaçamakla ya da bir mucize eseri olarak– aklın kategorilerinden ve kösteklerinden azade olmayı adeta başarıyoruz. Bu marifet o kadar tuhaf mıdır? Aslında çok basit bir hadiseden ibarettir: Kendini akıl yürütmelerinde sürüklenmeye bırakan kim olursa olsun, aklını kullandığını *unutur*; doğurgan bir düşüncenin, hatta düpedüz düşüncenin koşulu da bu unutuştur. Zihnin kendiliğinden hareketini izlersek, düşünme yoluyla da *hayatla birebir aynı düzeye* yerleşirsek, düşünmekte olduğumuzu düşünemeyiz; aklımız buna gider gitmez, fikirlerimiz birbirine girer ve boş bir bilinç içinde birbirlerini etkisiz hale getirirler. Ne ileri ne geri gidebildiğimiz bu kısırlık hali, bu müstesna ayak sürüme, tam da şüphenin bizi yönelttiği ve –birçok bakımdan– mistiklerin “kuraklığı”nı andıran haldir. Nihai olana dokunduğumuza ve dile getirilemeyenin içine yerleştiğimize inanmıştık; belirsizin içine yuvarlandık ve yavan tarafından tüketildik. Her şey zihnin öfkeli bir hayret içinde kendi üzerine burulmasıyla ufalanıp yutulur. Şüphe bir musibet gibi çöker üzerimize; onu seçmek şöyle dursun, içine düşeriz. Ve istediğimiz kadar ondan kopmayı ya da onu es geçmeyi deneyelim, o bizi gözden kaybetmez; zira üzerimize çöktüğü bile doğru değildir, zaten içimizde ve alinyazımızdadır. Tercih noksanlığını hiç kimse seçmez; bize derinlemesine dokunan hiçbir şey de *istenmiş* olmadığına göre, kimse seçeneksizliği seçmek için yırtınmaz. Kendimize birtakım ıstıraplar icat etmek bize kalmıştır; oldukları halde bu ıstıraplar pozdan ve tavır alıştan ibarettir; biz istemeden içimizden fırlayanların önemi vardır bir tek. Sadece kaçınılmazın, sakatlıklarımızın ve badirelerimizin alanına girenin, kısacası imkânsızlıklarımızın değeri vardır. Hakiki şüphe iradi olmayacaktır asla; en işlenmiş şeklinde bile, varlığa tahammülsüzlüğümüzün büründüğü kurgusal maske değilse nedir ki

o? Bu yüzden de, şüphe bizi ele geçirdiği ve onun cefasını çektiğimiz zaman, namevcudiyetini kavrayamadığımız hiçbir şey olmaz.

Aklın sonunda kendi dayanaklarını biçtiği ve kendi kendini kemirdiği süreç anlaşılacak isteniyorsa, kendi kendini yok eden *kavramsal* özlü bir ilke göz önüne getirmek gerekir. Kesinliğin imkânsızlığını ilan etmekle yetinmeyip, fikrini bile dışlar akıl; hatta daha da ileri gidip her tür barizlik biçimini reddedecektir; zira barizlikler koptuğu varlıktan ileri gelir; bu kopuş ise şüpheyi doğurur, tanımlar ve pekiştirir. Olumsuz da olsa, dolaysızlık içinde kökleri olmayan ya da bir körleşme arzusu icap ettirmeyen hiçbir hüküm yoktur; bu körleşme olmadan akıl kendini sabitleyebildiği aşikâr hiçbir şey çıkarmaz ortaya. Gözleri kamaşmaktan tiksindikçe, şu veya bu öneriyi bir başka öneri kadar ucuz ve onun kadar boş telakki eder. En ufak bir benimseme veya rıza, kendini hangi veçheyle gösterirse gösterecek, açıklanamaz, duyulmamış, tabiatüstü görünür ona; belirsizliğe ihtimam gösterecek; bir nebze zaafın ve ne tuhaf ki hayatdoluluğun da karıştığı bir gayretkeşlikle belirsizlik sahasını genişletecektir. Kuşkucu ise sevinir buna; zira her şeye rağmen hayatla biraz suç ortaklığının uç verdiği şu soluk soluğa gayri muhtemel arayışı olmaksızın, ancak bir hortlak olurdu. Kaldı ki bu hale gelmeye hayli yakındır, çünkü şüphe edecek *malzeme*'nin kalmadığı, her şeyin dağılıp uçtuğu âna kadar şüphelenmesi gerekir; ve de, bizzat baş dönmesini bir barizlik artığıyla, göstermelik bir kesinlikle bir tutarak, cansızın da canlının da eksiklerini ölümcül bir keskinlikle idrak edecektir; özel olarak da iddialarını ve yetersizliklerini onun üzerinden bizzat ele verecek olan melekelemizin eksiklerini...

Her kim ki düşüncesinin dengesine önem verir, özle ilgili batıl inançlara el atmaktan sakınacaktır. Burada zihin için hayati bir gereklilik vardır; bunu bir tek kuşkucu es geçer – muhafaza edecek hiçbir şeyi olmadığından, kesinliklerin sürmesi için el-

zem sırlara da yasaklara da riayet etmez o. Derdi de kesinliklerdir zaten! Kendine yakıştırdığı görev, bunları eşeleyip kökenlerini faş ederek lekelemek; üzerinde temellendikleri ve en ufak incelemeye bir varsayım ya da yanılısamadan farksız olduğu ortaya çıkan veriyi teşhis etmektir. İnsanların çekingenlik ya da tembellik yüzünden sorgulamalarına ve kaygılanmalarına tayin ettikleri bir sınırdan başka bir şey görmediği esrara da fazla yüz vermeyecektir. Her yerde olduğu gibi burada da bu anti-fanatığın hoşgörüsüzce peşinden koştuğu, *dokunulmazlığın yıkımı* dır.

Olumsuzlama saldırgan ve murdar bir şüphe, tersyüz edilmiş bir dogmacılık olduğu için, bunun kendi kendini olumsuzladığı, coşkunkuluklarından kurtulup ayrıştığı nadir görülür. Buna mukabil, şüphenin kendini de sorguladığı ve hayret konularının iman maddelerine dönüşerek yozlaştığını görmektense kendini iptal etmek istediği sık görülür, hatta bu sorgulama ve istek kaçınılmazdır. Mademki hepsi bir, zorunlu olarak hepsini hükümsüzleştiren o evrensel eşdeğerlilikten hangi hakla kurtulurlardı? Kuşkucu onlara ayrıcalık tanısa kendini mahkûm ederdi, kendi tezlerini sakatlardı. Buna sadık kalma ve sonuçlarına katlanma niyetinde olduğundan, her tür arayışı bırakmaya, çekimserliğin disiplinine, hükmün askıya alınmasına varacaktır. Kaynaklarını göz önünde tutarak acımasızca tahlil etmiş olduğu doğrular birbirini ardına çözülüp eridiğinden, bunları sınıflama ya da bunlar arasında bir hiyerarşi kurma zahmetine girmeyecektir. Onun için tam da hiçbir tercihte bulunmamak, bir görüşü artık asla bir kanaate çevirmemek söz konusu iken, tercihini hangisinden yana yapabilir ki? Bizatihi *görüşler*'e de, ancak kapristen ya da kendi gözünde ufalmak için kapılabilir o. "Neden şu değil de bu?" — hep aşındıran; hiçbir şeyi, ölümü bile esirgemeyen; onun zevkince fazla keskin, fazla kendinden emin; yaşamdan miras devraldığı kusurun, "dar kafalılığın" damgasını taşıyan; şüphe duyanların o kadim nakaratını benimseyecektir. Hükmün

askıya alınması, kararsızlığın felsefi karşılığını temsil eder; her tür değer ölçüsünü ve her tür zorlayıcı kıstası dışlayan bir yokluk haricinde hiçbir şeyi seçemeyen bir iradenin dile gelmek için kullandığı formüle karşılık gelir. Bir adım daha atıldığında bu yokluğa bir başkası eklenir: tahassüs yokluğu. Zihnin faaliyeti askıya alındığına göre, duyuların, hatta bizzat kanın faaliyeti neden askıya alınmasın? Artık konu yoktur; artık ne engel, ne de es geçilecek veya yüzleşilecek tercih vardır; hem algının hem fiiliyatın kulluğundan çıkınca ben, işlevlerini alt ederek zamanın dışındaki sınırsızlığa yansıtılan bir bilinç noktasına indirgenir.

Her yayılma biçimi bir katilik açlığı icap ettirdiğinden, hükümünü askıya alan bir fatih akla getirilebilir mi? Şüphe Rubico'yu geçmez, asla hiçbir şeyin ötesine geçmez; mantıksal olarak varacağı yer mutlak eylemsizliktir — düşüncede kavranabilir, fiiliyatta erişilmez uç nokta. Bütün kuşkucular arasında sadece bir Pyrrhon buna hakikaten yaklaşmıştır; diğerleri ise az çok başarıyla denemişlerdir. Kuşkuculuğun reflekslerimize, heveslerimize, içgüdülerimize karşı olmasındandır bu. Her ne kadar *varlığın* bile bir önyargı olduğunu ilan ediyorsa da, bizden yaşlı olan o önyargı insandan ve yaşamdan önceki bir tarihe dayanır, saldırılarımıza direnir, akıl yürütmeler ve kanıtlar olmadan da geçinip gider; çünkü her var olan, kendini gösteren ve süren, kanıtlanamazlığa ve doğrulanamazlığa dayanır. Keats'in "Eninde sonunda bu dünyada gerçek bir şey vardır muhakkak" sözünü benimsemeyen her kişi, hepten fiiliyatın dışına yerleşir. Burada ifade edilen kesinlik yine de dinamik meziyetleri olacak kadar buyurgan değildir. Etkili biçimde harekete geçmek için, iyiliğin ve kötülüğün gerçekliğine, belirgin ve özerk varoluşlarına inanmak da önemlidir. Bunların her birini sözleşmelerle bir tutarsak, onları bireyselleştiren çevre bulanıklaşır: İyi ya da kötü fiil yoktur artık; yani düpedüz fiil yoktur; öyle ki, şeyler, onlar hakkındaki hükümlerimiz gibi, donuk bir özdeşliğin bağrında

iptal olurlar. Keyfi olduğunu bildiğimiz bir değer, değer olmaktan çıkar ve bozularak kurguya döner. Kurgularla bir ahlak kurmanın, hele dolaysızlık içinde davranış kuralları koymanın hiç yolu yoktur; bu yüzden de, kargaşadan kurtulmak için, iyilik ile kötülüğü haklarıyla bütünleştirme, onları ve kendimizi kurtarma vazifesi düşer üzerimize — basiretimiz pahasına. Kendi ölçümümüzü koymamıza engel olan, içimizdeki *şüpheli*'dir; sorgulama ve ret yeteneklerimizi istismar ettikten sonra, bize zihin açıklığı angaryasını dayatarak sürmenaja uğratan, tüketen ve hüsrancılarımızın eline bırakan odur. Her şüphe, kuvvetlerimizle orantısızdır bir anlamda. Bizim kuvvetlerimizle mi sadece? Acı çeken bir tanrı... görülmüştür bu, normaldir; şüphe duyan bir tanrı ise bizim kadar sefildir. Böylelikle ki, bir temelleri olmasına, örnek alınacak meşruluklarına rağmen, muayyen bir ürküntü hissetmeden asla itibar etmeyiz şüphelerimize; onları tasarlarlarken herhangi bir haz duymuş olsak bile. Sisteminin barikatı ardına siperlenmiş tavizsiz kuşkucu, *fazla titizlik*'ten dengesini yitirmiş, hezeyan yeteneksizliğinden huysuzlaşmış biri gibi görünür bize. Felsefi düzlemde ondan dürüstü yoktur; ama bizzat dürüstlüğünde canavarımsı bir şey vardır. Hiçbir şey onun gözüne giremez; teoremlerimiz de çığlıklarımız da, her şey ona takribilik ve dış görünüm gibi gelir. Onun faciası, hiçbir anda, bizim bir şeyi olumlar ya da olumsuzlarken yaptığımız gibi, herhangi bir görüşü yayma cüretini gösterdiğimizdeki gibi, sahtekârlığa tenezzül edememesidir. Çaresiz bir dürüstlükte olduğu için de, ilgisizliğin üzerine çullanan bir görüşün baskın çıktığı her yerde yalanı keşfeder. Yaşamak imtina etme imkânsızlığıyla eşdeğerdir; ortaklaşa imtina ve yargının *kolektif* biçimde askıya alınması pek uygulanabilir olmadığından, o imkânsızlığı alt etmek, kendine dayattığı ve yalnız başına altından kalkmaya çalıştığı ölçüsüz vazifedir. O yargıyı *hep beraber* askıya almak mümkün olsaydı, insanlık için nasıl bir *saygıdeğer* son fırsatı olurdu! Fakat bireye zar zor nasip olan bir şey, olumsuzlamaya ancak yük-

selebilen kalabalığa hiçbir şekilde verilemezdi.

Şüphenin hayatla bağdaşmadığı ortaya çıktığından, tutarlı ve inatçı kuşkucu, o canlı cenaze, başka hiçbir entelektüel serüvende benzeri bulunmayan bir bozgunla bitirir kariyerini. Tekilliği aramış ve buna teşne olmuş olmanın hiddetiyle, silinmeyi, anonimliği arzulayacaktır; en şaşırtıcı paradokslardan biri ise, tam da artık hiçbir şeyle ve hiç kimseyle hiçbir yakınlık hissetmediği anda olacaktır bu. Kendine bayağılığı model almak... bilgeliği tutuculuğa, selameti bilinçli yanılsamaya, kasti yanılsamaya, başka deyişle de görünüşlerin oldukları gibi kabulüne indirgediği tepetaklak yuvarlanışının bu noktasında, tek temennisidir o. Ama görünüşlerin ancak gözümüz onları gerçeklikle bir tutacak kadar kararmışsa; ancak safdil yanılsamadan, kendinden habersiz yanılsamadan, tam da sırrı ötekilerin inhisarında olup bir tek onun vâkıf olmadığı yanılsamadan istifade ediliyorsa çare olabildiğini unuttur. Bundan hisselenmek yerine, felsefede sahtekârlığa düşman olan o, yerine getirmemesi için bin sebep olduğundan her fiile kalkışmak için bir kavga vermek gerektiğinden, boş yere taklit etmeye çalıştığı ölümlülerin artakalanından takiye ve dolandırıcılık yapa yapa ayırt edilemez hale geleceğine kanaat getirmiş bir halde, hayatta hile yapmaya koyulacaktır. En ufak hareketi danışıklı olacaktır; içine doğal olarak dalamadığından her ânı baskın yaparak zapt etmesi gerekirmiş gibi, bir gerilimin ve stratejinin sonucu olacaktır. Yerinden oynatmış olduğu varlığı tekrar ayağa kaldırmanın nafile ümiyle kızışıp yırtınır. Macbeth'inkine benzeyen bilinci perişandır; o da uykuyu, kesinliklerin o istirahatgâhını öldürmüştür. Kesinlikler uyanır ve ona musallat olup aklını bulandırmaya gelirler; nitekim bulandırırılar da; fakat vicdan azabına alçalmadığından, istihzanın yumuşattığı bir rahatsızlıkla kurbanlarının geçidini seyre dalar o. Şu hayalet yakınmalarının onun için ne önemi olur ki şimdi? Teşebbüslerinden ve kayıplarından koparak kurtuluşa varır; ama şüphelerinden şüphe ettikten sonra ken-

dinden şüpheye düştüğü, kendini aşağıladığı ve kendinden nefret ettiği, yıkıcılık misyonuna artık inanmadığı zaman tamamen yakınlaştığı boşluğun eksiksiz tecrübesinin peşrevi olan, *selametsiz* bir kurtuluşa varır. Onu kendisine rapteden ve o yoksa kendi kendini yok etmenin bile imkânsız olduğu son bağ bir koptu mu, başlangıçtaki tatilde, kökenin en mahreminde, haşarattan memelilerin en kötü muamele görenine varıncaya kadar varlıklar dizisi boyunca uzanan, madde ile tohum arasındaki çekişmenin öncesinde sığınak arayacaktır. Ruhunu hayat da ölüm de artık tahrik etmediğinden, sitemlerine maruz kalageldiği o gölgelerden de az gerçek olur. Kafasını karıştıran ya da bir mesele, bir afet kıymeti atfetmek istediği hiçbir konu yoktur artık. Meraksızlığı öyle bir raddeye varmıştır ki, tam bir arınmayla, mistiklerin gurur duydukları ya da tanrısallık “çölü”nü katettikten sonra yakındıkları yokluktan daha çıplak bir yoklukla sınır komşusudur. Eksiksiz sersemliğinin ortasında, onu hâlâ tedirgin eden tek bir düşünce kalmıştır; peşini bırakmayan aptalca ve gülünç tek bir soru: “Hiçbir şey yapmadığı sırada Tanrı ne yapmaktaydı? Yaratılıştan önce, müthiş boş vakitlerini neyle geçiriyordu?” — Onunla eşitiyleymiş gibi konuşması, ikisinin de aynı durgunluk ve yararsızlık derecesinde bulunmalarındandır. Cezbedebilecek nesne noksanlığından duyuları solduğu, akli ise hükümlerde bulunmaktan dehşet duyduğu için çalışmayı durdurduğu zaman, *yaratıcı-olmayan*’dan başkasına hitap edeme raddesine varır; ona benzemektedir, kendini onunla karıştırmaktadır; Hiçlik’ten ayırt edilemez olan Tüm’ü, kısır ve bitkin halde kendini gerçekleştirip dinlendiği mekândır.

Az önce acınası, kimi bakımlardan da azametli sonunu gördüğümüz, tutarlı, başka deyişle ortodoks kuşkucunun yanında, sapkın, kaprisli, şüpheye aralıklı bir şekilde maruz kalan bir başka kuşkucu türü vardır: Hem şüpheyi sonuna kadar düşünebilir,

hem de bundan sonuçlar çıkarabilir. O da hükmün askıya alınmasını ve tahassüsün ilgasını, *sadece bir buhranın içinde yaşayacaktır*; içine itildiği kararsızlığa, pek içerir görünmediği bir kapsam ve bir ürperti tasarlayarak aşacağı bir buhran. Zihninin ot gibi yaşadığı çıkmazların dışına bir sıçrama yaparak, uyuşuktan sevince geçer; hâlâ kaldıysa minerali bile lirikleştirebilecek sanrılı bir coşkuya yükselir. Artık hiçbir yerde kıvam kalmamıştır, her şey çehre değiştirir ve dağılıp gider; bir tek o, muzaffer bir boşlukla karşı karşıya kalır. Dünyanın ve de ızanın kösteklerinden azade, o da kendini Tanrı'yla mukayese eder; bu kez de, yaratılışın translarına dalan Tanrı, müfrit ve mest bir halde taşkınlaşacak; Gelecek'ten firar eden mümkünün gelip ânın içinde eriyerek onu büyüteceği ve patlayana kadar genişleteceği mucizevi bir dakikanın, ani bir her-şeyi-bilirliğin emrinde ayrıcalıklarını sahiplenecektir.

Oraya varınca, bu *nevi şahsına münhasır* kuşkucu, hiçbir şeyden, tekrar yeni bir buhrana düşmek kadar korkmaz. Şüpheyi sonsuza dek başına bela etmiş ötekinin tersine, onun bir anlayışına hakkından geldiği şüpheyi dışarıdan gözden geçirmesi mümkün olacaktır en azından. Ötekine nazaran bu kuşkucunun başka cinsten tecrübeler, özellikle de şüpheyi kullanıp sömüren, onu mutlağa varıp oraya demirlemek için elzem bir durak ve geçici bir cehennem haline getiren dindar ruhların tecrübelerine açılabilme avantajı olacaktır daha. Kendine örnek almak istediği, kuşkuculuk hainleridir bunlar: Bu işte başarılı olduğu ölçüde, tahassüsün ortadan kaldırılmasının bir çıkmazdan başka şeye de yöneltilebildiğini sezer. Buda'nın bir müridi olan Sariputta, "Nirvana huzurdur!" dediği zaman, ve tahassüsün olmadığı yerde huzurun olamayacağı söylenerek kendisine itiraz edildiğinde Sariputta, "Huzur, tam da hiçbir tahassüsün olmamasıdır," diye cevaplar. — Çektiği çilelere ve yıpranmasına rağmen, boşluğun kıyısındaki varlığa kavuşmaya ve gerçekdışılık iştahını, içinden şüphenin aşikâr berraklığının, karşısına ancak

rasyonelliğin dışında kalan ve bir başka iştah, gerçek iştahı tarafından tasarlanmış barizliklerin çıkarılabildiği berraklığın peyda olduğu iştahı kısa anlarda da olsa yenmeye yetecek kaynakları olan kimse için, artık bir paradoks değildir bu. Bununla birlikte en ufak tökezlemede “Neden şu değil de bu?” sorusu dönegelir; bu nakaratın hem ısrarı hem saplanıp kalmışlığı, bilinci lanetli bir zamandışılığa, bir buz tutmuşluğa atar; oysa herhangi bir *evet* ve *hayır* bile, içinden çıktıkları ve ilan ettikleri Zaman’ın cevherinin bir parçası yapmaktadır bu nakaratı.

Her olumlu önerme, özellikle de her inanç, insanların neredeyse tamamının mutlulukla muhafaza ettiği bir barbarlık zemininden ileri gelir çoğu zaman; sadece kuşkucu –bir kere daha, hakikisi, tutarlısı–, bu zemini yitirmiş ya da lağvetmiştir; tavrına ya da yürüttüğü fikirlere etki edemeyen bu toprağın bulanık artıklarını koruma noktasındadır ancak. Yine bu yüzden, her devirde mücerret kuşkucular olsa da, tarihsel bir hadise olarak kuşkuculuğa ancak bir uygarlığın “can”ı –Platon’un sözcüğe verdiği “kendinden kımıldayan” anlamında– kalmadığı anlarda rast gelinir. Hiçbir hareket ilkesi olmadığında, o uygarlığın hâlâ nasıl bir şimdi’si olurdu? Özellikle de nasıl bir geleceği olurdu? Kazı çalışmasının sonunda kuşkucunun kesinlikler için ayarladığına benzer bir bozguna kendi de uğraması gibi, bir uygarlık da, baltaladığı değerleriyle birlikte çöker ve barbarlığın tek çare gibi belirdiği bir çözülüp eriyiş haline girer; 5. yüzyılın başında Salvianus’un Romalılara, “Barbarların yaşadığı yer dışında halis denebilecek bir şehir yok ülkenizde” diye haykırışının da tanıklık ettiği gibi. — Bu durumda, serbestiyetten ziyade perişanlık söz konusuydu belki de. Serbestiyet, hatta sefahat, bir uygarlığa yakışır, ya da en azından kendini ona uydurur. Fakat perişanlık yayıldığı zaman, serbestiyetin gözü korkar ondan ve bunun elinden kurtulmuş olanlara, bundan ari olanlara doğru döner. O za-

man ise barbar cazip gelmeye, ona gıpta edip bazen açıkça ama çoğu zaman gizli gizli hayranlık duyan ve kendi kendilerine hep itiraf etmeden onun kölesi olma temennisini besleyen hassas ruhları, çekişen ruhları cezbetmeye, büyülemeye başlar. Barbar-dan aynı zamanda ürktükleri kesindir; ama hiç hayırlı olmayan bu ürküntü, aksine müstakbel kullaştırılmalarına katkıda bulunur, zayıflatıp felç eder onları, kuruntularına ve çıkmazlarına daha da gark eder. Onların durumunda tek çıkış yolları olan feragat, yargıdan ziyade iradenin askıya alınmasına götürür; aklın bozgunundan ziyade uzuvların bozgununa. O safhada kuşkuculuk fizyolojik bir sakatlıktan ayrılmaz. Sağlam bünyeli biri bunu reddeder ve kendini ondan çeker; sarsak bir organizma ise alelacele boyun eğer. Daha sonra başından savmak isteyecek midir? Bunu kendi imkânlarıyla pek başaramayacağından, rolü sorunları çözmek değil ortadan kaldırmak olan barbardan işbirliği isteyecektir; sorunlarla beraber de, onlardan ayrılmaz olup, her tür spekülâtif faaliyetten vazgeçmiş olmasına rağmen zayıfı hırpalayan aşırı keskin bilinci ortadan kaldırmak. Zira bu bilinçte marazi, bastırılamayan, her tür teorik şaşakalmanın evvelindeki bir ihtiyaç sürüp gitmektedir; sarsağın parçalanma, acı ve hüsrân içinde kendini çoğaltma, başkasına karşı değil de kendine karşı gaddar olma ihtiyacıdır bu. Akıl, yatışmak için yararlanmak yerine, kendi kendine azap vermenin bir aleti haline getirmiştir onu: Kendine karşı kullanacağı gerekçeler sağlar ona; takla atma isteğini haklı gösterir, pohpohlar, varoluşu ona tahammül edilmez kılmak için tüketir kendini. Gelip onu son ıstırabından kurtarması için düşmanına baskı yapması da yine kendine karşı umutsuz bir çabadandır.

Bazı tarihsel dönemeçlerde kaçınılmaz biçimde kendini gösteren barbarlık hadisesi belki bir derttir, ama elzem bir derttir; üstelik onu alt etmek için kullanılan yöntemler de gelişini hızlandırır; çünkü bu yöntemlerin etkili olmak için acımasız da olmaları gerekir: Bir uygarlığın kullanmak istemediği yöntem-

lerdir bunlar; istese bile, katılık noksanlığından beceremez. Onun için en iyisi, bir kez inişe geçti mi barbarın önünde emeklemektir; kaldı ki o bundan hiç yüksünmez, şimdiden geleceği temsil ettiğini, cisimleştirdiğini fazlasıyla bilmektedir. İmparatorluk istila edildiğinde, okumuşlar (Apollinarus Sidonius'lar, Ennodius'lar, Cassiodorus'lar düşünölsün) tamamen doğal biçimde Got krallarının meddahları haline gelmişlerdi. Artakalanı mağlupların oluşturduğu büyük kitle memuriyete ya da ziraate sığınmışlardı; zira askerlik mesleğine alınamayacak derecede gevşemişlerdi. Hristiyanlığı bezginlikten benimsedikleri için, onun zaferini yalnız başlarına sağlamaktan âcizlerdi: Fatihler onlara bunda yardımcı oldular. Bir din kendi başına hiçbir şeydir; onu benimseyenlere bağlıdır yazgısı. Yeni tanrılar, her fırsatta söz alan ve tercihte bulunan, her şeye çıkıntılık yapmak ya da nüans istismarıyla kansızlaşmak yerine, dosdoğru ya evet ya hayır diyen yeni insanlar gerektirir. Barbarların meziyetleri tam da taraf tutma, ileri sürme ya da inkâr etme kuvvetlerinde bulunduğundan, bitiş dönemlerinde daima övüleceklerdir. Barbarlık özlemi bir uygarlığın son sözüdür; aynı yolla bizzat kuşkululuğun da son sözüdür.

Bir devrin süresi bittiğinde, her şeyi görüp geçirmiş bir zihin, kaba insanlara nasip olan, mümkün yatırıma yapıp bunun içinde yan gelerek yatma talihi dışında neyi düşleyebilir? Artık takılmadığı şüpheleri savunmaktan, ya da aşağıladığı nevezuhur dogmalara katılmaktan âciz olduğundan, içgüdünün reddedilemez tezahüratını zihnin yüce kendini çekilişle alkışlar: Yunan ise, Romalı önünde eğilir; ki o da, acımasız bir ritim uyarınca, tarihin bugün çağımızın başlangıcındakinden daha da acele bir şekilde sergilemeye yırtındığı bir yasa uyarınca, Cermen önünde eğilecektir. Tartışan halklar ile suskun halklar arasındaki kavga eşitsizdir; üstelik tartışanlar diriliklerini laf kalabalığıyla yıpratmış olduklarından, suskunların sertliği ve sessizliği tarafından çekildiklerini hissederek. Bir topluluk için bu doğruysa,

ya bir birey hakkında, bilhassa da kuşkucu hakkında ne demeli? Bu yüzden, inceliğin erbabı olan kuşkucunun, eriştiği en üst yalnızlığın bağrında çapulcuların dostu ve suç ortağı olduğunu görünce hiç şaşmamak gerekir.

İblis Kuşkucu mudur?

SORUMLULUĞU iblisin üzerine yıkılan en iğrenç marifetler, sonuçlarına bakıldığında, bir oyun olmaktan çıkıp tasalluta dönüşükleri vakit kuşkuculuk konularının aldığı halden daha az zararlı görünürler. Yok etmek bir iş görmektir; olan ile dayanışmasını göstermenin büsbütün özel bir şekliyle, tersine yaratmaktır. Varlık-olmayan'ın etkeni sıfatıyla Dert, varlığın ekonomisine eklenir; dolayısıyla elzemdir, önemli, hatta hayati bir işlev görür.

Şüpheyne hangi işlev isnat edilir peki? Hangi lüzuma cevap vermektedir? Şüphe eden dışında kimin ihtiyacı vardır buna? Bedavaya mutsuzluk, saf haliyle harabiyettir; canlının olumlu taleplerinin hiçbirine tekabül etmez. Ne manalı ne sebepli, daima tekrar sorgulama konusu etmek, rüyada bile şüphe duymak!

Dogmatik bir zihni olan iblis, maksatlarına erişmek için bazen savaş hilesi yaparak kuşkuculuğun yollarını kullanır; hiçbir şeyi benimsemediğine inandırmak ister, şüphe ediyormuş gibi yapar ve fırsat bulursa, şüphenin yardımcılığına soyunur. Onu tanımasına rağmen, yine de asla buna teşne olmaz; o kadar da çekinir ki, onu kurbanlarına telkin mi edeceği, yoksa ceza olarak mı çarptıracağından emin bile değildir.

Şüphe edenin faciası inkârcınınkinden büyüktür; çünkü he-

defsiz yaşamak kötü bir dava için yaşamaktan başka türlü rahat-sızlık vericidir. Hedef ise, kuşkucunun hiç bilmediği şeydir: Her hedef eşit biçimde kırılgan ya da değersizken, hangisi seçilir? Buna karşılık olumsuzlama bir program değerindedir; en talep-kâr varoluşu bile meşgul edebilir, doldurabilir — hele bundan özellikle Tanrı zarar gördüğünde inkâr etmenin *güzelliği*: Olumsuzlama boşluk değildir, doluluktur; tedirgin ve saldırgan bir doluluk. Şayet selamete fiilde adres gösterirsek, inkâr etmek kendini kurtarmaktır, bir maksadın peşinden gitmektir, bir rol oynamaktır. Kuşkucunun, tehlikeli bir yolda ilerlemiş olmaktan pişmanlık duyduğu vakit neden iblise gıpta ettiği anlaşılır; esinlediği tüm ihtiyat paylarına rağmen, hiçbir şey olumsuzlamanın eylem ya da kesinlik kaynağı teşkil etmesine engel olamayacaktır: İnkâr edildiği zaman, ne istendiği bilinir; şüphe ettiğiniz zaman, sonunda bilmez oluruz ne istediğimizi.

Dengemizin önündeki büyük engel, hüznün, yaygın bir benimsemezlik halidir; *kendinden emin olmayan* bir olumsuzlamadır; üstelik tasvip ya da şüphe hallerine bürünmeye elverişsizdir. Sakat taraflarımızı rahatlatır hüznün; inkârdan bezerek aniden uğraşsızlaşan bir iblisin sakatlıklarını ise daha da rahatlatır. Kötülüğe inanmayı kesip iyilikle sözleşmeye hiç yanaşmayınca, bütün düşmüşlerin en ateşlisi kendini, vazifeden ve imandan mahrum, zarar vermekten âciz, kaostan tepesi atmış, kinayenin tesellileri olmaksızın reddedilmiş görür. Hüznün metruk bir cehennemî akla getirmesi, içinde feragat etmeye hazır, köpürtülmüş ve tefekküre yönelik, kendine karşı olmasa da önüne her gelene karşı işlemeye isyan eden bir kötülükten bir şeyler olmasındandır. Oluşun tutkusunu *kaldırır*; öfkesini içe atmaya, kendini yiyip bitirmeye, *kendini tahrip ederek* sakinleşmeye mecbur eder onu.

Olumlama ve olumsuzlama *nitelik bakımından* değişik olmadıkları içindir ki, birinden diğerine geçiş doğal ve kolaydır. Ama şüpheyi bir benimsediğinizde, hem olumlamanın hem olumsuzlamanın temsil ettiği kesinliklere dönmek, ne kolay olur ne de doğal. O zaman kendimizi felç halinde, hangi dava olursa olsun, hiçbir şeyin militanlığını yapamaz halde buluruz; dahası, hepsini reddedeceğizdir bu davaların; gerekirse de *arena*ya *inmeden* mahvedeceğizdir onları. Kuşkucu, iblisi büyük çaresizlik içinde bırakacak derecede, kullanılamaz insandır her şeyden önce. Hiçbir şeye kapılmaz, sabitlenmez; onunla dünya arasındaki boşanma her olayla ve yüzleşmesi gereken her meseleyle tekrar vurgulanır. Heveskârlıkla damgalanmıştır, çünkü her şeyi ufaltmaktan hoşlanır; aslında hiçbir şeyi ufaltmaz, sadece şeyleri yerli yerine koyar. Acılarımız gibi hazlarımız da kendi tecrübelerimize atfettiğimiz yersiz önemden gelir. Dolayısıyla kuşkucu, sadece yargılarına değil –ki bu zahmetsizdir– tahassüsüne de çekidüzen vermek için –ki bu daha zordur– gayret gösterecektir. Tam da bu yüzden, sınırlarını ve olmamışlığını (havailiği demeye cüret edemiyoruz) ele verir. Yeri ne ciddi zihinler ne nafile zihinler arasındaysa, nereye yerleştirmeli onu? Hiçbir nesneden, hiçbir varlıktan en ufak bir gerçeklik izlenimi almadığı için hiçbir yerde durmayan, daima tedirginlik içinde geçip gidenin durumuyla, ciddi ve nafile zihinler arasına hiç şüphesiz. Kuşkucunun haberdar olmayıp noksanlığını çektiği şey, aynı zamanda hem görünüşü hem mutlağı kurtarmaya kadir yegâne duygu olan sofuluktur. Sofuluk hiçbir şeyi tahlil etmediğinden, hiçbir şeyi ufaltamaz; her tarafta *değer* algılar, kendini şeylere kaptırır ve sabitler. Kuşkucu geçmişte sofuluğu hissetmiş midir? Asla tekrar bulamayacaktır onu, gece gündüz dua da etse. İmanı olacaktır, kendi tarzında inanacaktır, kıkırdamalarını ve sövgülerini ise reddedecektir; fakat sofuluğu yaşamaya hiçbir şey pahasına erişemeyecektir. Şüphenin geçtiği yerde sofuluğa yer kalmaz. Sofuluğun ihtiyaç duyduğu alanı kuşkucu

ona nasıl sunsun ki? Kendinde ve çevresinde her şeyi tarumar etmişken... Bu karanlık işgüzara merhamet edelim, bu *lanetlenmiş amatör*'e acıyalım.

Kesinlik yeryüzüne yerleşse ve bütün zihinlerdeki merak ve endişe izlerini tamamen ortadan kaldırsa, alnına kuşkuculuk yazılmış olan için hiçbir şey değişmezdi. Kuşkuculuğun gerekçelerini tek tek yerle bir ettiğinizde bile, konumunda bir değişikliğe yol açmaz bu. Onu oradan çıkartmak için, derinlemesine silkelemek için, kararsızlıklara doymazlığına, şaşakalmaya susamışlığına yüklenmek gerekir: Onun aradığı hakikat değil, sonu olmayan sorgulamadır. Tutkusu, macerası, umduğu çilesi tereddüt, bütün düşünce ve girişimlerine hükmedecektir. Yöntem icabı olduğu kadar gerekli olduğu için de kararsızlık çektiğinden bir fanatik gibi tepki gösterecektir yine de: Saplantılarından da, ve elbette kendisinden de çıkamayacaktır. Sonsuz şüphe paradoksal biçimde onu kapalı bir dünyaya mahpus edecektir. Bunun bilincinde olmayacağından, yordamının hiçbir engelde tökezlemediğine ve en ufak bir zaafı eğilip bozulmadığına inanmakta ısrar edecektir. İçindeki azgın belirsizlik ihtiyacı, karşı konulmaz ve belirleyici bile olsa hiçbir barizlik onu şüphelerini *askıya alma*'ya götürmeyeceğinden, devasını aramadığı bir sakatlık halini alacaktır. Ayaklarının altındaki toprak mı kaymış? Bundan pek alarma geçmez; ümitsiz ve rahat, devam eder. Nihai hakikat öğrenilse, muammanın püf noktası faş olsa, bütün zorluklar hallolsa ve bütün sırlar açığa çıkmış olsa — hiçbir şey onu şaşırtmaz, hiçbir şey onu yolundan döndüremez. Kararsız kalma iştahını kamçılayan her şey, yaşamasına yardımcı olup aynı zamanda da engelleyen her şey kutsaldır onun için. İçini dolduran İlgisizliği evren kadar uçsuz bucaksız bir gerçeklik haline getiriyorsa da, şüphenin pratik eşdeğeri olmasındandır; onun gözünde, Şarta Bağlanmamışın itibarı yok mudur şüphede?

Bağımlı olmak, kullaşmak, herkes için büyük iştir. Kuşkucunun reddettiği de tam budur. *Hizmet* eder etmez seçim yapılmış olduğu için kurtulunduğunu bilir oysaki; her seçim ise bulanıklığa, lanete, sonsuza bir meydan okumadır. İnsanların dayanak noktalarına ihtiyaçları vardır; her ne pahasına olursa olsun, hatta hakikat hilafına kesinlik isterler. Kesinlik dinçleştirici olduğundan ve yalanlığını bile bile onsuz yapamadıklarından, onu elde etme çabalarından hiçbir kuruntu alıkoyamayacaktır onları.

Buna mukabil şüphenin peşine takılmak sarsaklaştırıcı ve sağlıksızdır; hiçbir yaşamsal gereklilik, hiçbir *fayda* yoktur onda. Ona bağlanmamız, çok muhtemelen tahripkâr bir kuvvetin bizi ona yöneltmesindendir. Hiçbir şeyi unutmayan iblisin, bizden onun eseriyle işbirliğine girmeyi reddetmemizin intikamını aldığı söylenemez mi? Kendi hesabımıza çalıştığımızı görünce hiddete kapılarak, kafamızı bulandırır, bizi her yanılsamaya ve her gerçekliğe kapatan bir titizlikle Çözülmezlik arayışına düşmemizin yolunu yapar. Bizi mahkûm ettiği bu arayış ise uçurma yöntemli bir düşüşten ibarettir.

Kökendeki bilinçsizliği ilk ihlal eden Lucifer'den önce, dünya Tanrı'ya dayanıyordu. Çatışmalar yok değildi, fakat o çatışmalar, ne kopmayı ne başkaldırıcıyı gerektirdiğinden, hâlâ o ilkel birliğin içinde vuku bulmaktaydı — yeni ve amansız bir kuvvetin paramparça edeceği bir birlik. Meleklerin düşüşünden ayrılmaz olan saldırı, öteki düşüşten, insanınkinden önce vuku bulmuş en büyük olgu olarak kalmaktadır. İnsanın başkaldırması, düşüşü, bilincin tarihinde Tanrı'nın düzenine ve eserine, daha sonra kuşkucunun da girişmek zorunda olduğu, düzene ve esere vurulan ikinci darbe, ikinci aşama olmuştur — yorgunluğun ve çözülmenin ürünü, zihnin aldığı yolun ucu, insanın sonraki, bel-

ki de nihai versiyonu. İki protestocunun tersine, kuşkucu isyan etmeye burun kıvrır, gönül indirmez; infiallerini de hırslarını da tüketmiş olduğundan, ikili düşüşün yol açtığı isyanlar döngüsünden çıkmıştır. Nasıl ki insan safdillik ve yanılısma artıklarını koruduğu için sitem ettiği ustası İblis'ten uzaklaşmışsa, kuşkucu da eski kafalı bulduğu insandan uzaklaşır. Yalnızlık tecrübesinin dereceleri ve ilk birlikten kopmanın sonuçları ayırt edilir.

Lucifer'in davranışı, keza Adem'in davranışı –biri Tarih öncesindedir, diğeri Tarih'in açılışını yapar– Tanrı'yı tecrit etmenin ve onun evrenini menetmenin esas anlarını temsil eder. O evren, bölünmemişlik içinde, üzerine düşünülmeyen mutluluğun evreniydi. İkiliğin yükünü taşımaktan her bezdiğimizde özlediğimiz evren.

Kesinliklerin uygulamadaki büyük değeri teorik kırılganlıklarını gizlememelidir bizden. Kesinlikler solar, yaşlanır; halbuki şüpheler bozulmaz bir tazeliği korurlar... Bir inanç bir döneme bağlı olur; karşısına çıkardığımız ve bizi onu benimsemekten alıkoyan gerekçeler ise zamana meydan okurlar; öyle ki o inanç, ancak onu harap eden itirazlar sayesinde sürer. Yunan tanrılarının oluşumunu, onlar karşısında ürküntü veya hayranlığa nasıl bir süreçle varıldığını göz önüne getirmek zahmetli bir iştir bizim için; buna karşılık, onlara duyulan ilginin nasıl sönüşe geçtiğini, sonra da yararlılıklarına ya da varoluşlarına nasıl itiraz edildiğini mükemmelen anlarız. Eleştiri tüm zamanlara şamil-dir; dini ilham son derece nadir bazı dönemlerin ayrıcalığıdır. Bir tanrıyı meydana getirmek için çok düşüncesizlik ve çakırke-yiflik gerekirse de, onu öldürmek için biraz *dikkat* kâfidir. Bu ufak çabayı Avrupa Rönesans'tan beri göstermektedir. Mutlağın doğrulmasına tanık olunabildiği o muazzam anlara gıpta etmeye varmamızda şaşırtıcı ne var ki?

Şüpheyle kurulan uzun süreli bir yakınlık sonrasında, gurun özel bir biçimine gelirsiniz: Ötekilerden yetenekli olduğunuza inanmazsınız, sadece onlardan *daha az safdil* olduğunuza inanırsınız. Şunun veya bunun sizinkileri gölgede bırakacak yetenek ya da bilgilerle donanmış olduğunu bilseniz bile, hiçbir şeyi değiştirmez bu; esasa elverişsiz olup nafileliğe batmış biri muamelesi yaparsınız ona. Adını bile koyamadığınız sayısız badireler mi atlatmış? Varlıklar ve şeyler üzerine sahip olduğunuz o yegâne büyük tecrübenin hayli berisinde kalakalmış görünecektir yine de size. Sadece ölümlülerin en külyutmazının, başkaları ve kendi üzerine hiçbir yanılısaması olmayanın, yani sizin görmüş olduğunuzu görmekten âciz bir çocuktur, hepsi çocuktur. Ama her şeye rağmen bir yanılısamayı muhafaza edeceksiniz: İnatçı olup kökünden sökülüp atılamayan, hiç yanılısaması olmadığını zannetme yanılısamasını. Bunu elinizden hiç kimse alamaz, zira sizin gözünüzde hiç kimse sizin kadar görmüş geçirmiş olamaz. Kandırılmışlardan oluşan bir evrene karşı tek başınıza çıkarsınız; bunun sonucunda ise hiç kimse için bir şey yapamazsınız, tıpkı hiç kimsenin sizin için bir şey yapamadığı gibi.

Anlamsız olduğumuz duygusuna kapıldıkça, ötekileri de bir o kadar hor görürüz; kendi hiçliğimizin barizliğiyle aydınlandığımızda ise, var olmayı bile keserler. Başkalarına ancak kendimizde keşfettiğimiz kadar gerçeklik isnat edebiliriz. Artık kendimiz hakkında kendimizi kandırmamız imkânsız olduğu zaman, hemcinslerimizin varoluşunu *kurtarabilme*'nin tek yolu olan o asgari körlüğü ve cömertliği gösteremez hale geliriz. Basiretin bu derecesinde, onlara dair kuruntumuz kalmadığından, hükümsüzlüklerini göremeyecek durumda kuklalarla bir tutarız onları. O zaman söylediklerini ve yaptıklarını nasıl kaale alalım?

İnsanların ötesinde, bizzat tanrılar da hedeftedir: Bizzat tanrılar da ancak kendimizde bir varoluş kaynağı bulduğumuz kadar var olurlar. Bu kaynak kuruyup giderse, artık onlarla hiçbir alışveriş mümkün olmaz: Bize verecek hiçbir şeyleri yoktur, bizim de onlara sunacak hiçbir şeyimiz yoktur. Uzun zaman boyunca onlarla ilişki kurup beklentilerini tatmin ettikten sonra, yolumuzu ayırırız tanrılardan, unuturuz onları ve karşılarında ebediyete kadar elimiz boş kalırız. Onlar da kuklalardır, hemcinslerimiz gibi, bizim gibi.

Kesinlik ile bir suç ortaklığı olmasını gerektiren, her halükârda bir tavır alış olan horgörüğü kendine yasak etmelidir kuşkucu. O ise maalesef buna feda eder kendini; hatta böyle yapmayan herkese yukarıdan bakar. Her şeyi alt etmiş olduğu iddiasındaki o, kendini beğenmişliği ve bundan türeyen mahzurları yenememiştir. Şüphe üzerine şüphe, ret üzerine ret yığmış olmanın kime ne hayrı var — maksat kulluğun ve tedirginliğin özel bir türüne varmaksa? Böbürlendiği basiret öz düşmanıdır: Varlık-olmayan'a uyandırıp bilincine vardırması, buna perçinlemek içindir sadece. Ve artık ondan kopamayacaktır, hizmetine girecektir; azat oluşunun eşiğinde mahpus, sonsuza dek gerçekdışılığa raptolunmuş...

Zafer Arzusu ve Dehşeti

ŞAYET HER BİRİMİZ bütün tasarılarına ve fiiliyatına ilham kaynağı olan en gizli arzusunu itiraf etseydi, şunu söyleyecekti: “**Methedilmek istiyorum.**” Hiçbiri itirafa razı olmayacaktır, zira toplum tarafından reddedilmişlerin ve talihi yaver gidenlerin eşit bir yoğunlukta acısını çektikleri bir yalnızlık ve güvensizlikle beliriveren bu kadar acınası ve bu kadar aşağılayıcı bir zaafını ilan etmek, iğrenç bir iş yapmaktan daha yüz kızartıcıdır. Hiç kimse olduğundan da yaptığından da *emin* değildir. Meziyetlerimizle ne kadar dolduruşa gelirse gelelim, endişe kemirir içimizi ve onu aşmak için aldatılmaya, nereden ve kimden gelirse gelsin onay görmeye razıyızdır. Bir işi ya da eseri bitirmiş, ya da herhangi bir faaliyete girişmiş olan birini gözlemlerseniz, bakışında yalvaran bir nüans yakalarsınız. Bu kusur evrenseldir; Tanrı bundan müstağni görünüyorsa, yaratma işini bitirdikten sonra, ortada şahit olmadığından, methedilmeyi umamasındandır. Kendi kendini methetmiştir, doğru, hem de her günün sonunda!

Nasıl ki isim yapmak için herkes ötekilerin önüne geçmeye uğraşıyorsa, insan da başlarda hayvanları gölgede bırakmanın, onların aleyhine kendini göstermenin, her ne pahasına olursa olsun *parlama*’nın bulanık isteğini duymuş olmalı. Yaşamsal ekonomisinde hırs, hatta enerji kaynağı olan bir denge bozulması

vuku bulmuş olduğundan, vahimleştğinde onun tam tanımı haline gelecek olan o aşma çılgınlığıyla kendisiyle yarışa girmeden önce bütün canlılarla bir yarış halinde bulmuştur kendini. Yalnız o, doğa halindeyken, *mühim* olmak istemişti; yalnız o, hayvanların arasındayken, anonimlikten nefret etmekte ve bundan çıkmaya yırtılmaktaydı. Kendini değerlendirmek... buydu ve hâlâ budur rüyası. Cenneti sadece iyiyi ve kötüyü öğrenme arzusu yüzünden feda etmiş olduğuna inanmak zordur; buna karşılık, birisi olmak için her şeyi riske attığını pekâlâ hayal edebiliriz onun. Tekvin'i düzeltelim: Başlangıçtaki mutluluğunu mahvetmiş olması, bilmeye düşkünlüğünden ziyade zafer hevesinden olmuştur. Bunun çekiciliğine kapılır kapılmaz, şeytanın tarafına geçmiştir. Hakikaten şeytanidir bilmek – hem kaynağı hem tezahürleri bakımından. Onun yüzünden meleklerin en yeteneklisinin sonu bir maceracının sonu, bir hayli azizin sonu da soytarılık olmuştur. Onu tanımış ya da en azından yanına yaklaşabilmiş olanlar artık ondan uzaklaşamazlar; civarında kalabilmek için de hiçbir alçaklık ve bayağılıktan kaçınmazlar. İnsan ruhunu kurtaramadığı zaman, en azından ismini kurtarmayı umar. Evrende kendine ayrıcalıklı bir konum temin etmesi gerekmiş olan gaspçı, kendinden bahsettirme iradesi olmasa, ortalığı velveleye verme saplantısı, iptilası olmasa başarabilir miydi bunu? Bu iptilaya kapılsa, ne kadar “geri” olursa olsun her hayvan, safhaları teker teker aşar ve insanı yakalardı.

Zafer arzusu sizi terk mi ediyor? Onunla birlikte, sizi dürtükleyip üretmeye, kendinizi gerçekleştirilmeye, kendinizden çıkmaya iten o ıstıraplar da çekip gider. Bunlar ortadan kaybolduğunda, ne iseniz onunla yetineceksiniz, sınırlarınızın içine döneceksiniz; üstünlük ve ölçsüzlük isteği yenilip yıkılmış olacak. Yılanın hükümdarlığından çıkınca, eski iğvadan, sizi diğer mahluklardan ayırt eden lekeden hiçbir izi korumayacaksınız

artık. Hâlâ *insan* olduğunuz kesin mi? *Bilinçli* bir bitki olursunuz en fazla.

Tanrı'yı saf bir ruh olarak gören ilahiyatçılar, yaratma süreci ve genel olarak *yapmak* hakkında hiçbir duyguları olamadığını ele vermişlerdir. Olduğu haliyle ruh, üretmekten âcizdir; tasarılar ama, tasarılarını icra etmek için murdar bir enerjinin onu harekete geçirmesi lazımdır. Zayıf olan ten değil odur; kuvvetli hale gelmesi ise ancak şaibeli bir susamışlık tarafından, kınanabilir bazı dürtüler tarafından kamçılandığında olur. Bir tutku ne kadar şüpheli ise, ona boyun eğmiş olanı da o kadar sahte ya da cisimsiz eserler yaratma tehlikesinden esirger. Tamahkârlığın, kıskançlığın, beyhudeliğin hükmüne mi girmiş? Onu bunun için ayıplamak bir yana, bilakis methetmek gerekir: Bunlarsız hali nice olurdu? Neredeyse hiç, yani saf ruh, daha da doğrusu, melek; oysa melek, tanım itibarıyla, içinde süründüğü ve her yaşam tezahüründe bulunan o karanlık yeraltı ilkesinden mahrum kaldığından hiçbir şey doğurmayan nur gibi, kısır ve etkisizdir. Tanrı, karanlıklardan yoğurulmuş olduğu için başka türlü avantajlı görünür: Karanlıkların dinamik mükemmeliyetsizliği olmasa, bildiğimiz rolünü oynayamadığından bir felç ve namevcudiyet halinde kalmış olurdu. *Varlığı* da dahil olmak üzere her şeyini onlara borçludur. Verimli ve sahici olan hiçbir şey büsbütün nurlu da olmaz, büsbütün saygıdeğer de olmaz. Bir şairin şu veya bu zaafı hususunda, bunun onun “dehası üzerindeki bir leke” olduğunu söylemek, yeteneklerinin olmasa da kesinlikle “randıman”ının dayanağını ve sırtını iyi bilmemektir. Her eser, düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, dolaysızlık içinde ortaya çıkar ve onun damgasını taşır: Hiç kimse mutlakta ya da boşlukta yaratmaz. *İnsani* bir evrene kapatılmışız; bundan sıvışır sıvışmaz, niçin ve kimin için üretiriz? *İnsan* bizden diledikçe, *insanlar* bizi ilgilendirmez olur; bununla birlikte, onlar ve onların bizim hakkımızda edindikleri görüşler yüzünden çırpınırsınız; poh-pohlamanın –kabalar gibi inceler de dahil olmak üzere– tüm zi-

hinler üzerindeki inanılmaz nüfuzu kanıttır buna. Bunun yalnızı etkilemediğini sanmak yanlış olur; aslında düşünüldüğünden fazla duyarlıdır pohpohlanmaya; tılsımına ya da zehrine sık sık maruz kalmadığından, kendini buna karşı savunmayı bilmez. Ne kadar her yolu görmüş olsa da, iltifatlara doyamaz. Çok iltifat almadığından, pek alışkın değildir buna; fırsat olduğunda ise, toy ve mide bulandırıcı bir açgözlülükle kabul edecektir bu iltifatları. Birçok konuda bilgilidir, ama bu konuda acemidir. Onun adına hafifletici sebep olarak belirtmek gerekir ki, her iltifat fiziken etki eder ve hiç kimsenin —cemiyetle teşrikimesaiye girip kurnazlar ve kalleşlerle takılarak edinilen bir disiplin, bir kendini kontrol olmadığı takdirde— bastıramadığı, hatta hâkim olamadığı enfes bir ürpertiye yol açar. Aslına bakılırsa, pohpohlanmanın etkilerine karşı hiçbir şey, ihtiyat da horgörü de bağışıklık kazandırmaz: Birinden kuşkuluyor ya da onu küçümsüyor muyuz? Yine de onun bizim hakkımızda sahip olabileceği münasip yargılara dikkat ederiz; bunlar yeterince lirik ise ve bize kendiliğinden ve gayri iradi görünecek kadar abartılı ise, onun hakkındaki görüşümüzü bile değiştiririz. Görünürde herkes kendinden memnundur; gerçekte ise hiç kimse. Öyleyse iyilikseverlik icabı dostları ve düşmanları, istisnasız tüm fanileri övmek ve onların bütün saçmalıklarına eyvallah demek mi gerekecektir? Kendinden duyulan şüphe varlıkları o derece ezer ki buna çare olarak birbirini gözünde büyütme ve mahcubiyet çekmeden methetmek için iki bedbaht arasındaki örtülü anlaşmayı, aşkı icat etmişlerdir. Deliler hariç tutulursa, övülmeye ya da kınanmaya kayıtsız kalan hiç kimse yoktur; biraz normal kaldığımız müddetçe, her ikisine karşı da hassasızdır; buna gönlümüz elvermiyorsa, hemcinslerimiz arasında daha ne arıyoruz? Onlar gibi tepki vermenin aşağılayıcı olduğu kesindir; öte yandan, onları hırpalayıp içlerini dolduran bütün o çilelerin üzerine yükselmek de zordur. İnsan olmak da bir çözüm değildir, artık insan olmaktan çıkmak da.

Dünyanın dışına en ufak sıçrayış, kendimizi gerçekleştirme, aşma ve ötekileri ezme irademizi aksatır. Meleğin bahtsızlığı, zafere erişmek için çırpınmak zorunda olmamasından gelir: Zaferin içinde doğmuştur, orada aylakça yayılmıştır, özü birdir onunla. Daha ne istesin? Kendine arzular icat etme kaynağı bile yoktur onda. Üretmek ile var olmak iç içe ise, onun durumundan daha gerçekdışı ve hazin bir şey pek yoktur.

Alinyanızda bu yokken ilgisiz rolü yapmak tehlikelidir: Bir eserin tamamına erdirilmesi için elzem olan, sizi zenginleştirecek bir sürü kusuru yitirirsiniz. Yaşlı insanı soymak, kendimizi öz kaynağımızdan yoksun bırakmaktır, bile isteye saflık çıkmazına dalmaktır. Geçmişimizin, çirkefimizin, hem yakın tarihli hem kökendeki yozlaşmamızın katkısı olmaksızın, ruh boş gezer. Selametini feda etmeyenin vay haline!

Mademki yapılan büyük, önemli ve benzeri görülmemiş her şey zafer arzusundan çıkıyor, bu arzu zayıfladığında ya da söndüğünde ve ötekilerin gözünde önemli olmayı istemiş olmanın utancını duyduğumuzda ne olur? Buralara nasıl gelebildiğimizi anlamak için, içgüdülerimizin hakikaten etkisiz hale geldiği o anlara bir bakalım. Hâlâ hayattayızdır, fakat artık pek umurumuzda değildir: İlginç olmaktan uzak bir tespit; hakikat, yalan — birbiriyle eş değerde, hiçbir şeyi kapsamayan öylesine sözcükler... Olan, olmayan — görünüşler arasında hiyerarşi kurma zahmetine hâlâ girildiği o safhayı aştığımızda, bu nasıl bilinir? İhtiyaçlarımız, arzularımız bize paraleldir; düşlerimizi ise artık biz düşlemiyoruzdur, içimizde başka biri yerimize düşlüyordur. Bizzat korku bile bizim korkumuz değildir artık. Azaldığından değil —daha ziyade artar—, ama artık bizi ilgilendirmez olur; öz kaynaklarımızdan beslenerek azat olup mağrurlaşır ve özerk bir varoluş sürer; onun için sadece dayanak, ikametgâh, *adres* hizmeti görürüz biz, barındırırız onu — o kadar. Ayrı yaşar, serpilip gelişir ve bize danışmaksızın yaramazlık yapar. Hiç kızmaz, çılgınlıklarına ses çıkarmayız, onun bizi şaşırttığı kadar az şaşırt-

tırız onu; bize sunduğu gösteride bezginlik ve vurdumduymazlık içinde hazır bulunuruz.

Nasıl ki yaşamın katetmiş olduğu yolu hayalimizde tersinden gitmek ve böylece türleri tekrar katetmek bize kalmışsa, tarihin akışını da tersine izleyerek başlangıcına kavuşabilir, hatta ötesine gidebiliriz. Geriye doğru bu gidiş, görüş sahibi olmanın zorbalığından kopup artık hiçbir devre ait olmayan kişi için bir zorunluluk haline gelir. Birisi yerine konmayı istemek icabında savunulabilir; ama önünde iyi bir izlenim bırakmak isteyeceğimiz *hiç kimse* yokken, birisi olmak için kendini tüketmek neden? Hatta, olmak için kendini tüketmek neden?

Adımızın güneşin etrafına kazınmasını temenni ettikten sonra, öteki uca düşer ve adımızın her taraftan silinip ilelebet yok olması için dilekler tutarız. Kendimizi göstermedeki sabırsızlığımız hiçbir sınır tanımamıştı ya, silinmek için sabırsızlığımız da tanımayacaktır. Feragat iradesini kahramanlık mertebesine vardırıarak, karanlığımızın büyümesinde, geçişimizin en ufak izini ve soluğumuzun en ufak hatırasını yok etmede kullanırız enerjimizi. Kim olursa olsun bize bağlanandan, bize güvenenden veya bizden bir şey bekleyenden nefret ederiz. Ötekilere hâlâ verebildiğimiz tek taviz onları hayal kırıklığına uğratmaktır. Her halükârda, benlik sürmenajından kurtulma, bilincin eşliğinde durma ve oraya hiç girmeme, birincil sessizliğin en derininde, meramını anlatmayan saadetle, kelamın patırtısı öncesinde yaratılışın can çekiştiği tatlı hayretin içinde sinip çömelme arzumuzu anlayamayacaklardır. Saklanmaya, ışıktan yan çizmeye, her şeyde sonuncu olmaya bu ihtiyacımız; köstebeklerle rekabete girerek onları gösterişle suçladığımız bu tevazu taşkınlıkları; kozasından çıkmamışa ve adı konulmamışa olan bu özlem... — geriye doğru bir sıçrama yaparak oluş sarsıntısı öncesindeki âna kavuşmak için evrimin kazanımını tasfiye etmenin yollarıdır bunların her biri.

Silinmeyi fazla gözümüzde büyüttüğümüz ve modemlerin en azından o *silik*, “Bütün yaşamım boyunca rahatı, çıkarı, mutluluğu, her şeyi yazgım için feda ettim” sözüne horgörüyle baktığımız zaman — hayli tatmin de duyarak bunun tam zıddındaki külyutmazın öfkesini getiririz gözümüzün önüne; hiçbir iz bırakmamak için, girişimlerini tek bir hedefe yöneltir o: Kimliğini ortadan kaldırmak, benliğini buharlaştırmak. Fark edilmeden geçip gitme arzusu o kadar şiddetlidir ki Anlamsızlığı sistem, tanrısalılık mertebesine çıkartır ve önünde diz çöker. Artık hiç kimse için var olmamak, hiç yaşamamış gibi yaşamak, olayı defetmek, hiçbir andan da yerden de kendine paye çıkarmamak, kulluktan ilelebet kurtarmak kendini! Özgür olmak, bir kader arayışından azat olmaktır; hem seçilmişlerden hem de lanetlenmişlerden olmaktan vazgeçmektir; özgür olmak, kendini hiçbir şey olmamaya alıştırmaktır.

Verebildiği her şeyi vermiş olanın arz ettiği manzara, dikkati üzerine çekmeyi ne istemiş ne de bunu yapabilmiş olduğundan gerçek ya da farazi yetenekleriyle, kullanılmamış kapasitesi ve kabul görmemiş meziyetleriyle ölenin arz ettiğinden daha içler acısıdır. Bu ikincinin yapmış olabileceği kariyer çok sayıda versiyon kaldırdığından, hayal oyunlarımızı pohpohlar, hâlâ canlı demektir bu; oysa ilki, başarısında donakalan yetkin ve güdubet haliyle bir cesedi çağırıştırır. Bütün sahalarda, kâh bitkinlikten kâh vesveseden, artık eşsiz olmaya karar vermeleri gereken ânı müphem şekilde ileriye atanlar işkillendirir bizi yalnızca. Ötekiler karşısındaki avantajları, kendimizi ceza görmeksizin gerçekleştirmedığımızı, yaşamının saf olgusuna ilave her hareket için bedel ödemek gerektiğini anlamış olmalarıdır. Tabiat onun aleyhine edindiğimiz yeteneklerden tiksindir, hatta bize kendi saçtığı ve arsızca işleyip geliştirmiş olduklarımızdan da tiksindir; gayretkeşliği, o mahv yolunu cezalandırır ve kendimizi gösterme çabalarımızın daima aleyhimize olduğuna dikkatimizi

çeker. Aşırı haslet bolluğundan, meziyetlerin üst üste yığılmasından daha uğursuz bir şey var mıdır? Yetersizliklerimizi idare edelim, kusurdan ziyade meziyette ifrata kaçınca daha kolay telef olunduğunu unutmayalım.

Kendini Tanrı tarafından *tanınıyor* zannetmek, onun yakınlığını ve methiyelerini aramak, onunkiler dışında tüm oyları hor görmek — ne kendini beğenmişlik ve ne kuvvet! İyileri gibi kötü eğilimlerimizi de sadece din tamamen tatmin eder.

Hiçbir “krallığın” habersiz olmadığı bir insan ile sadece imanı olan bir nasipsiz arasında, ikisinden hangisi, mutlakta, daha büyük bir ışıltıya ulaşır? Tanrı’nın bizim hakkımızda edinmeye razı olduğu fikir ile hemcinslerimizin hakkımızdaki fikirlerini aynı teraziye koyamazdık. Yukarıdan *takdir* edilme isteği olmasa, muayyen bir şöhretin tadını çıkarma kesinliği olmasa, pazar duası da olmazdı. Ömründe tek bir defa bile olsa samimiyetle dua etmiş olan fani, zaferin en yüce biçimiyle temas kurmuş olur. Başka hangi başarıyı umsun artık? Kariyerinin zirvesine varmış olduğundan, şu dünyadaki misyonunu yerine getirmiş olduğundan, günlerinin artakalanında huzurlu bir biçimde istirahat edebilecektir.

Tanrı tarafından *tanınıyor* olma ayrıcalığı bazılarına yetersiz gelebilir. Pasif bir ünden usanan ilk atamız her halükârda böyle bir hükme varmış; mahlukata, hatta her şeyi bilirliğinden ziyade tantanasını, cakasını, *göz alıcılığını* kışkandığı yaratıcıyı tedirgin etmeyi kafasına koymuştur. İkinci sınıf bir rol oynamak durumunda kalmanın tesellisini bulamadığından, tarihte, küskünlük ve cambazlıkla bir dizi yorucu performansla kalkışmıştır; tanrısallığın yerini almaktan ziyade *gözünü kamaştırmak* içindir bu girişim.

Kendimizi tanımada mesafe katetmek istiyorsak, kendini beğenmiş bir palavracı kadar hiç kimse yardımcı olamaz bize: Bazı edep ve hayâ kırıntıları engel olmasa bizim de yapacağımız gibi davranır; kendi hakkında ne düşünüyorsa yüksek sesle söyler, meziyetlerini haykırır; biz ise, cüret noksanlığından, mırıldanmaya veya meziyetlerimizi sessiz geçmeye mahkûmuzdur. Onun saatler boyunca kendi yapıp ettikleriyle vecde gelişini görünce, herkesin böyle yapması için bir hiç'in kâfi olduğu fikriyle titreriz.

Kendini açıkça –bizim gibi gizli gizli değil– evrene tercih ettiğinden, anlaşılmamış ya da cehennemlik rolü yapması için hiçbir nedeni yoktur. Sahip olduğu ya da kendine biçtiği değerle kimse uğraşmak istemediğinden, bu işi bizzat üstlenecektir. Kendisi hakkında yürüteceği hükümlerde hiçbir kısıtlama, kinaye ya da nüans olmayacaktır. Tatmin olmuş, doymuştur; herkesin peşine düştüğü, pek azının rastladığını bulmuştur.

Buna mukabil, avantajlarını ve yeteneklerini övmeye cüret etmeyen kişi, ne kadar acınacak durumdadır! Bunları kaale almayan herkese lanet okur; övünemediği ya da en azından teşhir edemediği içinse kendine lanet okur. Önyargı engeli aşılrsa, övünenglik nihayet hoş görülse ve hatta mecburi kılınrsa, bunun sonucu zihinler için nasıl bir kurtuluş olurdu! Kendimiz hakkındaki muazzam iyi düşüncelerimizi yaymak elimizde olsaydı, ya da günün her saatinde elimizin altında bir yaltakçı bulunsaydı, psikiyatriye konu kalmazdı. Ne kadar mutlu olursa olsun, palavradan böbürlenenin mutluluğu yine de eksiksiz değildir: Onu dinleyecek birini bulamaz her zaman; sessizliğe mahkûm kaldığında hissedeceklerini ise hiç aklımızdan geçirmesek daha iyi olur.

Kendimizle ne kadar dolu olursak olalım, tedirgin bir ekşimşlik içinde yaşarız; bunun elinden ancak, taşlar bile bir merhamet dalgasına kapılarak bizi pohpohlamaya karar verse kur-

tulabilirdik. Sessizlikte inat ettikleri müddetçe, ıstırap içinde debelenmekten, saframızı yutkunmaktan başka şey yapamayız.

Zafer hevesinin gitgide daha soluk soluğa bir biçim alması, ölümsüzlük inancının yerini almış olmasındandır. Meşru olduğu kadar müzmin de olan bir kuruntunun yok olması, zihinlerde öfkeyle karışık bir beklentinin yanı sıra bir kargaşa da bırakmalıydı. Göstermelik bir devamlılıktan hiç kimse vazgeçemez; her tarafta, başta edebiyat olmak üzere herhangi bir şöhret biçiminde onu aramaktan ise hiç kaçınmaz. Ölüm her birimize mutlak bir son olarak görüldüğünden beri *herkes yazmaktadır*. Başarıya tapılması bundandır; dolayısıyla çağımızın salgını, Mukadderat'ın tiksiniç versiyonu, habis ve kör *okur kitlesi*'ne kul köle olunması bundandır.

Arkasında ebediyet bulunsa zaferin bir anlamı olabilirdi; zamanın hüküm sürdüğü, üstelik ne talihsizliktir ki bizzat zamanın *tehdit altında* olduğu bir dünyada, artık hiçbir anlamı yoktur zaferin. Evrende eskileri onca müteessir eden kırılğanlığı, bizi etkilemeyip üzmeyen bariz bir şey gibi kabulleniriz; eğreti ve boş bir şöhretin tafralanmalarına da yüreğimiz sevinçle dolarak sarılırız. İnsanın nadir görüldüğü dönemlerde birisi olmanın herhangi bir fayda sağlayabildiğini, değerinin düştüğü şimdi ise artık işlerin öyle gitmediğini de ekleyelim. Tenin istilasına uğramış bir gezegende, hemcins fikrinin tüm içeriği boşaldığında ve insan kitlesi ne toptan ne perakende sevebildiğinde, hâlâ kimin görüşüne önem verilir? Sadece ayırt edilmeyi istemek bile, manevi ölümün bir emaresidir. Zafer dehşeti insanların dehşetinden ileri gelir: Birbirinin yerine konulabilirler, sayılarıyla onlara karşı beslenen istikrahi haklı çıkarırlar. Onları sevebilmenin –imkânsızdır bu– değilse de, sadece görmeye tahammül edebilmenin bize bir lütuf gibi geleceği an uzak değildir. Takdiri ilahiyle gelen salgınların kentleri temizlediği zamanda, birey, sağ

kalan vasfıyla, haklı olarak biraz saygı uyandırıyordu: Hâlâ bir *varlık*'tı bu. Artık varlıklar yok, son nefeslerini bu kadar iyi düzenlemeyi becerdikleri için daha da nefrete müstahak, uzun ömürlülüğe çarptırılmış şu can çekişenler kalabalığı var sadece. Herhangi bir hayvanı tercih ederiz onlara; zamanında mahlukatın mevcudiyetiyle asilleşen manzarayı saygısızca yağmalayanlar tarafından kovalandığı için hiç değilse. Cennet insanın olmadığı yerdir. Bunun bilincine vardıkça, Âdem'in davranışını daha az mazur görürüz: Hayvanlarla çevriliyken, daha ne dileyebilirdi ki? Çehrelerimize kayıtlı o rezil lanetle her an karşı karşıya gelmek zorunda olmama mutluluğunun değerini nasıl bilmemiştir? Huzur ancak soyumuzun tükenmeye yüz tutmasından sonra tasarlanabilir olduğundan, o zamana kadar, ıvır zıvır için kendimize eziyet etmeyi keselim; bakışlarımızı başka yere, hiç kimsenin zapturaptı altında olmayan kısma çevirelim. Şeyler üzerine görüş açımızı, en gizli yalnızlığımızla yüz yüze gelerek, gerçekliğin ancak en derinlerimizde olduğunu ve artakalan her şeyin yanılğı olduğunu keşfettiğimiz vakit değiştiririz. İçindeki bu hakikate vâkıf olmuş kişiye, ötekiler, onda zaten olmayan ne bahsedebilirler? Ve onu üzebilecek ya da aşağılayabilecek cinsten ne alabilirler elinden? Utancı ve utanç korkusunu alt etmeden hiç azat olunamaz. Görünüşleri yenen, onların baştan çıkarıcılıklarına karşı hepten bağışıklık kazanmışken, sadece şeref payelerinden değil bizzat şereften üstün kılmalıdır kendini. Hemcinslerinin hor görmesine en ufak dikkat göstermeksizin, onlar arasında, gözden düşmüş bir tanrının kibrini gezindirmeyi bilecektir...

Övgünün ve kınamanın bize erişemediğinin zannedildiği ve artık hiç kimsenin gözünde iyi ya da kötü izlenim bırakmaya önem atfedilmediği vakit nasıl bir ferahlama hissedilir! Baskı anlarıyla kesilen tuhaf ferahlık, rahatsızlıkla beraber gelen kuruluş...

İlgisizlik eğitimini ne kadar ileri vardırırsak vardıralım, yine de zafer arzusuyla aramızın ne durumda olduğunu bilemeyiz: Hâlâ hissediyor muyuzdur onu, yoksa büsbütün duyarsız mıyızdır? En muhtemeli, onu es geçtiğimiz, onun da bizi haberimiz olmadan tedirgin ettiğidir. Onu ancak, ne dirilerin ne ölülerin bizde kendilerini bulabildikleri o hükümrân bitkinlik anlarında alt ederiz... Tecrübelerimizin artakalanında, şeyler daha az basittir; çünkü arzu ettiğimiz müddetçe, üstü kapalı biçimde zaferi arzularız. Her şeyi görmüş geçirmiş olsak bile, yine de dileriz onu; çünkü içimizdeki zafer iştahı bütün diğer iştahlar dağılıp gittikten sonra da ayakta kalır. Bunu dolu dolu kim tatmışsa, içinde yuvarlanmışsa, asla vazgeçemeyecektir ondan; hep yaşamadığından da ya huysuzluğa, ya küstahlığa, ya da uyuşukluğa düşecektir. Yetersizliklerimiz belirginleştikçe zaferin vurguları artar ve bizi çeker; içimizdeki boşluk çağırmaktadır onu; cevap vermediği zaman ise, onun yedeğini, ünü kabulleniriz. Buna heves ettiğimiz ölçüde, çözülmez olanın içinde çırpınırız: Zamanın araçlarıyla zamanı alt etmek, geçicilik içinde sürmek, tarih üzerinden yok edilemeyeene ulaşmak ve —gülünçlüğü daniskası— bizzat o tiksindiklerimiz tarafından alkışlanmak isteriz. Talihsizliğimiz, ebediyetin kaybına deva olsun diye ancak bu aldatmacayı, ancak varlığın içine yerleşenin kendini kurtarabildiği bu acıklı tasallutu bulabilmiş olmamızdır. Ama ancak bunu başaramadığı için *insan* olduğunda, varlığın içine kim yerleşebilir ki?

Tarihe inanmak, göz ucuyla mümkünü kollamaktır; *elikulağında*'nın *derhal* üzerindeki niteliksel üstünlüğünü istemektir; halin, ebediyeti fuzuli kılacak derecede zengin olduğunu sanmaktır. Buna inanmayı bırakır bırakmaz, hiçbir olayın en ufak bir kapsayıcılığı kalmaz. Böylelikle de Zaman'ın ancak uçlarıyla ilgilenilir — başlangıcından ziyade bitişiyle, tüketilişiyle, on-

dan sonra gelecek olanla... Zafere susamışlığın kuruması heveslerin de kurumasına yol açacağı zaman, onu ileri iten dürtüden de serbestleşip macerasının yükünü üzerinden atınca, insan, önünde *arzusuz bir çağ*'ın açıldığını görecektir.

Başlangıçtaki masumiyete kavuşmak bize yasak da olsa, buna mukabil bir başka masumiyet tahayyül edebilir ve fesattan ari, kusurlarından arınmış, derinlemesine değişmiş, “pişmanlık getiren” bir bilgi sayesinde ona erişmeyi deneyebiliriz. Şüphe ve uyanıklıkla geçen binlerce yıldan sonra sökün ettiğinden, ilk masumiyete nazaran, Yılan'ın artık aşınmış itibarına kendini kaptırmama avantajı olan ikinci bir masumiyetin fethiyle eşdeğerli olurdu böyle bir başkalaşım. İlim ile düşünüş arasındaki irtibat koptuğunda, bilme fiili artık kimsenin kibrini okşamadığından, zihnin illaki saldırgan teklifsizliğiyle beraber hiçbir iblisane haz gelmez. Hiçbir esrara tecavüz etmemiş gibi davranır ve hor görmesek bile mesafeli bir biçimde tasavvur ederdik tüm marifetlerimizi. *Bilgiye tekrar başlama*'nın ne eksiği ne fazlası söz konusudur; yani, üzerinden eski lanetin yükü alınmış ve yaratılışın artakalanından kopmadan önce taşıdığımız o ilahi damgaya tekrar kavuşmanın bize nasip olduğu bir başka tarihten ibret almanın. Büsbütün bir yanlışla da, teşebbüslerimizin her biri üzerindeki o kepezelik mührüyle de yaşayamayız. Bizi kendimizden çıkaran, iş görür ve verimli kılan kendi bozulmamız olduğu için, üretme telaşı kınar bizi, suçlar. Eserlerimizin bizim aleyhimizde tanıklık etmeleri, düşmüşlüğümüzü kamufle etme, ötekileri ve bundan da fazla kendimizi aldatma ihtiyacının ürünü olmalarından değil midir? *Yapma, olmanın muaf görüldüğü* bir ilk kötülükle lekelenmiştir. Ve mademki tüm becerdiklerimiz masumiyet kaybından ileri gelmektedir, ancak fiiliyatımızı reddedip kendimizden tiksinersek ödeyebiliriz kefaretimizi.

Hastalık Üzerine

HANGİ MEZİYETTE olursa olsun, afiyeti yerinde biri daima hayal kırıklığına uğratar. Söylediklerine en ufak itibar göstermek, bu sözlerde bahane ya da cambazlıklardan başka şey görmek imkânsızdır. Laflarımıza tek başına muayyen bir derinlik veren korkunçluk tecrübesine malik değildir o; bela tahayyülü de yoktur; o tahayyül olmaksızın, *ayrık* varlıklar olan o hastalarla hiç kimse iletişim kuramaz; o tahayyülde olursa afiyetin kaçmaya başlayacağı da doğrudur. Feragat edecek kadar yansız ve aktaracak hiçbir şeyi olmadığından, manasız bir mükemmeliyet ve geri kalan her şeye olduğu gibi ölüme karşı da geçirgensizlik, kendine ve dünyaya dikkatsizlik halinde, sağlıkta çöreklenir. Orada kaldıkça, eşyaya benzer; ondan kopartılır kopartılmaz, her şeye açılır ve her şeyi bilir: Ürküntünün her şeye kadir ilmi.

Tenin azat olması, asileşmesi ve artık hizmet etmek istemesi olan hastalık, *uzuvların dönecliği*'dir; her biri başına buyruk olma niyetindedir; her biri, aniden veya tedricen, oyun oynamayı, ötekilerle işbirliği yapmayı keserek maceraya ve kaptırise atılır. Bilincin muayyen bir yoğunluğa ulaşması için organizmanın zarar görmesi, hatta dağılması gerekir: Bilinç, başlangıcında, uzuvların bilincidir. Afiyeti yerinde olanlardan habermiz yoktur; hastalıktır onları ifşa eden, önemleri ve kırılganlık-

larıyla bizim onlara bağımlılığımızı anlamamızı sağlayan. Bize onların gerçekliğini hatırlatmadaki ısrarcılığı amansızdır; her ne kadar onları unutmayı istesek de, izin vermez buna; bir bedene sahip olma faciasını dışavuran bu unutma imkânsızlığı, uykusuz bekleyişlerimizin mekânını doldurur. Uyku esnasında evrensel anonimliğin parçası, *bütün varlıklar*'ızdır; acı bizi sarsarak uyandırınca artık sadece biz oluruz, derdimizle baş başa, içimizde bize karşı uyandırdığı binlerce düşünceyle. "Cana bağımlı olan şu tenin vay haline ve tene bağımlı olan şu canın vay haline!" — bazı gecelerin ortasında Aziz Thomas'ın İncili'ndeki o sözün nerelere vardığını kavrarız. Ten canı boykot eder, can teni boykot eder; ikisi de birbirlerine zarar verdiklerinden, bir arada yaşamaktan, kurtarıcı bir yalanı, büyük çaplı bir kurguyu birlikte kotarmaktan âcizdirler.

Rahatsızlıklarımızdan yana bilinç arttıkça, kendimizi özgür hissetmemiz gerekirdi. Bunun tersi olur. Sakatlıklarımız biriktikçe, çılgınlıklarının her biri bir sekteyle eş değerde olan bedenimizin merhametine kalırız. Bizi çekip çeviren odur, haletiruhiyemizi dayatan da odur; tetikte gözetler bizi, vesayeti altında tutar; onun isteklerine katlandığımız ve bunca aşağılayıcı bir kulluğa maruz kaldığımız esnada ise, neden afiyetimiz yerindeyken mukadderat fikrine illet olduğumuzu anlarız: Çünkü o sırada bedenimiz kendini güçbela hissettirdiğinden varlığını neredeyse algılamayız. Sıhhatliyenken uzuvlar ketumdur, ama hastalıkta, kendilerini fark ettirme sabırsızlığıyla dikkatimizi çekme yarışına girerler. Kazanan ancak işgüzarlık yaparak korur avantajını; ama bununla kendini yıpratır, böylelikle de daha müteşebbis ve daha dinç olan bir başkası alır yerini. Bu rekabette üzücü olan, bunun hem nesnesi hem şahidi olmaya zorlanmamızdır.

Her dengesizlik etkeni gibi hastalık da uyuşukluktan çıkarır, kamçılıyarak bir gerilim ve çatışma unsuru getirir. Yaşam, organik olmayanın içindeki bir ayaklanmadır, cansızın trajik bir atılımıdır; yaşam, canlandırılan ve –bunu da söylemek gerekir ki– acı tarafından harap edilen maddedir. Bunca çırpınmadan, bunca dinamizmden ve velveleden, ancak organik olmayanın istirahatine, unsurların bağrındaki huzura heves ederek kurtulunur. Tekrar maddeye dönme iradesi, ölme arzusunun bizzat zeminini oluşturur. Ölümden korkmak ise o dönüşten çekinmektir, cansızın sessizliğinden ve dengesinden, özellikle dengesinden kaçmaktır. Bundan daha doğal bir şey yoktur: Bir yaşam tepkisi söz konusudur; yaşamın parçası olan her şey ise hem asli hem mecazi anlamıyla *dengesiz*'dir.

Her birimiz geçmiş dertlerimizin ürünüyüz; *endişeli* olduğumuzda da gelecektekilerin... İnsan olma hastalığının muğlaklığına ve belirsizliğine, birçok belirgin başkası eklenir; tüm bunlar bize, yaşamın mutlak bir emniyetsizlik hali olduğunu, büsbütün geçici olduğunu, kazai cinsten bir varoluşu temsil ettiğini haber verir. Ama yaşam bir kaza ise, birey de kazanın daniskasıdır o zaman.

İyileşmek diye bir şey yoktur; daha doğrusu, “iyileşmiş” olduğumuz tüm hastalıkları içimizde taşıyız, bizi asla bırakmaz bu hastalıklar. Devasız olsalar da olmasalar da, acının yaygın bir tahassüse dönüşmemesi için hazır ve nazırdırlar: Onu güçlendirir, düzenler, kurala bağlarlar... Uzuvarın “sabit fikirleri” diye adlandırılmışlardır. Saplantıya takılı kalmış, kendini bundan kurtaramayacak durumda, yönlendirilmiş ve öngörülebilir huzursuzlukların eline düşmüş, yöntemli bir kâbusa boyun eğmiş, bir tasallut kadar yeknesak uzuvları düşündürürler gerçekten de.

Hastalık öylesine otomatiktir ki kendi haricinde hiçbir şeyi kavrayamaz. İlk tezahürlerinde zenginleştiriciyken, akabinde kendini illaki tekrarlar; bununla birlikte, can sıkıntısı gibi değişmezlik ve kısırlığın simgesi haline gelmez. Acı çekene, muay-

yen bir andan itibaren, içinde bulunduğu acı çekmeme imkân-sızlığının gündelik teyidinden başka hiçbir şey getirmez artık.

Afiyetimiz yerinde oldukça, var olmayız. Daha doğrusu: Var olduğumuzu bilmeyiz. Hastalık sıhhatin hiçliğini, varlıktan habersizliği özler: Her an, karşısında *tüm* evrenin olduğunu, bunun bir parçası olmanın, kendini bunda kaybetmenin hiçbir yolu olmadığını bilmek çileden çıkarır onu. Onun ülküsü, her şeyi unutmak ve geçmişinin yükünden kurtulunca, günün birinde gelecek önünde çıplak uyanmak olurdu. “Artık kendiliğimden hiçbir şeye teşebbüs edemiyorum. Böyle sürdüreceğime, patlamak ya da eriyip dağılmak evladır.” Ölümlülerin artakalanına, en başta da afiyeti yerinde olanlara gıpta eder, onları hor görür ya da nefret eder onlardan. Kökleşmiş acı, arındırmak bir yana, bir varlıkta fiziken ve ahlaken bulunan tüm *kötü*’yü dışarı çıkartır. İstirap çekenlerden kendini sakınmak, uzun süre yatağa düşen herkesten çekinmek bir davranış kuralı olmalıdır. Hastanın gizli arzusu herkesin hasta olmasıdır; can çekişeninki de herkesin can çekişmesidir. Geçtiğimiz badirelerdeki dileğimiz, ötekilerin de bizim kadar bedbaht olmalarıdır: Daha fazla değil, tam bizim kadar. Zira yanılmamak gerek: Önem verdiğimiz, aynı zamanda da kâdir olduğumuz tek eşitlik, cehennemdeki eşitliktir.

İnsan mülksüzleştirilebilir, elindeki her şey alınabilir, öyle veya böyle idare eder. Bununla birlikte tek bir şeye dokunmamak gerekir, hafifletilmesi mümkün olmayacak şekilde mahvolacaktır yoksa: şikâyet melekesi; daha iyisi: şikâyet şehveti. Bunu elinden alırsanız, dertlerinden ne çıkar sağlayacak ne de zevk alacaktır. Bunlardan söz edebildikçe ve ortalığa dökülebildikçe, özellikle de hemcinslerine anlatıp, bunu yaşamadıkları için, bundan o anlığına muaf oldukları için onları cezalandırabildiği müddetçe duruma uydurur kendini. Şikâyet ettiği zaman şunu ima etmektedir: “Durun hele, sizin de sıranız gelecek, bundan

kaçamazsınız.” Bütün hastalar sadisttir; ama onların sadizmi *sonradan edinilmiştir*; tek mazeretleri de budur.

Bütün dertlerimizin ortasında, bunların hiçbir şeye yaramamış olacağına; onlar olmasa çok daha fazla ilerlemiş olacağımıza inanma eğilimine boyun eğmek, hastalığın ikili yönünü unutmaktır: *yok oluş* ve *ifşa*. Görünüşlerimizi elimizden alıp onları yok etmesi, bizi kendi en üst gerçekliğimize, bazen de görünmeye daha iyi açmak içindir. Başka bir yandan ise, her hastanın kendi tarzında bir hilekâr olduğunu da inkâr edemeyiz. Sakatlıklarının üzerine eğilip onlarla bunca titizlikle uğraşması, ölümlü düşünmemek içindir; *kendini tedavi ederken* onu es geçer. Ölümle gerçekten yüzleşenler –ki hakikatte nadirdirler–, “sağlığın mahzurları”nı anlamış olup, sağlığını muhafaza etmek ya da ona yeniden kavuşmak için tedbirler almaya burun kıvrırlardır. Çırpınıp didinen ve buna boyun eğecek *zamanları olmadığı* için ölümden kurtulacaklarını zanneden ötekilerin aksine, kendilerini tatlı tatlı ölmeye bırakırlar.

Melekelerimizin dengesi içinde başka dünyaları idrak etmemiz imkânsızdır; en ufak karışıklıkta oraya yükselir ve onları *hissederiz*. Adeta gerçekte bir çatlak oluşmuştur ve o çatlaktan bizimkinin tam tersi bir varoluşu hayal meyal seçmekteyizdir. Bu açıklık nesnel olarak ne kadar gayri muhtemel de olsa, yine de onu zihnimizin basit bir kazasına indirgemekte tereddüt ederiz. Algıladığımız her şeyde bir gerçeklik değeri vardır; algılanan nesne muhayyel bile olsa yaşamımıza girer. Melekler, kendini bunu düşünmekten alamayan kimse için, bal gibi vardırırlar. Ama onları görünce, onlar tarafından ziyaret edildiğini sanınca, tüm varlığında nasıl bir devrim, nasıl bir kriz yaşar! Afiyeti yerinde biri onların mevcudiyetini asla hissedemez, haklarında kesin bir fikir de edinemez. Melekleri hayal etmek kendi mahvına doğru koşmaktır; onları görmek, dokunmak, mahvolmaktır. Ba-

zı kabilelerde çırpınmaya başlayan kişi için “Tanrıların yanında” derler. — Gizli dehşetlerin kemirdiği kişi için de “Meleklerin yanında” denmelidir.

Meleklerin ya da tanrıların eline teslim edilmek bir dereceye kadar kabildir; en beteri ise, uzun dönemler boyunca, ötekileri yıkıp geçen kusurlardan muaf, düşüşün sonuçlarından azade, bedduaların erişemediği, benzeri hiç görülmemiş en normal insan olduğunu; her bakımdan sağlıklı, her an bir manyaklar ve vebalılar kalabalığı içinde kaybolma intibainin tahakkümü altında bir insan zannetmektir kendini. Mutlak “normallik” saplantısından nasıl kurtulmalı? *Herhangi bir* kurtarılmış ya da düşürülmüş olmak için nasıl yapmalı? Hükümsüzlük, alçaklık, ne olursa olsun! Bu meşum mükemmeliyet olacağına...

İnsanın hayvanlardan yolun bir yerinde ayrılması, muhtemelen hayvanlara nazaran hastalıklara daha maruz ve daha açık olmasındandı. Halihazırdaki durumunda tutunmayı başarması ise hastalıkların durmadan ona bu işte yardımcı olmalarındandır; kendini yalnız ya da nasipsiz hissetmesin diye onu hiç olmadığı kadar kuşatırlar; bolluğa ermesi için, yeterince eziyetle donatılmadığı duygusuna hiçbir an kapılmaması için tetiktedirler.

Acı olmasa, *Yeraltından Notlar*’ın yazarının iyi gördüğü gibi, vicdan da olmazdı. Ve bütün canlıları etkileyen acı, vicdanın sadece insana mahsus olmadığını varsayma imkânı veren yegâne göstergedir. Bir hayvana eziyet ederseniz, bakışındaki ifadeyi izlerseniz, bir anlığına onu kendi halinin üzerine sıçratan bir *şimşek* çakışı algılersiniz. Ne olursa olsun, acı duyar duymaz, bize doğru bir adım atar, bize erişmeye çabalar. Ve onun derdi sürdükçe ona en ufağından da olsa bir derece vicdan göstermemiz imkânsızdır.

Vicdan zihin açıklığı değildir. İnsanın tekelinde olan zihin açıklığı, zihin ile dünya arasındaki kopuş sürecinin tamamına

ermesinin temsilidir; zorunlu olarak vicdanın bilincidir; hayvanlardan farkımız olmasındaki liyakat ya da kabahat ise sadece zihin açıklığındadır.

Gerçekdişi acı yoktur hiç: Dünya olmasa bile acı olurdu. Hiçbir yararı olmadığı ispatlandığı zaman bile onda bir yarar bulurduk: Bizi çevreleyen kurgulara muayyen bir cevher yansıtma. Acı olmasa, hepimiz birer hayalet olurduk, onsuz hiçbir yerde bir içerik olmaz; sadece mevcudiyetiyle, önüne ne gelirse gelsin, bir kavramın bile, çehresini değiştirir. Acının dokunduğu her şey hatıra mertebesine terfi eder: Hazzın ancak kıyısından geçebildiği hafızada acı, izler bırakır: Acı çekmiş bir insan *damgalı* bir insandır (sefahat âlemine dalmış birinin damgalı olduğunun söylenmesi gibi, haklı olarak çünkü sefahat ıstıraptır). Tahassüsü-müze bir tutarlılık, ben'imize bir vahdet verir ve kesinliklerimiz yıkıldığında, metafiziğe batmaktansa tek kurtuluş umudu olarak kalır. Ona gayri şahsi bir statü verip, Budizmle birlikte sadece ıstırapın olduğunu, mustariplerin olmadığını savunarak daha ileri mi gitmek gerek şimdi? Acının kendi başına ayakta kalma ayrıcalığı varsa, “benlik” de bir yanılsamadan ibaretse, o zaman acı çekenin *kim* olduğunu, indirgendiği o mekanik gidişatın da ne gibi bir anlamı olabildiğini sorarız kendimize. Budizm, adeta her yerde keşfederek daha da değersizleştirir acıyı. Ama bizler, bizden bağımsız olduğunu kabullendiğimizde bile, ne kendimizi onsuz tahayyül edebilir ne de onu kendimizden, maddesi, hatta sebebi o olan *varlığımız*’dan ayırabiliriz. Bir tahassüs, *olduğu haliyle*, “ben”in desteği olmaksızın nasıl kavranır? “Bizim” olmayan bir ıstırapı gözümüzün önüne nasıl getiririz? Acı çekmek tamamen kendi olmaktır, dünyayla bir çakışmama haline erişmektir; zira ıstırap *aralıklar doğurur*; bizi mengenesine aldığında ise artık hiçbir şeyle özdeşleşmeyiz, onunla bile; işte o zaman, iki misli bilinçle, uykusuz gece nöbetlerimizin üzerine titreriz.

Üzerimize yıkılan ve az çok mutatlaşan, maruz kaldığımız dertlerin dışında, hem içgüdüsel olarak hem hesap icabı temenni ettiklerimiz vardır bir de: Israrlı bir susamışlık çağırır onları; adeta, acı çekmez olsak, tutunacak hiçbir şey kalmayacağından korkuyormuşuz gibi. Yatıştırıcı bir veriye ihtiyacımız vardır; elimizdeki sağlam olduğunun, hezeyana kapılmadığımızın kanıtının bize getirilmesini bekleriz. Hangi acı olursa olsun bu rolü yerine getirir; elimizin altında o olduğunda da, bir şeyin var olduğunu kesinlikle biliriz. Dünyanın bariz gerçekdışılığının karşısına ancak tahassüsü çıkarabiliriz; bu nedenledir ki, hiçbir şeyin en ufak bir temeli olmadığına kanaat getirdiğimiz vakit, olumlu bir içerik sunan her şeye, acı veren her şeye sarılırız. Boşluk'tan geçmiş olan kişi, her acı tahassüsünde göklerden gelen bir yardım görecektir; en çok da, onu fazla çabuk yiyip bitirmekten, tüketmekten ve onun tarafından içinden çekildiği yoksunluk ve namevcudiyet haline tekrar düşmekten korkacaktır. Kısır bir parçalanma yaşadığından, azap olmadan kendine azap verme, ıstırap olmadan ıstırap çekmenin bedbahtlığını bıkkınlık getiresiye bilir; böylelikle ki, hiçbir şeyin istifade edilebilir olmadığı, uzun ve seyrek bir çilenin ritmi uyarınca sırf kaybederek ilerlenen bu dayanılmaz dalgadan, çarmıha asılı münhallikten onu kurtaracak belirlenmiş ve kesin bir badire dizisi düşler. *Bitimsiz* bir çıkmaz olan Boşluk, kendine hudutlar tespit etmeyi arzular; ilk çıkagelen acının üzerine, tanımlanmamışlığın translarından onu koparabilecek her tahassüsün üzerine atlaması da bir sınır hırsındandır. Zira sınırlanan acı, bulanıklığa düşmandır ve olumsuz da olsa daima anlam yüklüdür; oysa fazla geniş olan Boşluk hiçbir anlam içeremez.

Üzerimize çöken dertler, gayri iradi dertler, diğerlerinden uzak arayla daha sık görülür ve daha gerçektirler; önlerinde kendimizi en çaresiz hissettiğimiz dertler de bunlardır: Kabul

mu etmeli onları? Kaçmalı mı? Nasıl tepki göstereceğimizi bilmeyiz; oysa bir tek bunun önemi olurdu. Pascal hastalıklar üzerinde fazla durmayıp bunların nasıl *kullanılması* gerektiği üzerine gitmekte haklıydı. Bununla birlikte bizi, “Beden dertleri ruhun dertlerinin cezasından ve toplu görünümünden başka şey değildir,” diye temin ettiğinde, onun peşinden gitmemiz imkânsızdır. O kadar temelsiz bir şey ileri sürmektedir ki, yalanlamak için etrafımıza bakınmamız yeter: Şüphesiz, hastalık masum ya da suçlu diye ayırt etmeksizin vurur, hatta masuma yönelmeyi tercih ettiği barizdir; masumiyet ve iç temizliği neredeyse daima zayıf bir bünye farz ettiğinden, şaşırtıcı değildir bu. Takdiri İlahi'nin nanemollaların gözüne girmeye uğraşmadığı besbellidir. Manevi dertlerimizin yansımasından ziyade sebebi olan fiziki dertlerimiz şeylere bakışımızı belirler ve fikirlerimizin istikametini tayin eder. Pascal'ın formülü doğrudur, tersyüz edilmek şartıyla.

İyilik ve kötülüklerin dağıtımında hiçbir ahlaki lüzum da yoktur, hakkaniyet de yoktur. Buna sinirlenip Eyüb'ün abartılarına mı düşelim? Acıya isyan etmek nafilidir. Öte yandan, tevekkül artık kabul görmemektedir: Çilelerimizi pohpohlamayı ve güzelleştirmeyi reddetmez mi o? Cezasız kalınmadan cehen-nemin şiiresselliğine halel getirilemez. Güncel olmadığı gibi, aynı zamanda mahkûmdur da: Zayıflıklarımızın hiçbirine karşılık veremeyen bir meziyettir bu.

Kendinizi –asil veya paçoz, mühim değil– bir tutkuya kaptırır kaptırmaz, ıstıraptan ıstıraba geçeceğinize eminsinizdir. Bir tutkuya kapılma yatkınlığı da acı çekmeye yazgılı olduğunu iyi gösterir. Mutluluktan bilinçsizce vazgeçtiğimiz için se-veriz ancak. Brahman atasözü karşı çıkılmazdır: “Kurduğumuz her yeni bağda, bir acıya daha dalarız, kalbe giren bir çivi gibi.” — Kanımızı tutuşturan her şey; yaşadığımız, işin içinde oldu-

ğumuz izlenimini edindiğimiz her şey, kaçınılmaz biçimde ıstı-
raba döner. Bir tutku bizatihi bir cezadır. Buna teslim olan kişi,
kendini en mutmain insan zannetse de, gerçek veya muhayyel
mutluluğunun kefaretni, çektiği kaygıyla öder. Tutku, boyutu
olmayana boyutlar bahşeder, bir gölgeyi ilah ya da canavar mer-
tebesine koyar, varlıkların ve şeylerin hakiki ağırlığına karşı gü-
nahtır. Ayrıca başkasına ve kendine karşı zalimlikler de; çünkü
başkasına ve kendimize azap vermeden onu hissedemeyiz. Du-
yarsızlık haricinde, bir de icabında horgörü haricinde, her şey
zahmettir, işlevi acıyı uzak tutmak değil *hazırlamak* olan zevk
bile. Onun bu kadar yükseği hedeflemediğini, sadece hüsrana
sürüklediğini kabul etsek bile, yetersizliklerine, yoğunluk ve
varoluş noksanlığına bundan iyi kanıt mı olur! Gerçekten de
zevkin etrafında, acının etrafında hiç bulunmayan bir dolandırıcı-
lık havası vardır; her şeyi vaat eder ama hiçbir şey sunmaz, ar-
zuyla aynı kumaştandır. Oysa tatmin olmayan arzu ıstıraptır;
ancak tatmin sırasında *zevk*'tir; bir kere tatmin edildiğinde ise
hüsrandır.

Mutsuzluk dünyaya tahassüs yoluyla sızdığına göre, duyularımızı yok etmek ve ilahi bir irade yitimine kendimizi bırakmak daha iyi olurdu. İştahlarımızın dağılıp gidişini hesaba kattığımız vakit ne doygunluktur ne genleşmedir o! Müphem şekilde kendini düşünen iç huzuru, bu geniş getirmeye hasım her ufuktan, onu hiçbir şey hissetmemenin yumuşaklığından kopartabilecek her şeyden yüz çevirir. Zevklerden de acılardan da aynı şekilde tiksindiğimiz ve bundan bıkkınlık derecesinde bezdiğimiz zaman, düşlediğimiz, bir *başka* tahassüs değildir; namevcut görünecek derecede ayırt edilmez izlenimlerden oluşan ya-vaşlatılmış bir yaşamdır. O zaman en ufak heyecan bir saçmalık belirtisinden ibaret olur ve bir heyecan duyar duymaz imdat diye bağırma noktasında teyakkuza geçeriz.

Bizi şu veya bu şekilde duyulandıran her şey potansiyel olarak ıstırap verdiği göre, mineralin canlıdan üstün olduğu

sonucuna mı varacağız? Bu halde, tek çare geç kalmadan elementlerin telaşsızlığıyla tekrar bütünleşmek olur. Onu da yapabilmek gerekir. Daima acı çekmiş bir hayvan için, acı çekmenin çekmemekten kıyaslanamaz biçimde daha kolay olduğunu unutmayalım. Aziz'in durumunun bilgeninkinden daha hoş olmasının nedeni ise, acının içinde yuvarlanmanın, düşünce ya da gurur yoluyla onun üstesinden gelmekten daha zahmetsiz olmasıdır.

Dertlerimizi alt etmekten âciz olduğumuza göre, onları işlemeye teşne olmak düşer hissemize. Bu teşnelik, acı çekmemenin üzerine şehvet tanımayan eskilere saçmalığın dik âlâsı gibi görünürdü. Onlar kadar makul olmayan bizler, çırpınmanın manevi ilerleme belirtisi telakki edildiği yirmi asır sonunda farklı hükme varırız bu hususta. Acayip, perişan ve yüz buruşturan bir Kurtarıcı'ya alışkın olan bizler, kadim tanrıların laubaliliğinden, ya da nebati bir saadete dalmış bir Buda'nın tebessümünden tat almaktan âcizizdir. Nirvana, etraflıca düşünülürse, bitkilerin özündeki sırta vâkıf görünmüyor mudur? Ancak bizimkine zıt bir varlık biçimini model alarak ereriz selamete.

Acı çekmeyi sevmek yersiz olarak kendini sevmektir, ne isek ondan hiçbir şeyi yitirmemeyi istemektir, kendi sakatlıklarının tadını çıkarmaktır. Sakatlıklarımızın üzerine eğildikçe, "İnsan nasıl mümkün oldu?" sorusunu kendimize soraduktan hoşlanırız. İnsanın ortaya çıkıvermesindeki sorumlu etkenlerin dökümünde, hastalık başta gelir. Ama onun hakikaten ortaya çıkabilmesi için, kendi dertlerine başka yerlerden dertlerin katılması gerekmiştir; çünkü bilinç, türümüzün, bütün türlerin maruz kaldığı aksiliklerin ve badirelerin, baş döndürücü sayıda gecikmiş ya da frenlenmiş dürtülerin taçlanmasıdır. İnsan ise, bu sonsuz badirelerden istifade ettikten sonra, elinden geldiğince onları haklı göstermeye ve anlamlandırmaya uğraşır. "Boş

yere değillermiş, sizinkilerden daha çeşitli ve daha tahammül edilmez olan benim badirelerimi hazırlayıp haber verdiler,” der, kendininkiler kadar müstesna ıstıraplara erişemeyen canlı varlıkların hepsine, teselli niyetine...

Korkuların En Eskisi

TOLSTOY HAKKINDA

TABIAT YALNIZCA ölümü akla getirmekten muaf tuttuklarına cömert davranmıştır. Ötekileri ise, iyileşme yolları sunmadan, hat- ta bunu telkin bile etmeden, korkuların en eskisi ve en kemirge- nine havale etmiştir. Ölmek normalse de, ölümün üzerinde fazla durmak ya da her vesileyle onu düşünmek normal değildir. Zih- nini ondan hiç çevirmeyen kişi, bencilliğini ve tafracılığını ispat etmiş olur; başkalarının onun hakkındaki izlenimleri uyarınca yaşadığından, bir gün artık hiçbir şey olmama fikrini kabullene- mez; *unutuluş* her anki kâbusu olduğundan, saldırgan ve geçim- sizdir, hırçınlığını ve kaba davranışlarını ortalığa dökmek için hiçbir fırsatı kaçırmaz. Ölümden çekinmekte bir zarafetsizlik yok mudur? İddialıları kemiren bu kaygı saflara dokunmaz; eri- şmeden sıyrır onları. Diğerleri ise kızgınlıkla maruz kaldıkları bu kaygıyı pek duymayanlara gazez güderler. Bir Tolstoy, bu kaygıyı hiç yaşamamış olmalarının mutluluğunu asla bağışlama- yacaktır ve zorlayarak, bunu hem tiksiniç hem bulaşıcı kılan bir titizlikle tasvir ederek cezalandıracaktır onları. Her can çekiş-meyi can çekişmenin ta kendisi haline getirmekten ve şaşakalıp büyülenmiş okuru, kendi kendine, “Demek böyle ölünyörmüş” diye tekrarlamaya mecbur bırakmaktan ibaret olacaktır sanatı.

Birbirinin yerine geçirilebilir dekora, İvan İlyiç’in yaşadığı münasip dünyaya hastalık çıkagelir. Geçici bir rahatsızlığın, üzerinde durulmaya değmez bir güçsüzlüğün söz konusu oldu-

ğunu zanneder önce; sonra, gitgide belirginleşen ve kısa sürede tahammül edilmez bir hal alan ıstıraplara duçar olunca, nihayet durumunun ciddiyetini anlar ve cesaretini kaybeder. “İvan İlyiç bazen, özellikle uzun acı dönemlerinin ardından, bunu itiraf etmek ne kadar utanç verici de olsa, kendisine hasta bir çocuğa acınır gibi acınmasını istiyordu. Tıpkı çocukları okşayıp avutur gibi onu da öpsünler, sevip okşasınlar, başucunda gözyaşı dök-sünler istiyordu. Göğsünü döven gümüşsü sakalıyla koskoca bir mahkeme üyesi olarak böyle bir şeyin kendisi için imkânsız olduğunu biliyor, ama yine de istiyordu işte.”* — Haşinlik, hiç değilse edebiyatta, seçilmişlik işaretidir. Bir yazar ne kadar yetenekliyse kahramanlarını da o kadar çıkışsız durumlara sokmaya uğraşır; peşlerine düşer, zulmeder, çıkışsızlığın ya da can çekişmenin tüm ayrıntılarıyla yüzleşmeye zorlar onları. Anlamsızlığın ortasındayken, devasızlığın zuhurunda, salgının kuşattığı sıradan bir bireyin hissesine düşen en ufak dehşet nüansında ısrar etmek için, haşinlikten de fazlası, yırtıcılık lazımdır. “Birden o eski, inatçı acıyı hissetti derinlerinde.”** Sıfatlar konusunda o kadar cimri olan Tolstoy, –acılı olmasına acılı– bir tahassüsü belirginleştirmek için dört sıfat bulmaktadır. Ten ona kırılgan ve bununla birlikte en büyük ürküntü tedarikçisi gibi dehşet verici görüldüğünden, haklı olarak ölüm hadisesini tenden yola çıkararak tasarlar. Uzuvarımızdan ve dertlerimizden bağımsız olarak mutlakta çözüm yoktur hiç. Bir sistemin içerisinde nasıl yitip gitmeli? Metafizik cesede hiç yer bırakmaz. Ayrıca canlı varlığa da. Soyutlaştıkça ve gayri şahsileştikçe –ister kavramlar ister önyargılar nedeniyle olsun bu (sıradan filozoflar ve zihinler de benzer şekilde gerçekdışılık içinde hareket eder-

* *İvan İlyiç'in Ölümü*, çev. Mazlum Beyhan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Basım, 2019, s. 57. –ç.n.

** A.g.y., s. 45. Bu ifadenin Fransızca çevirisinde dört sıfat yer almaktadır: “cette douleur qu’il connaissait bien, sourde, obstinée, persistante, mystérieuse” (yakından bildiği o gizli, inatçı, ısrarcı, gizemli acı). –ç.n.

ler)—, müstakbel ve elikulağında ölüm de o kadar kavranılmaz gelir. Hastalık olmasa, tam da sıradan bir zihni olan İvan İlyiç'in hiçbir kabartısı, hiçbir muhteviyatı olmazdı. Onu tahrip ederken bir varlık boyutu veren de hastalıktır. Yakında, hiçbir şey olmayacaktır artık; hastalıktan önce de hiçbir şey olmamıştır; sağlığın boşluğuyla ölümünki arasında uzanan arada'dır yalnızca; ölmekte olduğu zaman kadar var olur ancak. Ondan önce ne olmuştur öyleyse? Göstermeliklere düşkün bir hortlak, mesleğine ve ailesine inanan bir yargıç. Sahtelikten ve yanıltıcılıktan ayınca, derdi ortaya çıkana kadar zamanını nafile işlerle yitirmiş olduğunu anlar şimdi. Bunca seneden sonra kalan, acı çektiği ve hastalığın ona daha önce aklından geçirmediği gerçeklikleri faş ettiği şu birkaç hafta olacaktır. *Hakiki hayat can çekişmeyle başlar ve biter*; İvan İlyiç'in badiresinden, ama aynı zamanda *Efendi ile Uşağı*'ndaki* Brekunov'un badiresinden de çıkan ders budur. Bizi kurtaran mahvolmamız olduğuna göre, son anlarımıza dair batıl inançları içimizde canlı tutalım: Tolstoy'un gözünde sadece o anlar eski korkudan kurtaracaklardır bizi; sadece onlarla alt edeceğizdir o korkuyu. Bizi zehirler, açık yaramızdır o korku; bundan iyileşmek istiyorsak, sabırlı olalım, *bekleyelim*. Bu sonucun altına pek az bilge imza atardı; zira bilgeliğe heves etmek, o korkuyu *geç olmadan* yenmek istemektir.

Tolstoy'un kafası hep ölümle meşgul olmuş ise de, elli yaşına doğru geçirdiği bunalımdan itibaren, ne yaptığını bilmez bir halde hayatın "anlam"ı üzerine kendini sorgulamaya başlayınca, onun için hırpalayıcı bir mesele haline gelir bu. Ama hayat, içermeye kadir olduğu anlamın tasallutuna uğrar uğramaz ufalanıp dağılır: Ne olduğuna, ne değer ettiğine, ürkek ve gayri muhtemel özüne bir ışık tutar bu. Goethe'yle birlikte, hayatın anlamının yine hayatın kendisinde bulunduğunu mu savunmak gerek? Bu meselenin musallat olduğu kişi güçlükle bir karara

varacaktır; çünkü tam da hayatın *anlamsızlığı*'nın faş olmasıyla başlamıştır o tasallut.

Tolstoy'un bunalımı ve "dine dönüş"ü, yeteneklerinin tükenmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamanın mantığı yoktur. *İvan İlyiç'in Ölümü*, *Efendi ile Uşağı*, *Sergi Baba*, *Şeytan* gibi son dönem eserlerinde pörsümüş bir dehada görülme-yecek bir yoğunluk ve derinlik vardır. Tolstoy'da bir pörsüme olmamış, sadece ilgi merkezi değişmiştir. Hâlâ varlıkların dışsal yaşamı üzerine eğilmeyi itici bulduğundan, onları ancak o zamana kadar içinde yaşadıkları kurgulardan kopmaya sevk oldukları bir bunalıma düştükleri andan itibaren nazarıdikkate almak istiyordu. Bu koşullarda artık büyük romanlar yazması mümkün değildi. Romancı olarak görünüşlerle yapmış olduğu anlaşmayı kınayıp yırtarak şeylerin *öte* tarafına doğru döner. İçine girmekte olduğu bunalım yine de "Hayatım durdu," diye yazdığında düşündüğü kadar beklenmedik ve köklü değildi. Öngörülmemiş olmadığı gibi, o bunalım aslında her zaman ıstı-
rabanı çektiği bir endişenin azıtarak vardığı yerd. (*İvan İlyiç'in Ölümü* 1886 tarihli ise de, orada ele alınan tüm motifler 1859 tarihli *Üç Ölüm*'de nüve halinde bulunmaktadır.) Yalnız, yoğunluktan yoksunluğu ölçüsünde doğal olan önceki endişesi tahammül edilebilirken, daha sonra duyduğu endişe pek öyle değildi. Çocukluğundan beri hassas olduğu ölüm fikri kendi başına hiç çirkin değildir; bu fikri haksız yere derinleştiren saplantıda ise durum aynı olmaz ve yaşamın icrası için zararlı hale gelir. Şayet yaşamın bakış açısı önünde eğilirsek kuşkusuz doğrudur bu; ama ölümün her-yerdeliği karşısında, her türlü tavizi reddeden, normal ile hastalıklı arasındaki her tür ayrımı da reddeden bir hakikat talebi tasarlanamaz mı? Şayet sadece ölme olayının önemi var ise, başka mülahazalarla uğraşmadan bunun sonuçlarını çıkarmak gerekir. "Bunalım"ları üzerine ağlaşıp duranların, onların tam zıddında bulunan ve aradığı tam da o olduğu, onun peşinden koştuğu için asla "Hayatım durdu" diyecek kadar al-

çalmayacak hakiki yalnızın çabalarının yöneldiği bir hal üzerine ağlaşanların benimsemeyecekleri bir konumdur bu. Fakat zengin ve ünlü, yediği önünde yemediği ardında bir Tolstoy, yuvarlanıp giden eski kesinliklerinin peşinden perişan halde bakar ve kısa süre önce içini istila edip soluksuz bırakan anlamsızlık ifşaatını boşuna zihninden defetmeye yırtınır. Onu şaşırtan ve içinde bulunduğu durumda bozguna uğratan ise, bu kadar büyük bir diriliğe malikken (günde sekiz saat yorulmadan çalıştığını ve bir köylü kadar iyi orak kullandığını söyler bize) kendini öldürmemek için hilelere başvurmak zorunda kalmasıdır. Dirilik intihara bir engel teşkil etmez pek: İzlediği istikamete ya da onda iz bırakanlara bağlıdır her şey. Tolstoy da zaten kendini yok etmeye iten kuvvetin daha önce onu hayata bağlayana benzer olduğunu saptar; şu farkla ki, diye ekler, şimdi *ters yönde* vuku bulmaktadır.

Varlığın boşluklarının idrakine düşkün olmak, zihin açıklığı ifratından kendi yıkımına koşmak, çökmek ve mahvolmak... bunun imtiyazı kansızlık çekenlerde değildir; kuvvetli bünyeler, kendileriyle biraz çatışma haline girerlerse, başka türlü bir alınganlık gösterirler buna; tüm ateşliliklerini ve tüm çılgınlıklarını katarlar buna; bir ceza gibi telakki etmek gereken bunalımlara maruz kalan da onlardır, zira enerjilerini birbirini yemeye hasretmeleri normal değildir. Kariyerlerinin doruğuna mı varmışlar? Çözülmez soruların ağırlığı altında ezilecek, ya da görünüşte aptalca ama aslında özle ilgili bir baş dönmesine yem olacaklardır; kargaşaya kapılıp sersemleşene kadar “Ne lüzumu var?” veya “Ya sonra peki?” diye kendine tekrarlayan Tolstoy’u ele geçiren baş dönmesi gibi.

Eski Ahit’in Vaiz bölümündekine benzer bir tecrübeyi yaşayan herkes, bunu hep hatırlayacaktır; oradan çekip çıkarmış olacağı hakikatler, uygulanamaz oldukları ölçüde reddedilemezdirler de: aleladelikler, denge bozucu barizlikler, insanı *çıldır*tan basmakalıplar. Eski Ahit’te istiflenmiş olan ümitlere bereket

versin ki hiç uymayan bu boşluk sezgisi, modern dünyada kimse de Tolstoy'daki kadar olmamıştır. Daha sonra reformcu geçinecek olduğunda bile, en çok ortak noktaya sahip olduğu varlığa, Süleyman'a *cevap veremeyecektir*: Her ikisi de, her şeyden duyulan bir tiksintiyle cebelleşen büyük nefis düşkünleri değil miydi? Çıkışsız bir çatışma vardır burada; belki de Beyhudelik anlayışının türediği bir mizaç uyuşmazlığı. Biz her şeyden zevk almaya yöneldikçe, tiksinti de bizi bundan vazgeçirmek için yır-tınır ve hazlara olan açgözlülüğümüz sabırsızlandıkça onun müdahaleleri daha da sertleşir. “Hiçbir şeyden zevk almayacaksınız!” — her karşılaşmada, her unutmaya fırsatında bize tebliğ ettiği emir budur. Var olmanın ancak temelsiz bir sarhoşluk içinde kalınırsa çeşnisi vardır; o çakırkeyif hal olmasa varlığın elinde olumlu hiçbir şey kalmaz. Tolstoy bunalımından önce “yaşam sarhoşu” olduğu konusunda bizi temin ettiğinde, onun *yaşayıp gittiğini*, yani kafasının her canlı varlık kadar iyi olduğunu anlamak gerekir bundan. Bunun üzerine çıkagelen ayıklık, mukadderat çehresine bürünür. Ne yapmalı? Sarhoş olacak malzememiz vardır, ama yapamayız bunu; hayat doluyken yaşamın içinde değilizdir, onun bir parçası değilizdir; onu delip geçer ve gerçekdışılığını ayırt ederiz, zira ayıklık zihin berraklığı ve uyanıştır. Neye uyanırız, ölüme değilse?

İvan İlyiç ona acımalarını, halinden anlamalarını istiyordu; kahramanından da sefil olan Tolstoy ise, yuvasından düşmüş bir kuş yavrusuna benzetiyordu kendini! Onun faciası, bunu izah etmek için ileri sürdüğü nedenlere katılmak elimizde olmasa da, zorla sempati uyandırır. “Olumsuz” kısmı diğer kısmından uzak ara daha ilginçtir onda. Her ne kadar sorgulamaları derin varlığından geliyorsa da, cevapları için aynı şey söylenemez. Bunalımı esnasında duyduğu tereddütler tahammül edilmezliğe yakındır, bu bir gerçek; sırf bu sebepten de olsa tereddütlerini defetmeyi istemek dururken, söyleye söyleye, bunların mujiklere değil zenginlere ve aylaklara yakıştığını, hiçbir içsel kapsamları

olmadığını söylemeyi uygun görür bize. Görüldüğü kadarıyla, zaruret içindekilere yasak edilmiş keşiflere imkân sağlayan doygunluğun avantajlarını yabana atıyordur. Haksız yere sahte veya geçici diye nitelenen bazı hakikatler, karnı tok olanlara, her yolu görmüşlere faş olur; bunları doğurmuş olan yaşam tarzı kınansa bile değerlerinden hiçbir şey kaybolmaz. Eski Ahit'teki Vaiz bölümünün hakikatleri hangi hakla toptan reddedilir? Şayet fiiliyat düzeyinde konumlanılırsa, rahatlıkla kabul edilecektir ki bunun istismarına rıza göstermek zor olur. Ama Vaiz bölümü, fiilleri bir kıstas addetmez. Bu yüzden, nasıl ki ötekiler kendi tavırlarını muhafaza ediyorsa o da tavır değiştirmez.

Tedrisatındaki mujik-perestliği haklı göstermek için Tolstoy onlardaki bağısızlığı, beyhude meseleleri kafaya takmadan hayatı terk etme kolaylıklarını zikreder. Hakikaten takdir ediyor mudur, seviyor mudur mujikleri? Daha ziyade kıskanıyordur; çünkü onları, olduklarından daha az karmaşık zannetmektedir. Ölüme kayıverdiklerini, onlar için ölümün bir teselli olduğunu, Nikita gibi bir kar fırtınası ortasında kendilerini bırakıverdiklerini tahayyül eder; oysa Brekunov büzüşür ve çırpınır. "Ölmenin en sade şekli hangisidir?" — olgunluk yaşlarına hükmeden ve ihtiyarlığında işkenceye dönüşen soru budur. Arayıp durduğu sadeliği hiçbir şeyde bulamamıştır — üslubu dışında. O ise buna erişemeyecek derecede perişandır. Her mustarip ruh gibi, ısırtıpları tarafından zıvanadan çıkarılıp boyunduruk altına alınmış halde, ancak ağaçlarla hayvanları, insanlardan ise sadece herhangi bir özelliği bakımından temel unsurlarla akraba olanları sevebilirdi. Onlarla temas içinde mutat ürküntülerinden kopmayı ve dayanılabilir, hatta huzurlu bir can çekişmeye doğru yol almayı hesap ettiğine hiç şüphe yoktur. İçini rahatlatmak, her ne pahasına olursa olsun huzura ermek... tek önem verdiği buydu. İvan İlyiç'e neden sıdkı sıyrılmışlık ya da dehşet içinde can verdirmemesi gerektiğini şimdi görüyoruz. "Kendini yoklayıp eski ölüm korkusunu aradı... Bulamadı. Ölüm nerede? Ne

ölümü? Korku diye bir şey yoktu. Ölüm yoktu ki korku olsun! Işık vardı ölüm yerine. — Böyle oluyor demek! diye mırıldandı birden. — Ah ne mutluluk!”

Ne o sevinç ne o ışık ikna edicidir; dışarıdandırılar, kaplama gibi oturtulmuşlardır. Ölmekte olanın içinde çırpındığı karanlıkları yumuşatmayı başardıklarını kabul etmekte zorlanırsınız: Kaldı ki vasatlığıyla da, indirgendiği yalnızlıkla da alakası olmayan bu sevinç gösterisine onu hazırlayan hiçbir şey olmamıştır. Öte yandan, can çekişmesinin tasviri kesinliğiyle o kadar bunaltıcıdır ki, tonunu ve düzlemini değiştirmeden sonuca bağlamak neredeyse imkânsızdır. “Ölüm bitti,” der kendine, “artık yok”. Prens Andrey de kendini buna inandırmak istemekteydi. “Sevgi Tanrı’dır ve benim için ölmenin anlamı, bu sevginin bir parçası olarak, büyük tüme, ezeli kaynağa dönmektir.” Prens Andrey’in en sondaki sayıklamalarına, daha sonra İvan İlyiç’inkilere yaklaşımdan daha kuşkucu davranan Tolstoy ilave eder: “Bu düşünceler ona teselli edici geliyordu; ama düşünceden ibaretti bunlar..., tektaraflı, bireysel, safi akılcı bir şeyler vardı onlarda; barizlik noksanlığı çekiyorlardı.” O noksanlık maalesef İvan İlyiç’inkilerde de en az o kadar olacaktır. Ama *Savaş ve Barış*’tan beri Tolstoy epey yol almıştır: Her ne pahasına olursa olsun bir selamet formülü çıkarması ve buna tutunması gerekmektedir. O ışık ve o sevinç de üst üste eklendiğinde, bunları kendisi için düşlediğini ve sadelik kadar bunlardan da menedilmiş olduğunu nasıl hissetmeyelim? Kahramanına ölümün gayesi üzerine söylediği son sözler de en az diğerleri kadar *düşlenmiş*’tir. Gerçek bir son olmayan o sonla, o olağan ve kasti zaferle, aynı kahramanın ailesi için hissettiği o çok gerçek ve çok hakiki nefretle karşılaştırılın:

“Sabahleyin uşağını, sonra karısını, sonra kızını, sonra da doktoru gördüğünde, onların her bir davranışı, her bir sözü, geçen gece anlamış olduğu korkunç hakikati teyit ediyordu. Onlarda kendini görüyordu, hayatı onlarınkinden ibaret olmuştu;

ve durumun hiç böyle olmadığını, bunun yaşamı ve ölümü gizleyen, muazzam, korkutucu bir yalan olduğunu açıkça görüyordu. Bu duygu fiziki ıstıraplarını artırıp on misline çıkarıyordu. İnildeyip çırpınıyor ve soluksuz bırakacak gibi bunaltan giysilerini çıkarıp atmaya çabalıyordu. Bütün yakınlarından da bunun için nefret ediyordu.”

Nefretle kurtuluş olmaz ve hem kendinden hem her şeyden tiksindirirken nasıl ölümün aşıldığı, “bittiği” o mıntıkaya sıçrama yapılabileceği pek görülmez. Dünyadan ve kendinden nefret etmek, hem dünyaya hem kendine fazla itibar etmektir, her ikisinden de azat olmaktan âciz hale gelmektir. Bilhassa kendinden nefret, çok büyük bir yanılsamaya tanıklık etmektedir. Kendinden nefret ettiği için, Tolstoy yalan içinde yaşamaya son verdiğini zannediyordu. Oysa insan, kendini feragate hasretmediği takdirde (ki bunu yapmaktan âcizdi o) ancak yalan söyleyerek ve kendine yalan söyleyerek yaşayabilir. Zaten o da bunu yapmıştır: Ölümü ve ölüm korkusunu yendiğini *titreye titreye* ileri sürmek, yalan söylemek değil midir? Duyuları itham eden, daima kendine karşı dikilen, eğilimlerini imtihana tabi tutmaktan hoşlanan bu şehvet düşkünü, ne ise onun aksi yönünde bir yol izlemeye sapkınca titiz bir şevkle girişmiştir. Haz dolu bir kendine işkence etme ihtiyacı çözülmezliğe doğru itmekteydi onu. Yazardı, zamanının baş yazarıydı; bunda herhangi bir tatmin bulmak yerine, kendine bir istidat *yaratmıştır*; kendi zevklerine her noktada yabancı bir iyilik insanı istidadını... Fakirlerle ilgilenmeye, yardımlarına koşmaya, durumlarından yakınmaya başlamıştır; fakat kâh karanlıklaşan kâh teklifsizleşen acıması, dünyadan tiksindmesinin biçimlerinden biri olmuştur sadece. Hâkim özelliği olan kedere, asıl gideceği yönü şaşırp yanlış yola girmiş olduğuna kanaat getirdiği için kendisinin *aşağısında* kalmış olmanın tesellisini bulamayanlarda rastlanır. Üretmiş olduğu kayda değer eserlere rağmen kapılmıştı bu duyguya; sonunda o eserleri havai, hatta zararlı bulmaya başladığını unutmaya-

lım; eserini gerçekleştirmiştir, ama kendini gerçekleştirememiştir. Kederi, edebi başarısıyla manevi tamamlanmamışlığı arasında-
daki mesafeden ileri geliyordu.

Shakyamuni, Süleyman, Schopenhauer... adlarını sık sık andığı bu üç kasvetli arasında en ileri giden ilki olmuştur; muhtemelen en çok yakınlaşmak istediği de o olmuştur: Dünyadan ve kendinden nefret etmek nirvanaya erişmeye yetseydi, bunu yapabilirdi de. Hem sonra, Buda, ailesinden ufak yaşta ayrılmıştır (onu bir karı-koca faciasına gark olmuş ve ilelebet yakınlarının ortasında, kararsız ve somurtuk yaşayan, büyük maksadını yerine getirmesine engel oldukları için onlara lanet okuyan biri gibi tahayyül etmeyiz); oysa Tolstoy'un gösterişli ve zahmetli bir firara girişmesi için, elinin ayağının tutmaz olmasını beklemesi gerekmiştir. Öğretisiyle yaşamı arasındaki uyuşmazlıktan müteessir olsa bile, buna çare bulacak dermanı kalmamıştır. Düşünü-
lüp taşınılmış özlemleriyle derin içgüdüleri arasındaki bağdaşmazlık göz önüne alındığında, ne yapabilirdi ki? İçine düştüğü (bilhassa *Sergi Baba*'da açığa çıkan) tereddütlerin büyüklüğünün anlaşılmasında, gizli gizli azizleri *taklit etmek* için yırtındığının ve bütün hırsları içinde bunun en ihtiyatsızı olduğunun belirtilmesi önemlidir. Olanaklarıyla bu kadar orantısız bir modele yeltenerek, kaçınılmaz biçimde fazladan bir hüsrana mahkûm ediyordu kendini. *Bhagavad-Gita*'da başkalarının yasasına tabi olmaktansa kendi yasası uyarınca can vermenin evla olduğunu söyleyen mısra hiç aklına gelmemiş! Zaten tam da selameti kendine ait yolların dışında aramış olduğu için, "yenilenme" diye adlandırılan döneminde, öncekinden de mutsuz olmuştur. Onunki gibi bir gururla, hayırseverliğe atılmamak gerekirdi: Bunu hedefledikçe, dünyaya daha da küsüyordu. Sevme hususundaki kökten aczinin buz gibi bir zihin açıklığıyla birleşmesi, neden her şeye, tek tek de kahramanlarına, onlarla suç ortaklığına giremeyen bir bakış yönelttiğini açıklamaktadır. "Onun eserlerini okurken, tek bir defa gülmeyi ya da gülümsemeyi çekmez canı-

mız” diye kayıt düşüyordu bir Rus eleştirmen, 19. yüzyılın sonuna doğru. Buna karşılık, en büyük niteliği olan mizahı hissedilmezse Dostoyevski’den hiçbir şey anlaşılmamış olur. Kendini kaptırır, kendini unuttur ve asla soğuk olmadığı için, gerçeğin çehre değiştirmesiyle üzerinde yükseldiğimiz ölümün artık anlamının kalmadığı o ateşlilik derecesine ulaşır. Aşmıştır ölümü, bir keşif ehline yakışır şekilde üstesinden gelmiştir; Tolstoy’un erbabı olduğu o klinik kesinlikle bir can çekişmeyi tasvir etmekte ise hayli âciz kalırdı. Tolstoy’un nevi şahsına münhasır bir klinikçi olduğunu ilave etmek uygun olur yine de: Sadece kendi dertlerini inceler; bunları tedavi ettiğinde ise, büyük korkularının tüm sivriliğini ve tüm teyakkuzunu katar buna.

Sık sık dikkat çekilmiştir: Hasta ve muhtaç olan Dostoyevski kariyerini ilahlaştıranlar bitirmiştir (Puşkin üzerine konuşma!); oysa talihi başka türlü yolunda giden Tolstoy’un, kariyerini umutsuzluk içinde bitirmesi gerekecektir. İyi düşünülürse, akıbetlerindeki tezat tamamen normaldir. Dostoyevski, gençliğindeki isyanlar ve atlattığı badirelerden sonra, artık sadece *hizmet etme*’yi düşünmekteydi; evrenle olmasa bile, en azından su-iistimallerini kabullenip haklı gösterdiği ülkesiyle barışmıştı; Rusya’nın oynayacak büyük bir rolü olduğuna, hatta insanlığı kurtarması gerektiğine inanıyordu. Vaktiyle fesat peşinde koşan kişi artık kök salıp yatışmıştı ve Kilise ile Devlet’i sahtekârlığa düşmeden savunabiliyordu; her halükârda, artık *yalnız* değildi. Tolstoy ise aksine, gitgide daha fazla yalnızlaşacaktır. Perişanlığa batır; bir “yeni hayat”tan onca bahsetmesi ise düpedüz hayatı elinden kaçırdığı içindir. Yaşamı tazelediğini düşündüğü din, aslında baltalamaktadır onu. Adaletsizliklerle kavgaya girdiğinde ise anarşistlerden bile ileri gider; öne sürdüğü formüller de iblisane ya da gülünç bir abartıdadır. Bunca ölçsüzlüğün, bunca inkârın tercümesi ise, ölümdeki aşağılanmaya asla katlanamamış bir zihnin intikamıdır.

Bilgelğin Tehlikeleri

NORMAL BİLİNÇ İÇİN görünüşlerin nasıl sivrildikleri görüldüğünde, “Ayırt etmezlik ruhun doğal halidir,” diyen *Vedanta*’nın tezine katılmak imkânsız olur. Burada doğal hal diye kastedilen, uyanış halidir — ki tam da hiçbir şekilde doğal olmayan haldir. Canlı her tarafta varoluş algılar; uyanır uyanmaz, artık *doğal* olmadığı andan itibaren, görünürdeki sahteyi, gerçekteki görünürü tespit ederek başlar ve sonunda gerçek fikrinin kendisinden kuşku duyar. Ayrımlar yoktur artık, dolayısıyla gerilim ve facia da yoktur. Fazla yukarıdan seyredildiğinde, çeşitliliğin ve çokluğun hükmü dağılır gider. Bilginin muayyen bir düzeyinde, sadece varlık-olmayan ayakta kalır.

Bilgi eksikliği sayesinde yaşarız ancak. *Bilir bilmez*, artık hiçbir şeyle uyuşmayız. Cehalet içinde kaldığımız müddetçe, görünüşler çoğalarak onları sevmemizi ve onlardan nefret etmemizi, onlarla didişmemizi sağlayan bozulmazlığı bir nebze muhafaza ederler. Fantazmalarla nasıl boy ölçüşelim? Fantazmalar, yanılığımızı anladıktan sonra artık öz mertebesine terfi ettiremediğimizde görünüşlerin dönüştükleri haldir. Bilgi, daha doğrusu uyanış, görünüşlerle aramızda maalesef çatışma olmayan bir boşluğa yol açar; öyle olsaydı her şey daha iyi olurdu; hayır, bütün çatışmaların kalkmasıdır o; trajikliğin menhus feshidir.

Vedanta’nın ileri sürdüğünün tersine, ruh doğal olarak çokluğa ve farklılaşmaya yönelir: Ancak göstermeliklerin ortasında

serpilip gelişir, ama maskelerini düşürerek onlardan koparsa solup gider. Ruh uyandığında kudretlerinden yoksun kalır ve en ufak bir yaratıcı süreci bile ne başlatabilir ne destekleyebilir. Kurtuluş ilhamın tam karşı ucunda olduğundan, kendini buna hasretmek, bir yazar için, istifayla, hatta intiharla eşdeğerdir. Şayet üretmek istiyorsa, iyi ve kötü eğilimlerini, bilhassa kötüleri izlemelidir; bunlardan kurtulursa, kendinden uzaklaşır: Çileleridir şansları. Onun için yeteneklerini heba etmenin en emin yolu, kendini başarının ve başarısızlığın, hazzın ve zahmetin, yaşamın ve ölümün üzerine yerleştirmektir. Bunlardan azat olmak isteye isteye, günün birinde kendini dünyanın ve kendisinin dışında, ancak zar zor bazı projeler tasarlayabilir fakat onları hayata geçirmekten paniğe kapılır halde bulacaktır. Yazarın ötesinde, hadisenin genel bir kapsamı vardır: Etkide bulunmayı hedefleyen herkes, yaşamak ile ölmeyi tamamen birbirinden ayırmalı, zıtlık çiftlerini derinleştirmeli, uzlaşmazlıkları hoyratça çoğaltmalı, çatışkı içinde yan gelip yatmalı, kısacası şeylerin yüzeyinde kalmalıdır. Üretmek, “yaratmak”, kendini zihin berraklığından menetmektir; çeşitlilikteki yalanı, çokluktaki aldatıcılığı idrak etmeme cesaretine ya da mutluluğuna sahip olmaktır. Bir eser ancak görünüşler hakkında kendimizi körleştirirsek gerçekleştirilebilir olur; bunlara metafizik bir boyut atfetmeyi keser kesmez, bütün araçlarımızı yitiririz.

İvır zıvrı büyütmek, sahte karşıtlıkları ayakta tutmak ve hiç olmayan çatışmaları çözmek kadar uyarıcı bir şey yoktur. Bunları yapmaya yanaşmasak, evrensel bir kısırlık gelirdi peşinden. Sadece yanılısma verimlidir; sadece o, *köken*’dir. Onun sayesinde doğurulur, *meydana getirilir* (bütün anlamlarda) ve çeşitlilik rüyasıyla özdeşleşilir. Mutlakla aramızdaki mesafe ne kadar gerçekdışı olursa olsun, söz konusu mesafe fiiliyat düşkünlerine hiç de yalan gibi görünmediğinden, varoluşumuz bizzat bu gerçekdışılıktır. Görünüşlere bağlandıkça üretkenleşiriz: Bir eser meydana getirmek, tüm bağdaşmazlıkları, huzursuz zihinlerin

doyamadığı bütün o kurgusal karşıtlıkları benimsemektir. Bu benzerliklere, bu aldatmacalara neler borçlu olduğunu herkes-ten çok yazar bilmeli ve bu konuda meraksızlaşmaktan iyi sa-kınmalıdır kendini: Bunları ihmal eder ya da kınarsa, kendi aya-ğının altındaki zemini ortadan kaldırır, kendi malzemesini imha eder, üzerinde çalışacak bir şeyi kalmaz. Daha sonra mutlaka doğru dönse de, orada bulacağı, en iyi ihtimalle, sersemlikten mayışmak olacaktır.

Sadece içinde ya da dışında mükemmeliyetsizliğe aç bir tanrı, sadece perişan bir tanrı yaratılışı hayal edip hayata geçi-rebilirdi; sadece bu kadar yatıştırılmamış bir varlık bu tür bir ameliyata cüret edebilirdi. Kısırlık etkenleri arasında bilgeliğin başta gelmesi, bizi dünyayla ve kendimizle barıştırmaya uğraş-masındandır; hırslarımız ve yeteneklerimiz üzerine çökebilecek en büyük beladır; *uslulaştırır* onları, öldürdüğünü bile söyleye-biliriz; neyse ki ürkütücü olan vasıflarımızın derinliğine zulme-derek sırlarımıza halel getirir; bizi baltalar, batırır, bütün kusur-larımızı tehlikeye atar.

Arzularımıza suikastta bulunarak bağlılık ve tutkularımızı aşağılayıp bastırdık mı? Bizi buna yüreklendirenlere lanet oku-yacağızdır; en başta da, içimizdeki bilgeye, hiçbir pişmanlığı or-tadan kaldırmadan her şeyimizi tedavi etme suçunu işleyen amansız düşmanımıza... Eskiden kendini kaptırmış olduğu şey-lere can atanın şaşkınlığı sınırsızdır ve bunun üstesinden gele-memenin tesellisini bulamadığından, sükûnet zehriyle geberir. Bütün arzuların boşluğu bir kere idrak edilince, bunları yeniden duyup kendini art düşüncesiz olarak bunların eline bırakmak için insanüstü bir bulanıklaşma çabası gerekir, *azizlik gerekir*. Bilgelige karşı çıkan kişi, daha mümin olsaydı, şunu tekrarlayıp dururdu: “Rabbim, bütün hatalara ve bütün kabahatlere düşüp debelenmeme yardım et; seni yakan, beni de yiyip bitiren, *bizi* kül haline getiren sözler esinle bana.” Saflık özlemini tiksini-neye dek duymamışsak, düşmüşlük özlemini bilemeyiz. Cenneti

fazla düşünüp ahir dünyanın bir aşinası olduğumuz zaman, kızgınlığa ve bıkkınlığa varırız. Öte dünya tiksintisi, cehennemin âşıkane tasallutuna götürür. Bu tasallut olmasa, dinlerin hakikaten *yeraltındaki* kısmı anlaşılmaz olurdu. Seçilmiş kulları itici bulup, lanetlenmişlerin cazibesine kapılmak — eski çılgınlıklarını düşleyen, yeter ki artık “mükemmeliyet yokuşu”nu tırmanmak zorunda kalmasın diye önüne gelen günahı işleyen herkesin ikili temposu. Eğilimleri onları bu konuda harikalar yaratmaya hazırlamamışken, bağısızlaşma hususunda katettikleri ilerlemeleri saptamaktadır biçarelikleri. *Milinda'nın Soruları*'nda Kral Milinda münzevi Nâgasena'ya tutkusuz insanı tutkulu insandan neyin ayırt ettiğini sorar, o da der ki: “Ey kral! Tutkulu insan, yemek yediğinde çeşniyi ve çeşni tutkusunu tadar; tutkusuz insan ise çeşniyi tadar, çeşni tutkusunu değil.” — Yaşamın ve sanatın tüm sırrı, şu *fani dünya*'nın tümü, o “çeşni tutkusu”ndadır. Onu artık hissetmediğimizde, yoksunluğumuzun içinde sadece imha edici bir tebessümün kaynağı kalır.

Bağısızlaşmada ilerlemek, harekete geçme sebeplerimizin tümünden yoksun bırakmaktır kendimizi; kusurlarımızdan ve zaaflarımızdan kâr kalanı yitirerek, *efkâr* denen o hale batmaktır — iştahımızın kaçması akabinde gelen yokluk, umursamazlığa dönüşerek yozlaşan endişe, yansızlığa gömülüş. Bilgelikte yaşamın ve ölümün üzerine yerleşilirken, *efkârda* (bilgeliğin *bozgunu* olması hasebiyle) aşağısına düşülür. Görünüşlerin düzlenmesi, çeşitliliğin iptali burada vuku bulur. Bunun sonuçları özellikle yazar için korkutucudur; zira şayet dünyanın bütün veçheleri birbiriyle eş değerdeyse, birinden ziyade diğerine meylede-meyecektir; bu yüzden de bir *konu* seçmesi imkânsızlaşacaktır: Bizzat nesneler birbirinin yerine geçebiliyor ve ayırt edilemiyorlarsa, hangisini seçmeli? *Varlık* bile fazla renkli görülerek o mükemmel ıssızlıktan kovulur. Farklılaşmamışın, kasvetli ve çatlaksız Bir'in yüreğindeyizdir; yanılısma yerine, içinde her şeyin faş edildiği *bitkin* bir aydınlık yayılır; fakat o ifşa bize o

kadar terstir ki aklımız sadece onu unutmaya çalışır. Hiç kimse, bildiğiyle, tanıdığıyla ilerleyemez, efkârlı insan ise herkesten az; *ağır* bir gerçekdışılığın ortasında yaşıyordur: Şeylerin nâ-mevcudiyeti ona yük olmaktadır. Kendini tamama erdirmek için, sırf soluk almak için, ilminden azat olması gerekecektir. Böylece selameti bilmeme yoluyla kavrar. Çıkar-gütmezlik ve nesnellik tutumunun üzerine çullanarak erişecektir ancak buna. “Özel”, tarafgir, temelsiz bir hüküm, dinamizme bir kaynak teşkil eder: Fiil düzeyinde, gerçeklikle yüklü olan sadece sah-te olandır — ama kendimize ve dünyaya dair *doğru* bir bakışa mahkûm edilmiş olduğumuzda, hâlâ neyi benimseyip neden söz edilebilir?

İçimizde bir deli vardı, bilge onu kovmuştur. Gerçek ile yâ-nılsama arasındaki, görünüşler için onca yıkıcı o ayrımcılığı olur olmaz yerde işe katmadan bize onları kabullendiren, sahip olduğumuz en kıymetli şey, deliyle beraber gitmiştir. O deli burada oldukça, çekinecek hiçbir şeyimiz yoktu; keza görünüşler de, kesintisiz mucizeyle, gözlerimizin önünde başkalaşarak şey-lere dönüşmekteydi. Deli ortadan kaybolunca, görünüşler de sınıf düşer ve ilkel içeriksizliklerine dönerler. Varoluşa tuz biber katmıştır deli; varoluş olmuştur. Şimdi ise, ilgiye değer hiçbir şey, hiçbir dayanak noktası kalmamıştır. Asıl baş dönmesi, delilik yokluğudur.

Kendini gerçekleştirmek, çokluğun sarhoşluğuna hasret-mektir kendini. Bir’de hiçbir şeyin önemi yoktur, Bir’in kendi-sinden başka. Öyleyse kırıp dağıtalım onu; eğer ilgisizliğin bü-yüleyiciliğinden kurtulmakta ısrarcı isek, eğer içimizdeki ya da dışımızdaki yeknesaklığın son bulmasını istiyorsak. Dünya yü-zeyinde gıdıklayıcı olan her şey, orada *ilginç* diye nitelediği-miz her şey, sarhoşluğun ve cehaletin meyvesidir. Daha biz ayı-lır ayılmaz, her tarafta saplanıp *kalmışlık* ve perişanlık ayırt ede-riz ancak.

Gafletten doğmuş olan çeşitlilik, efkârla temasa girerek da-

ğılır; yıldırım çarpmış bilgi, sapkın özdeşlik düşkünlüğü ve yenilikten dehşet duymaktır efkâr. Bu dehşet bizi ele geçirdiği zaman, her olay bize hem akıl sır ermez hem gülünç görüldüğünde ve hangi cinsten olursa olsun her değişim hem esrarın hem kaba gülünçlüğüne hükmi altında olduğunda, aklımız Tanrı'ya gitmez; tanrılığa, yaratmaya ve hatta var olmaya tenezzül etmeyen hiç değişmez öze gider; niyet yokluğuyla bizim de bir yerlere varamamamızın simgesi olan o tanımsız ve cevhersiz ânın habercisidir. Şayet ilkçağın tanıklık ettiği gibi Kader yükselen her şeyi harap etmekten hoşlanıyorsa, efkâr da insanın yükselmek için ödemesi gereken bedeldir. Ama efkâr, insanın da ötesinde, kökenlerinden şu veya bu şekilde ayrılan her canlı varlığı daha az da olsa üzer kuşkusuz. Bizzat Yaşam da, hışmı azalır azalmaz ve onu destekleyip canlandıran coşkunluk diner dinmez, efkâr önünde savunmasız kalır. Eninde sonunda, bir *hiddet hadisesi*'nden başka nedir ki? Kendimizi teslim etmenin önemli olduğu kutsanmış hiddet. O bizi kavrar kavramaz, yatışmamış güdülerimiz uyanır: Ne kadar çok dizginlenmişlerse o kadar çığırdan çıkarlar. Acınacak taraflarına rağmen, sunduğumuz gösteri hakiki durumumuzla, hor görülmeye müstahak, hatta tiksiniç de olsa tabiatımızla bütünleştiğimizi kanıtlar o zaman. Çaba göstermeden aşağılık olmak, taklitle ya da ikna yoluyla "asil" olmaktan evladır. Doğuştan gelen bir zaaf sonradan edinilmiş bir meziyete yeğlenir olduğundan, kendini kabullenmeyenler karşısında ister istemez bir rahatsızlık hissederiz; keşişin, peygamberin, insancılın, zar zor harcama yapan cimrinin, tevekkül edemeyen hırslının, gönül okşamayı beceremeyen küstahın, bilgeyi de hariç tutmaksızın kendini gözetleyen herkesin, kendini denetleyip mecburiyetler koyan ve asla *kendi* olmayan insanın karşısında... Sonradan edinilmiş meziyet yabancı cisimdir; ne başkalarında ne kendimizde hoşlanırsınız bundan: Benlik karşısındaki bir zaferdir peşimize takılan; bizi bunaltan ve bundan övünme payı çıkardığımızda bile ıstırap veren bir başarı. Herkes

ne ise onunla yetinse: Kendini iyileştirmeyi istemek, azap ve belâ düşkünlüğü değil midir?

Öfkenin, o performansın, o hiddet zaferinin zararları üzerinde durulmayan ne ibret verici hatta ne de kinik kitap vardır. Kan beyne hücum ettiği ve titremeye başladığımız zaman, günlerce sürmüş tefekkürün etkisi bir anda iptal olur. Onu başlatan sebeple kaçınılmaz biçimde orantısız böyle bir buhrandan daha gülünç ve daha aşağılayıcı bir şey yoktur; bununla birlikte, buhran geçtiğinde bahanesini unuturuz, oysa içimize attığımız bir hiddet son nefesimize kadar işler bizi. Maruz bırakıldığımız ve “asilce” sineye çektiğimiz aşağılanmalar için de aynı durum geçerlidir. Bize edilen hakarete misilleme tasarlarken tokat ile tek mermi arasında gidip gelmişsek, bu tereddüt bize değerli bir zamanı kaybettirerek tam da ödleğimizi tescil etmiş olacaktır. Sonuçları ağır olan bir kararsızlık, bizi baskılayan bir kusurdur bu; oysa bir patlama, kabaca komikleşerek bile bitse, yatıştırmış olurdu bizi. Elzem olduğu kadar zahmet de isteyen öfke, saplantılara yem olmamızı engeller ve ciddi komplikasyonlar riskinden esirger: Bizi cinnetten koruyan bir cinnet krizidir bu. Ona, onun düzenli tezahürüne bel bağlayabildiğimiz müddetçe, dengemiz temin edilmiş olur — aynı şekilde utancımız da. Manevi ilerleme için bir engel olmasını rahatlıkla kabul ederiz; ama yazar için (mademki burada onun durumunu da göz önüne alıyoruz) mizaç dalgalanmalarına hâkim olmak iyi değildir, hatta tehlikelidir. Elinden geldiğince idare etmelidir onları; aksi takdirde cezası edebi ölümdür.

Öfkelenince, yaşadığımızı hissederez; o maalesef uzun sürmediğinden, fazla aptalca, fazla soyut, hem sıcaklığı hem soluğu olmayan ve en ufak ferahlama sağlamaktan âciz horgöründen her halükârda daha fazla kaynak sunan —gıybetten iftiraya— yan ürünleriyle yetinmek gerekir; bundan yüz çevrildiğinde, başkalarını karalamanın şehveti keşfedilir hayranlıkla. Nihayet onlarla aynı düzeydeyizdir, mücadele veriyoruzdur, *yalnız* değildir.

Önceden, zayıf noktalarını bulmadaki teorik hoşluk için incelemiştir onları; şimdiyse vurmak içindir. Belki de insan sadece kendisiyle uğraşmalıydı: Başkalarını yargılamak haysiyetsizlik, aşağılıkça; oysa herkesin yaptığı budur: Bundan imtina etmek, kendini insanlığın dışına koymakla aynı kapıya çıkar. İnsan kindar bir hayvan olduğundan, hemcinsleri üzerine beyan ettiği her görüşte kötüleme vardır. Onlar hakkında iyi şeyler söyleyemediğinden değil; ama kötü şeyler söylediği zamankinden hissedilir derecede daha az zevk ve kuvvet hissi alır bunlardan. Onları küçültüp infaz etmesi ise öyle onlara zarar vermek için de değildir pek; kalan öfkelerini, kalan diriliğini korumak içindir, uzun bir horgörü pratiğinin meşakkatli sonuçlarından kurtulmak içindir.

İftiradan yarar sağlayan tek kişi müfteri değildir; en az onun kadar, belki daha da fazla iftira edilene yarar — ancak bunu derinden hissetmesi şartıyla. Böyleyse, fikirleri kadar adalelerine de faydalı olan, umulmadık bir dinçlik verir ona: Nefrete teşvik eder onu; oysa nefret bir duygu değil güçtür, varlığın aleyhine olacak biçimde varlıkları abat eden bir çeşitlilik etkenidir. *Birey* mevkiini seven herkes, nefret etmeye mecbur kalma fırsatlarını kollamalıdır; en iyisi iftiraya uğramak olduğundan, kendini bunun *kurbanı* görmek, uygunsuz bir ifadeye varmaktır, bundan çıkarılabilecek avantajların değerini bilmemektir. Hakkımızda edilen kem sözün de, bize yapılan kötülük gibi ancak bizi yaralıyorsa, kırbaçlayıp uyandırıyorsa değeri vardır. Buna duyarsız olma talihsizliğine mi uğradık? Yıkıcı bir yaralanmazlık haline düşeriz, insanlardan gelen darbelerin ve hatta bahtımızın darbelerinin fıtratında olan imtiyazları yitiririz (iftirayı aşan, ölümü de zahmetsizce aşacaktır). Hakkımızda ileri sürülenler bizi hiçbir şekilde etkilemiyorsa, dışarıdan gelecek onaylardan ayrılmaz bir vazifeye kendini tüketmek niye? Mutlak bir özerkliğin ürünü olan bir eser tasarlanır mı? Kendini yaralanmaz kılmak, ortak yaşamda duyulan hislerin neredeyse tamamına kendini

kapatmaktır. Yalnızlığın sırlarına vâkıf oldukça, kalemi elden daha çok bırakmayı dileriz. Başkaları artık umurunuzda değilse, hiç kimse düşman olmaya lâayık değilse, neden ve kimden konuşulur? Görüşlere tepki vermeyi kesmek, bizi teyakkuza geçirmesi gereken bir belirtidir; reflekslerimizin hilafına edinilmiş ve bizi gözü oyuk bir ilahın jesti değer hiçbir şey bulmadığı için artık kımıldamaktan memnun duruşuna sokan meşum bir üstünlüktür. Bunun tam zıddında, var olduğunu hissetmek, açıktan açığa ölümlü olana gönlünü kaptırmaktır, manasızlığa ibadet etmektir, boşluğun bağrında kendi kendini tahriş ededurmaktır, hiçliğin içinde küsedurmaktır.

Heyecanlarına ya da kaprislerine boyun eğenlere, gün boyunca heyheyyelenenlere vahim rahatsızlıklar dokunmaz. (Psikanaliz ancak, duruşunu bozmama belasından mustarip Anglosaksonlar ve İskandinavlarda itibar görür; Latin halklarında pek merak uyandırmaz.) Normal olmak için, sağlığımızın iyi kalması için, bilgeyi değil çocuğu örnek almalıyızdır; canımız her çektiğinde de kendimizi yerlere atıp ağlamamız gerekir. İsteyip de buna cüret edememekten acınası ne vardır? Gözyaşlarını unuttuğumuz için, kaynaksızdır — yararsızca gözlerimize perçinlenmişlerdir. İlkçağda insan ağlıyordu; ortaçağ ya da Fransızların Muhteşem Yüzyılı olan 17. yüzyılda da (Saint-Simon'a inanılırsa, kral bu işte iyiymiş). O zamandan beri, romantik ara hariç tutulursa, insanın ezelden beri sahip olduğu en etkili çarelerden biri itibarsızlaştırılmıştır. Geçici bir bahtsızlık ya da yeni bir onur kavrayışı mı söz konusu? Şurası kesin ki, bizi canımızdan bezdiren sakatlıkların koskoca bir kısmı, bütün o bulanık, sinsi, izi sürülmez dertler, hiddetlerimizi ya da kederlerimizi dışavurmama mecburiyetimizden gelir. Ve de kendimizi en kadim içgüdülerimize koyvermeme mecburiyetinden...

Günde en az on beş dakika uluyabilmemiz gerekirdi; hatta bu amaçla *uluma yerleri* açılması gerekirdi. "Söz yeterince hafifletmiyor mu? Bu kadar miadı dolmuş göreneklere dönmek ni-

ye?” diye karşı çıkılacak. Buyurgan istemlerimize yabancı olan, tanıımı icabı olağan söz boştur, tükenmiştir, derinliklerimizle temassızdır: Oralara ineni ya da oralardan yayılanı hiç yoktur. Başlangıçta, ortaya çıktığı anda işe yarayabilmişse de, bugün işler farklılaşmıştır: Sövgü şekline sokulmuşları da dahil olmak üzere bir teki bile, en ufak vurgu meziyeti içermez. Canlı cenazedir: Uzun ve acıklı gözden düşüş. Açığa vurduğu kansızlık ilkesinin zararlı etkisine maruz kalmaya devam ederiz yine de. Kanın kendini ifade şekli olan uluma ise bizi yükseltir, kuvvetlendirir, bazen de tedavi eder. Kendimizi ulumaya bırakma mutluluğuna eriştiğimizde, duvarlarını karalayanlar da dahil olmak üzere hepsi mağaralarında kükreyedurmuş olması gereken en uzak atalarımıza yakın hissederiz kendimizi. O mesut zamanların karşı ucunda, bu kadar kötü örgütlenmiş bir toplumda yaşayıp gitmeye mecburuz ki, cezaya çarptırılmadan uluyabildiğimiz tek yer tımarhanedir. Böylelikle ötekilerin dehşetinden ve kendimizin dehşetinden kurtulmamızın tek yöntemi bize menedilmiştir. Bari teselli kitapları olsaydı! Çok az vardır; bunun sebebi, basiretin ve edebin zincirlerini sarsmadıkça teselli bulunmaması ve bulunamamasıdır. Kendini tutan, her karşılaşmada kendine hâkim olan, hâsılı “güzide” insan, potansiyel bir kaçıktır. “Sessizce acı çeken” herkes de öyle. Asgari bir dengeye önem veriyorsak, haykırmaya koyulalım, atılıp bunun aciliyetini ilan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmayalım. Gazap bize başka yerde yardımcı olacaktır; yaşamın bizzat özünden gelir o. Sıhhatin çırpınmayla ve kargaşayla iç içe geçtiği dönemlerde, dini yenilenme dönemlerinde gazabın bilhassa etkin olmasına şaşmayız dolayısıyla. Din ile bilgelik arasında hiçbir bağdaşma yoktur: Din fetihçidir, saldırgandır, kuruntusu yoktur, bastırır gider ve hiçbir şeyden mahcup olmaz. Onda hayranlık veren, en aşağılık duygularımıza iltimasa tenezzül etmesidir; böyle olmasa, içimizi bu kadar derinlemesine zapt edemezdi. Aslına bakılırsa onunla beraber istenildiği kadar, istenilen istikamette gidi-

lebilir. Diriliğimize ortak olduğundan murdardır ve bizi her tür ifrata davet ederek ne sevinçle havalanmamıza ne de Tanrı'ya doğru yuvarlanmamıza bir sınır koyar.

Bu avantajların hiçbirine sahip olmadığındandır ki bilgelik, kendini göstermek ve yeteneklerini icra etmek isteyen kişi için zararlıdır. Ancak hem iyi hem kötü anlamda sahip olduğumuz yeri doldurulamayanı baltalayarak yaklaşılabildiğimiz o sürekli ayıklanmadır bilgelik; hiçbir yere çıkarmaz, disiplin mertebesi-ne konulan çıkmazdır. Toplu olarak dinleri mazur gösterip ke-faretlerini ödeyen vecde karşı çıkaracak nesi vardır ki bilgeli-ğin? Bir teslim olma sistemi: Sadece dünya karşısında değil bü-tün dünyalar karşısında ölçülülük, sakınma, kendini çekme, mi-neral bir huzur, bir taşlaşma zevki — hem haz hem de acı kor-kusuyla. Bir Epiktetos'un yanında, herhangi bir aziz —Hıristiyan veya değil— *kuduz* gibi görünür. Azizlerin ateşli ve aşırı duygu-sal mizaçları cezbedip sürükler sizi: Zaaflarınızı kınarken kat-tıkları şiddetle pohpohlarlar onları. Üstelik bu zaaflarla *iyi ge-çinebileceğimiz* izlenimine kapılırsınız: Asgari bir savurganlık ya da maharet yeterlidir bunun için. Bilgelerle ise, ne asgari müş-terek ne macera: Gazabı tiksiniş bulurlar, bütün biçimlerini red-deder ve bir şaşkınlık kaynağı olarak görürler. Efkâr insanı ise daha ziyade enerji kaynağı gibi düşünür onu; kendisine karşı dönmesi bile gerekse, olumlu ve dinamik bulduğundan yapışır ona.

İnsan kendini uyuşukluk içindeyken öldürmez; kendine karşı bir hiddet buhranıyla yapar bunu (Ajax tipik intiharcı ola-rak kalır hep); şöyle tanımlanabilecek bir duygunun azmasıyla: “Kendi kendimi hüsrana uğratmaya daha fazla dayanamam.” Konusu olduğumuz bir hüsranın en derinine yapılan bu en üst sıçramayı ancak seyrek aralıklarla sezsek bile, üzerimizdeki ta-sallutu sürer; kendimizi öldürmemeye kesinkes *karar vermiş* ol-sak bile. Bunca yıl boyunca kendimize el kaldırmayacağımız hususunda bizi temin eden bir “ses” olmuşsa da, yaş ilerledikçe

daha az duyulabilmektedir. Böylelikle, gittikçe biz, *şimşek gibi çakan* bazı sessizliklerin insafına kalırız.

Kendini öldüren kişi, başkalarını da öldürebileceğini, o dürtüyü hissettiğini, fakat bunu kendine karşı yönelttiğini kanıtlamaktadır. Kurnaz bir havası olması ise, *alttan alta*, kendisinden nefretinin dönemeçlerini izlediğinden ve önce doğumunu gözden geçirip hızla ona lanet okuduktan sonra, can vereceği darbeyi haince bir zalimlikle uzun uzun kurduğundandır. Kötülüğün kökü kazınmak isteniyorsa aslında doğuma yüklenmek gerekir. Bundan ikrah getirmek akla yatkındır, oysaki zor ve alışılmamıştır. Ölümün karşısına, başa gelmesi gerekenin karşısına dikiliriz. Başka türden tamiri imkânsız bir olay olan doğumu ise kenarda tutarız, pek uğraşmayız onunla: Her birimize dünyanın ilk ânı kadar uzak görünür geçmişinde. Ancak kendini ortadan kaldırmayı aklından geçiren gider oraya kadar; üremenin adlandırılmayan mekanizmasını *unutmayı* becerememektedir adeta; geriye dönük tiksintisiyle ise içinden çıktığı tohumu hiçe saymaya çalışmaktadır.

İcat peşinde ve girişken olan kendini imha hiddeti, sadece bireyi uyuşukluğundan çıkarmakla kalmaz; ulusları da ele geçirir ve geleneklerine bariz biçimde zıt fiiller işleterek kendilerini yenileme imkânı verir onlara. Kireçlenmeye doğru gider görünen bir ulus, aslında felakete doğru yönelmiştir; üstlendiği vazifeden bizzat yardım almaktadır. Yıkım lüzumundan şüphe etmek, çöküntüye razı olmaktır, bazı anlarda mukadderatın rağbet görmesini anlamaktan âciz kılmaktır kendini. Tarihte açıklanamaz olan her şeyin anahtarı, kendine karşı gazaba kapılmakta, tıkabasa doygunluk ve tekrar dehşetinde, insanın işitilmemişi rutine daima yeğleyecek olmasında bulunabilir. Hadise türler ölçeğinde de görülür. Bunların nicesinin sadece iklimin kaprisiyle tükenmiş oldukları nasıl kabul edilir? Milyonlarca ve milyonlarca yılın sonunda büyük memelilerin yerküre üzerinde sürtmekten gına getirmiş ve içgüdünün bilinçle rekabete girerek

kendi içinde ikiye bölündüğü o patlayıcı bezginlik derecesine ulaşmış olmaları daha akla yakın gelmiyor mu? Yaşayan her şey hararet içinde kendini hem belli eder hem inkâr eder. Kendini ölmeye bırakmak zayıflık, kendini hiç etmek ise kuvvet belirtisidir. Asıl sakınılması gereken, kendini imha etme arzusunun bile tahayyül edilemediği o hale batıştır.

Uzun süre bize bir ceset huzuru ve meraksızlığı vermeye zorladıktan sonra İlgisizliği yargılamak, paradoksal, belki de namussuzcadır. Neden nihayet işe koyulduğunda ve bizim için hep aynı itibarı koruduğunda geri çekiliriz? En çok saygı gösterdiğimiz ilahın üzerine bu çullanma bir ihanet değil midir?

Her çark edişe bir mutluluk unsurunun karıştığı inkâr edilemez; hatta oradan bir dinçlik ilavesi bile alınır: İnkâr *gençleştirir*. Kuvvetimiz tövbe ettiğimiz inanışlar toplamıyla ölçüldüğünden, her birimiz kariyerini bütün davaların firarisi olarak sonuçlandırmalıdır. Bize esinlediği fanatizme rağmen İlgisizliğin sonunda bizi ürkütmesi, dayanılmaz görünmesi, tam da firarlarımızın akışını askıya alıp bizzat varlığımızın umdesine saldırarak yayılmasını durdurmasındandır. Zamanında kendimizi sakınmayı beceremediğimiz olumsuz bir özü mü vardır yoksa? Onu ihtiyat payı bırakmadan benimseyince, içinden tanınmaz halde çıkılmaması imkânsız olan o hepten meraksızlığın çilelerinden kaçamazdık. Bunları hayal meyal sezen kişi bile ölümlere benzemeye heves etmez artık; ne de onlar gibi, başka şeye, görünüş haricinde başka herhangi bir şeye bakmaya... Onun istediği, dirilerin arasına dönmektir; bağısızlaşmak için koştururken ayaklar altına aldığı eski çilelerine de onların yanında tekrar kavuşmaktır.

Şayet kendiniz değilseniz, bir bilgenin adımlarını izlemek yoldan şaşmaktır. Er geç bezersiniz bundan, bırakırsınız, onunla ilişkiyi kesersiniz, kopuş tutkusuyla da olsa savaş ilan edersiniz

ona, ulaşamadığınız ideal başta olmak üzere her şeye savaş ilan edersiniz. Yıllar boyunca Pyrrhon ya da Lao-Tzu'dan dem vurduktan sonra, öğretilerini her zamankinden fazla yalayıp yutmuşken, onlara ihanet kabul edilebilir mi? Doğruluk içinde olmalarından başka hiçbir şeylerini kınayamadığımız vakit, onlara hakikaten ihanet edebilir ve kendimizi onların kurbanı görme zehabına kapılabilir miyiz? Kendinden ve dünyadan kurtarılmayı bilgelikten bekledikten sonra, ondan iğrenir ve onda fazladan bir engel görür hale gelen kişinin durumu hiç de rahat değildir.

Zamandan Düşmek...

İSTEDİĞİM KADAR anlara yapışayım, anlar sıvışıyor: Bana hasmane davranmayan, tanımazdan gelmeyen ve benimle düşüp kalkmayı reddettiğini bildirmeyen tek bir an yok. Hepsi yanaşmaz olan bu anlar birbiri ardına, tecridimi ve yenilgimi ilan ediyorlar.

Ancak kendimizi onlar tarafından taşınır ve korunur hissederek harekete geçebiliyoruz. Bizi yüzüstü bıraktıkları zaman, ister büyük ister alelade bir işe kalkışmak için elzem dayanağın eksikliğini çekiyoruz. Hiçbir yerde zemin kalmayınca yoksunlaşarak, alışılmamış bir belaya çatıyoruz: Zaman hakkı olmama belasına.

Miadı geçmişlikler istifliyorum, durmaksızın onlardan imal ediyorum ve kendi müddetini doldurmasına fırsat vermeden şimdi'yi o uçuruma atıyorum. Yaşamak, mümkünün sihrine maruz kalmaktır; ama bizzat mümkünün içinde, *gelecek olan* miadı geçmiş idrak edildiği vakit, her şey potansiyel geçmişe dönüşür ve artık ne şimdi ne gelecek olur. Benim her bir anda ayırt ettiğim, o ânın soluksuzlaşıp hırıltıya dönüşmesi; bir başka âna geçişi değil. Ölü zaman işliyor, oluşun boğulmasında debeleniyorum.

Başkaları zamana düşer, bense zamandan düştüm. Zamanın üzerinde yükselen ebediyetin yerini, onun aşağısında kalan öteki ebediyet alır; o kısır mıntıkada artık ancak tek bir arzu duyulur: Tekrar zamanla bütünleşmek, her ne pahasına olursa olsun ona yükselmek, yerleşilen bir yuva yanılması için ondan bir parseli sahiplenmek. Ama zaman kapalıdır, ama zaman erişilmezdir: Bu negatif ebediyet, bu *kötü* ebediyet de zamana nüfuz etmenin imkânsızlığından ibarettir zaten.

Zaman kanımdan çekildi; birbirine destek olur ve birlikte akarlardı; şimdi donup kalmışlarken, artık hiçbir şeyin *olmamasına* şaşmak mı gerek? Tekrar ilerlemeye koyulsalar, yalnız onlar beni tekrar canlılar sınıfına sokar ve içinde kokuştuğum şu alt-ebediyetten tahliye ederlerdi. Ama ne ister ne de yapabilirler bunu. Efsunlanmışlar herhalde: Kımıldamayacaklardır artık, donup kalmışlardır. Damarlarıma sızabilen hiçbir an yok. Yüzyıllar sürecektir bir kutup kanı!

Soluk alan her şey, varlık rengindeki her şey, zamanı bilinmeyecek kadar eskinin içinde dağılıp gidiyor. Şeylerin usaresini vaktiyle hakikaten tatmış mıydım? Nasıl bir çeşnisi vardı? Bana erişilmez ve yavan geliyor şimdi. *Gıyabında* doygunluk bu.

Zamanı *hissetmiyorsam* da, ona herkesten uzak olsam da, buna mukabil bilirim, durmadan gözlemlerim onu: Bilincimin merkezini işgal eder. Bizzat bunu yaratanın aklını buna takıp o kadar düşünmüş olduğuna nasıl inanılır? Bunu yarattığı doğruysa da, Tanrı bir mesele haline getirip üzerine düşünmediği için, derinlemesine bilemezdi onu. Ama benim kanaatim o ki, sadece bundan saplantılarımın maddesini oluşturmak maksadıyla kaydırılmışım zamandan. Bende uyandırdığı nostaljiye minnettarım doğrusu.

Vaktiyle onun içinde yaşamış olduğum varsayılsa bile, hangi zamandı ve onun tabiatını ne yolla tasavvur edeyim? Aşınası olduğu zaman artık bana yabancı, hafızamdan fırarda, ömrümün bir parçası değil artık. Ve o zamana tekrar yerleşmek yerine hakiki ebediyete ayak basmanın benim için daha zahmetsiz olacağını sanıyorum. Zaman'da olmuş ve artık orada olamayanın vay haline!

(Düşmüşlüğü'nün dibi: Zamanla nasıl oynaşabilmişim? Halbuki selametimi daima onun dışında tasarlamış; hep onun son istihkaklarını kullanma noktasında olduğu, içeriden kemirilip özünden vurulduğu için de *süre* noksanlığı çektiği kesinliğiyle yaşamıştım.)

Geçişlerini seyretmek için anların kıyısına ilişe ilişe, artık içeriksiz bir art arda geliştiren başka şey görmez oluruz; içeriğini yitirmiş zaman, soyut zaman, boşluğumuzun bir çeşidi. Fazladan bir hamleyle, ve soyutlamadan soyutlamaya, bizim kabahatimizden azalır ve geçmişteki halini aratarak *zamansallığın* içinde eriyip gider. Ona tekrar hayat vererek zaman karşısında net, muğlaklık taşımayan bir tutum benimsemek artık bize düşmektedir. Bize son kertede tikslenme ve büyülenme gibi uzlaşmaz duygular esinlediğinde, bu nasıl becerilir?

Zamanın muğlak yapmacıkları, onu baş meşgale haline getirenlerin hepsinde bulunur; içerdigi olumluya sırt çevirerek onun şaibeli taraflarının üzerine, içinde varlık ile varlık-olmayan arasında yarattığı karmaşanın üzerine, patavatsızlığı ve kaypaklığı üzerine, tekinsiz hareketleri, ikili oyunu, esaslı samimi-yetsizliği üzerine eğilecek olanların hepsinde. Metafizik ölçekte bir *kalpazan*. Onu inceledikçe, sürekli kuşkuyla gözetlediğimiz ve maskesini düşürmekten hoşlanacağımız bir *şahsiyet*'e benzetiriz onu. Sonunda da çekim ve etki alanına gireriz. Buradan putperestliğe ve köleliğe bir adım kalır.

Doğasını bozmamamı imkânsız kılacak kadar fazla *arzula-*
dım zamanı; onu dünyadan tecrit ettim, başka her tür gerçeklik-
ten bağımsız bir gerçeklik haline getirdim onu; yalnız bir evren,
yedekte bir mutlak: Tüm farz ettikleriyle ve tüm sürükledikle-
riyle zaman bağlantısını kesen tuhaf ameliye; figüranın başrol
oyuncusuna dönüşmesi, istismara açık kaçınılmaz terfi. Beni
cezbetmeyi başarmış olduğunu inkâr edemem. Ama benim bir
gün ona olan saplantımdan basirete geçeceğimi, bunun ona yö-
nelik tehdit olarak getireceği her şeyle birlikte öngörmemiş ol-
duğu da bir vakiadır.

Zihnin onun derinliğini yoklamadaki ısrarına direnemeye-
cek bir yapıdadır. Bu ısrarla yoğunluğu ortadan kalkar, dokusu
tarazlanır ve onu çözene sadece lime lime parçalarla yetinmek
kalır. Bilinmek değil yaşanmak için yapılmış olmasındandır bu;
onu irdelemek, yoklamak, alçaltmaktır, eşyaya dönüştürmektir.
Buna kim yeltenirse, kendi benliğine de bu şekilde muamele
edecektir sonunda. Her tahlil biçimi bir hürmetsizlik olduğun-
dan, bu davranışa girmek edepsizcedir. Depreştirmek için sırla-
rımıza indiğimiz ölçüde, müşkülattan rahatsızlığa, rahatsızlık-
tan da dehşete geçeriz. Kendini tanımanın bedeli her zaman çok
yüksektir. Düpedüz bilginin de keza. İnsan bunun dibine ulaş-
tığında, yaşamaya tenezzül etmeyecektir artık. *İzah edilmiş* bir
evrende, hiçbir şeyin bir anlamı olmayacaktır, delilik hariç. Et-
raflıca tetkik ettiğimiz bir şey, önemini yitirir. Aynı şekilde, bi-
rine nüfuz mu ettik? Onun için en iyisi ortadan kaybolmaktır.
Tepkiden ziyade edepten; bütün canlıların maske gibi taşıdığı
gerçekdışılığı gizleme arzusundan... O maskeyi çıkarıp almak,
mahvetmektir onları, kendini mahvetmektir. Bilgi Ağacı'nın al-
tında fazla oylanmak yaramaz.

Var olduğunu bilmeyen her varlıkta, bilinçten masun her ya-
şam biçiminde kutsal bir şey vardır. Bitkiye hiçbir zaman imren-
memiş kişi insanlık faciasını ıskalamıştır.

Hakkında fazla ileri geri konuşulduğu için, zaman ölç alır: Beni dilenci durumuna koyar, onu özlemeye mecbur eder. Onu cehennemle nasıl bir tutabilmişimdir? Cehennem, yerinden kılmıdamayan şu şimdiki zaman, yeknesaklığın şu gerilimidir; hiçbir şeye, ölüme bile açılmayan şu tersyüz ebadiyettir; oysa akan, cereyan eden zaman, uğursuz da olsa bir bekleyiş tesellisi sunmaktaydı hiç değilse. Ama burada, düşüşün alt sınırında, daha fazla düşmenin hiçbir yolu olmadığı yerde, bir başka uçurum ümidinin bile bulunmadığı yerde ne beklenir? Ya bizi pusuda bekleyen, durmadan varlıklarını hissettiren, bir tek onlar varmış havasındaki –gerçekten de bir tek onlar vardır– dertlerden ne beklenir? Her ne kadar yaşamsal bir silkinmeyi, bir ışık potansiyelini temsil eden harareten yola çıkarak her şeye yeniden başlanabilse de, o zaman-altı perişanlık, o ufak dozda hiçleşme için aynı şey söz konusu değildir; tam da hararetin lehine tebarüz ettirilebilen çıkışsız, moral bozucu ve saydam olmayan bir tekrara batıştır.

Öncesiz sonrasız şimdiki zaman Tanrı'nın *zamanı* olmaktan çıkıp Şeytan'ın zamanı olduğunda, her şey bozulur; her şey katlanılamayana saplanakalma haline gelir; her şey beyhude yere bir çözüm umulan, ölümsüzlük içinde kokuşulan o girdapta kaybolur gider. Buna düşen kişi olduğu yerde döner durur, faydasızca çırpınır ve hiçbir şey üretmez. Bu şekildedir ki her kısırlık ve güçsüzlük biçimi cehennemin bir parçasıdır.

Hep kendi kendine, kendinin önünde, *aynı*'nın huzurunda kalındığında, insan kendini özgür zannedebilir. Hem alinyazısı hem tasallut olan bu kimlik bizi kusurlarımıza zincirler, geriye çeker ve bizi yeninin, zamanın dışına fırlatır. Ve buradan fırlatıldığımızda, geleceği *hatırlarız*, artık koşmayız oraya.

Özgür olmadığımızdan ne kadar emin olursak olalım, zorlukla boyun eğdiğimiz kesinlikler vardır. Belirlendiğimizi bilir-

ken nasıl harekete geçilir, *robotken* nasıl istek duyulur? Bereket versin ki fiiliyatımızda bir belirlenmezlik payı vardır; sadece fiiliyatımızda: Şu veya bu şeyi yapmayı erteleyebilirim; buna karşılık, olduğumdan başka olmam imkânsızdır. Her ne kadar yüzeyde muayyen bir manevra serbestliğim olsa da, derininde, her şeyin hepten *hükmü verilmiş*'tir. Özgürlüğün sadece serabı gerçektir; o olmasa, hayat pek uygulanabilir, hatta kavranabilir olmazdı. Bizi özgür olduğumuza inanmaya teşvik eden, genel olarak bunun gerekliliği, özel olarak da kösteklerimiz konusundaki *bilincimizdir*; bilinç mesafe icap ettirir ve her mesafe içimizde bir özerklik ve üstünlük duygusuna yol açar; bu duygunun ancak öznel bir değer taşıdığını ise belirtmeye bile gerek yoktur. Ölüm bilinci ölüm fikrini ne bakımdan yumuşatıyor ya da zuhuru geciktiriyor? Ölümlü olduğunu bilmek, aslında iki defa, yok, ölmemiz gerektiğini bildiğimiz her defada ölmektir.

Özgürlükte güzel olan, tam da imkânsız görüldüğü ölçüde ona bağlanmamızdır. Daha da güzel olan ise, bunu inkâr edebilmiş olmamız ve bu inkârın birden fazla dine ve birden fazla uygarlığa en büyük yardımı ve temeli sağlamış olmasıdır. Alın yazılarımızın yıldızlarla kayıtlı olduğuna, mutluluklarımızda da mutsuzluklarımızda da irticalen ya da tesadüfen hiçbir şey olmadığına inanan ilkçağı ne kadar övsek azdır. Bu kadar asil bir "batıl itikat"a "ancak "irsiyet yasaları"yla karşı çıkabilmiş olduğundan, bilimimiz hepten battal olmuştur. Her birimizin kendi "yıldız"ı vardı; şimdiyse tiksiniç bir kimyanın köleleriyiz. Kader fikrinin nihai soysuzlaşmasıdır bu.

Bireysel bir bunalımın bir gün herkesin gerçeği olması ve böylelikle artık sadece psikolojik değil tarihsel de bir anlam kazanması hiç gayri muhtemel değildir. Basit bir varsayım söz konusu değildir burada; okumaya alışmamız gereken işaretler vardır.

Hakiki ebediyeti mahvettikten sonra, insan zamana düşmüştür ve orada refaha ermese bile geçinip gitmeyi başarmıştır. Kati olan ise, kendini buna uydurmuş olduğudur. Bu düşüş ve intibak sürecine Tarih adı verilir.

Ama şimdi de bir başka düşüş tehdit etmektedir onu; bunun kapsamını takdir etmek daha da zahmetlidir. Bu sefer onun için ebediyetten değil, zamandan düşmek söz konusu olacaktır artık; zamandan düşmek ise tarihten düşmektir; askıya alınma halidir; atılığa ve donukluğa, durgunluğun mutlağına gömülme; biz-zat kelimeler de sövmeye veya yakarmaya tırmanamadığından, oraya gömülür. Elikulağında olsa da olmasa da, bu düşüş mümkündür, hatta kaçınılmazdır. İnsanın hissesine düşen bu olduğunda tarihsel bir hayvan olmaktan da çıkacaktır. Hakiki ebediyeti, ilk mutluluğunu hatırlayamayacak derecede unutmuş olduğu için de o zaman, bakışlarını başka yere çevirecektir; geçici evrene, kovulmuş olacağı o cennetin ikincisine...

Zamanın içinde kaldığımız müddetçe, rekabete girmeye niyetlendiğimiz hemcinslerimiz vardır; oradan çıkar çıkmaz, yapabildikleri ya da bizim hakkımızda düşünebildikleri artık pek ırgalamaz bizi; çünkü onlardan ve kendimizden o kadar kopmuşuzdur ki bir eser üretmek ya da sadece bunu aklından geçirmek bile fuzuli ya da yakışsız görünür bize.

Zamandan düşenin gerçeği, kendi yazgısına duyarsızlıktır; bu düşüş ayan beyan olduğu ölçüde de, kendini göstermekten ya da sadece iz bırakmak istemekten âciz hale gelir. Teslim etmek gerekir ki zaman, hayati unsurumuzu oluşturur; o elimizden alındığında, gerçeğe dışılığın tam ortasında ya da cehennemin göbeğinde dayanaksız buluruz kendimizi. Veya her ikisinde de, doyurulmamış o zaman nostaljisi olan, onu yakalayıp içine yerleşme imkânsızlığı, çilelerimiz üzerinde yukarıda onun aktığını görme hüsrânı olan can sıkıntısı içinde... Hem ebediyeti

hem zamanı yitirmiş olmak! Canı sıkılmak o çifte kayıp üzerine geviş getirmektir. Sonunda nihayet tarihin dışına atılan bir insanlığın resmî hissetme biçimi, normal hali olduğu da söylenebilir.

İnsan tanrıların karşısına dikilir ve hayalet vasıflarını tanıyarak inkâr eder onları; zamanın altına fırlatıldığında ise kendini onlardan o kadar uzakta bulacaktır ki, bunun fikrini bile koryamayacaktır. Bu unutuşun cezası olarak da, tam düşmüşlüğü tecrübe edecektir.

Olduğundan fazlasını olmak isteyen kişinin azalacağı kesindir. Gerilimin dengesizliğinin akabinde, az çok kısa bir sürede, bırakıvermişliğin ve terk etmişliğin gerilimi gelecektir. Bu simetri bir kez ortaya koyuldu mu, daha ileri gitmek ve düşmüşlükteki esrarı kabullenmek gerekir. Düşmüş kişinin rateyle hiç alakası yoktur; tabiatüstü bir şekilde çarpılmış biri fikrini çağrıştırır daha ziyade; meşum bir güç onun üzerine çullanmış ve melekelerini ele geçirmiştir adeta.

Düşmüşlüğüñ seyri ölümün seyrine baskın çıkar: Bütün varlıklar ölür; düşmüşlüğü *celp edilen* ise sadece insandır. Hayat karşısında askıdadır (tıpkı hayatın da madde karşısında öyle olması gibi). İster yükselerek ister düşerek ondan ayrıldıkça, yıkımına yaklaşır. Çehre değiştirmeyi de başarsa, çehresini tanınmaz hale de getirse, her iki durumda da yolundan sapar. Bu sapmadan, yazgısından yan çizmeden kaçınamayacağını da eklemek gerek.

İstemek, her ne pahasına bir azgınlık ve ateşlilik halinde tutunmak anlamına gelir. Çaba meşakkatlidir ve insanın bunu her zaman kaldıracabileceğini söyleyen çıkmamıştır. Kendi durumunu aşmanın ve insanüstülüğe yönelmenin insanın elinde olduğu-

nu zannetmek, onun *insan olarak* direnmekte zorlandığını ve ancak iradesini, dayanağını azami gererek bunu başardığını unutmaktır. Oysa şaibeli, hatta dehşetengiz bir ilke içeren irade, onu istismar edenlerin aleyhine döner. İstemek doğal değildir; daha doğrusu, sadece yaşayıp gidecek kadarını istemek gerekir-di; bunun berisini ya da ötesini ister istemez, arızalanılır ve er geç taklaya gelinir. İrade eksikliği bir hastalık ise, bizzat irade de bir başka hastalıktır, daha beteridir: İnsanın talihsizliklerinin tümü, onun noksanlıklarından ziyade ifratından gelir. Fakat içinde bulunduğu durumda zaten fazlasını istiyorsa, bir de in-sanüstülük mertebesine erişse ne olurdu? Kuşkusuz paramparça olur ve kendi üzerine çökerdi. Ve çöküşle mi yıkımla mı vardı? en nihayetinde önemsiz vadeye, aşağıdaki ebediyete girmek için muazzam bir yol sapmasıyla zamandan düşmeye sürüklenirdi.

E. M. Cioran

Zamana Düşüş

"Başkaları zamana düşer; bense zamandan düştüm. Zamanın üzerinde yükselen ebediyetin yerini, onun aşağısında kalan öteki ebediyet alır; o kısır mırıltıkada artık ancak tek bir arzu duyulur: Tekrar zamanla bütünleşmek, her ne pahasına olursa olsun ona yükselmek, yerleşilen bir yuva yanılması için ondan bir parseli sahiplenmek. Ama zaman kapalıdır, ama zaman erişilmezdir: Bu negatif ebediyet, bu kötü ebediyet de zamana nüfuz etmenin imkânsızlığından ibarettir zaten."

Cioran insana, insanlığa, insan oluşa lanetler yağdırmaya devam ediyor. En başa dönüyor, çünkü ona göre hata en başa ait: İnsan yanlış ağacın, hayat ağacı yerine bilgi ağacının meyvesini yedi. Ebediyetten zamana düşüş, yani Tarih'i başlatan adım böyle atıldı.

Kökleri çok eskiye uzanan bir felsefi geleneğin parçası olan Cioran, insanın varoluşunu küçümseyerek bütün "başarıları"na, "ilerleme"ye de eleştirel yaklaşıyor. Uygarlık eleştirisine giriyor, ama amacı uygarlığın veya modernliğin foyasını meydana çıkarmaktan ibaret değil; asıl derdi insanın yanlışlığı. Acımasızca çalışıyor onun yumuşak karnına, yüzüne vuruyor kusurlarını.

Başka türlü düşünme imkânını hatırlamamız için duruyor Cioran yanı başımızda, belki de karşıımızda.

Metis Edebiyat dışı

ISBN-13: 978-605-316-197-4

9 786053 161974

Metis Yayınları

www.metiskitap.com